

1/2013

HAASTE

Lääkkeet väkivaltaan **s.4**

Mielentilaratkaisujen kehitys **s.7**

Tutkimus ja politiikka **s.28**

Biososiaalista kriminologiaa **s.42**

ASiantuntevasti rikoksentorjunnasta ja kriminaalipolitiikasta

Teemana tiede

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA Lääkkeet väkivaltaan Riikka Kostiainen

Haasteltavana on tutkimusprofessori ja ylilääkäri **Hannu Lauerma**. Hän painottaa, että oikeassa käyttötarkoituksessa ja asianmukaisessa hoidossa mielialalääkkeet eivät yleensä suinkaan lisää riskiä väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaan nimenomaan pienentävät sitä.

7 Syyntakeisuusarviointien muutokset – syyt ja seuraukset Hannu Niemi

Mielentilatarvaisuuden hajautuminen kahteen järjestelmään, oikeustoimeen ja terveydenhoitoimeen, tuo erilaisia ongelmia sekä oikeudellisen toiminnan että mielenterveysongelmaisen rikosten tekijän hoidon näkökulmasta.

11 Vankien arviointi pohjautuu monen tieteenalan osaamiseen Liisa Riittinen

Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskusten tehtävänä on tukea oikeusprosessia ja rangaistuksen täytäntöönpanoa. Arvioinnin tulee perustua tieteellisesti päteviin ja luotettaviin menetelmiin.

14 Kohdennettu väkivalta Jarkko Hynninen & Jan-Henry Stenberg

Kirjoitus käsittelee kohdennetun väkivallan estämistä, uhka-arviointia ja riskinhalintaa poliisissa.

17 Päihdehoidon vaihtoehdot ja vaikuttavuus Antti Holopainen

Alkoholiriippuvuuden hoitoon on olemassa tehokkaita keinoja. Hoitopessimismi on kuitenkin vaikeuttanut niiden käyttöönottoa maassamme.

Tutkimusta alkoholista ja väkivallasta

20 Pedofilian tutkimus ja hoito Katarina Alanko & Pekka Santtila

Suomessa on ansiokkaasti tutkittu lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen esiintymistä, syitä ja mittaamista, mutta pedofilian hoidon kehittämisessä Suomi ei ole edellä kulkijoita. Erytisen tärkeää olisi saada käyttöön ennaltaehkäiseviä hoitomenetelmiä.

22 Väkivalta ei jätä lapsen vain mustelmia Anne Kauppi

Pahoinpitely vaurioittaa lapsen itsetuntoa ja perusluottamusta aikuisiin sekä voi aiheuttaa mm. stressinsietokykyyn vaikuttavia muutoksia lapsen keskuhermostossa. Lapsen pahoinpitely voi aiheuttaa myös lapsen kuoleman.

24 Aivotodistaja, ei ehkä ihan vielä Ville Renvall

Sääntelyn ja toimintaympäristön oikeellisuuden varmistamisen lisäksi aivotutkimuksella ja juridiikalla on muitakin kiinnostavia liittymäkohtia. Aivotutkimuksella odotetaan olevan tulevaisuudessa käyttöä esimerkiksi syyntakeisuuden selvittämisessä ja valheenpaljastuksessa.

26 Mitä kriminologia on? Janne Kivivuori

Kolumnissa pohditaan, millaista tieteidenvälisyyttä kriminologia tarvitsee.

28 Tutkimus ja politiikka Raimo Lahti

Rikosoikeuden professori käsittelee tutkimuksen vaikutusta politiikkaan rikosoikeuden ja lääkintä- ja bio-oikeuden esimerkkien kautta.

Tuija Brax

Kansanedustaja kertoo tutkimustiedon käytöstä ja sen puutteista politiikan arjessa.

32 Nuoret kokevat muita useammin väkivaltaa Danielsson, Sirén & Kivivuori

Yhdeksän prosenttia uhritutkimukseen vastanneista oli vuoden aikana kokenut vähintään läimäisyn käsittävää fyysistä väkivaltaa ja noin neljä prosenttia oli saanut väkivallasta fyysisen vamman. Nuorten väkivaltakokemukset olivat muita ikäryhmiä yleisempiä.

34 Väkivaltatilastot kuntoon Kauko Aromaa

Eri tietojärjestelmiin tarvittaisiin väkivaltatapahtumaa kuvailevia uusia muuttujia, joihin sovelletaan yhteisiä luokituksia.

36 Näyttö sähköisen valvonnan vaikuttavuudesta lisääntyy Petri Danielsson & Leena Mäkipää

Seuraamusta suorittavien valvonnassa käytetään kansainvälisesti yhä laajemmin sähköisiä menetelmiä. Tutkimusnäyttö sähköisten valvontamenetelmien vaikutuksista on lisääntynyt, mutta edelleen sitä on verraten vähän.

38 Lähisuhdeväkivallan sovittelun erityistarpeet tunnetaan Turunen, Flinck & Sambou

Tutkimuksen mukaan sovittelijat tunnistavat lähisuhdeväkivallan sovittelun erityispiirteet ja ongelmakohtat melko hyvin koulutuksensa pohjalta, mutta kuitenkin keskeyttävät sovittelun harvoin. Sovittelijat kaipaavat yhtenäisiä käytännön ohjeistuksia.

40 Sovittelu vientituotteena Leena Sopanen & Matti Tolvanen

Tietoa suomalaisesta sovittelumallista on viety yhteistyöhankkeen avulla Venäjälle.

42 KRIMINOLOGIA Matti Laine: Biososiaalista kriminologiaa

44 RIKOKSENTORJUNTA Jukka-Pekka Takala: Nuorten uusintarikollisuuden ehkäisy

45 AJASSA

HAASTE

ASiantuntevasti
rikoksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Juha Kääriäinen
Poliisiammattikorkeakoulu

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Yhteystiedot

Osoite: Mannerheimintie 4,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: 0295 150252
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Sakari Melander (pj.)
Helsingin yliopisto
Janne Kivivuori (varapj.)
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Päivi Honkatukia
Tampereen yliopisto
Aarne Kinnunen
Oikeusministeriö
Ulla Knuuti
Rikosseuraamuslaitos
Jaana Koivukangas
Rikosuhripäivystys
Juha Kreuz
Laurea-ammattikorkeakoulu
Robin Lardot
Poliisihallitus
Leena Metsäpelto
Valtakunnansyyttäjänvirasto
Marjo-Riitta Pihlajamäki
Turun kaupunki
Olli Salin
Helsingin kaupunki
Jukka-Pekka Takala
Rikoksentorjuntaneuvosto

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Kirsty Pargater / Rodeo

Tilaushinta

Vuosikerta 25 euroa + alv. 10%
Irttonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Sähköposti: haaste@om.fi
Lomakkeet: www.haaste.om.fi

Painopaikka

Kirjapaino Uusimaa, Porvoo

13. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

■ J U H A K Ä Ä R I Ä I N E N

Tutkimus ja politiikka

Pari vuotta sitten Valtioneuvoston kanslia julkaisi Poliittikkatoimien vaikuttavuusarvioinnin kehittämistyöryhmän raportin, jossa todettiin, että ”Olemme siirtymässä yhä painokkaammin tutkittuun tietoon perustuvaan päätöksentekoon (evidence-based policy-making). Yhteiskunnassa vaaditaan, että lainsäädännölliset ratkaisut ja julkisten voimavarojen suuntaaminen perustetaan parhaaseen mahdolliseen tietoon eri vaihtoehdoista ja niiden erilaisista vaikutuksista.” Kuten raportissa todettiin, tutkimus- ja arviointitiedon käyttö päätöksenteon valmistelussa ja poliittikkatoimien arvioinnissa on ollut monissa tapauksissa puutteellista. Lehtemme tässä numerossa **Tuija Brax** antaa joitakin hyviä käytännön esimerkkejä siitä, kuinka vähäisen tiedon varassa isojakin poliittisia päätöksiä edelleen tehdään – tai joudutaan tekemään, kun tietoa ei ole.

Toisaalta politiikan tekijän kannalta haasteellista on, että tutkimustietoa on ”liian” paljon, tulokset ovat ristiriitaisia ja tutkimusten laatu vaihtelee. Hyvin harvoin on niin, että poliittinen päätös voidaan perustaa yhden tutkimuksen tulosten varaan: pikemminkin tarvittaisiin kokonaisnäkemystä, joka perustuu systemaattisesti koottuun tietoon tutkimustuloksista jollain alalla. On epärealistista ajatella, että päätöksentekijät itse lukisivat kaiken mahdollisen tieteellisen tuotannon, joka liittyy yksittäistä asiaa koskevaan päätöksentekoon. Poliitiikan ja tutkimuksen väliin tarvitaan asiantuntija-arvioita ja joissakin tapauksissa systemaattisia kirjallisuuskatsauksia tai meta-analyseja, joiden avulla tuotetaan kokonaiskuva siitä, mitä annettavaa tieteellisellä tutkimuksella on päätöksenteon kohteena olevassa asiassa. Tällaiset katsaukset voivat olla myös hyvin kustannustehokkaita, sillä aina ei tarvita uutta tutkimusta vaan tietoa siitä, mitä jo tiedetään.

Yllä mainitun työryhmän raportissa on myös toteamus, että ”Työryhmän mielestä tutkimus- ja arviointitoiminta on saatava nykyistä paremmin ohjautumaan poliittisten prioriteettien palvelukseen”. Lause kuvastaa yhtäältä sitä, että politiikassa on kysymys paitsi objektiivisen tiedon keräämisestä ja hyödyntämisestä myös arvovalinnoista. On kohtuullista olettaa, että tutkimuksen rahoittajat, esimerkiksi veronmaksajat, voivat vaikuttaa siihen, mitä tutkitaan. Viime syksynä valmistuneessa ehdotuksessa valtion tutkimuslaitoskentän kokonaisuudistuksesta esitettiin valtioneuvoston roolin lisäämistä sekä suoraan päätöksentekoa palvelevassa että strategisesti suunnatun tutkimusrahoituksen ohjaamisessa. Toisaalta, tutkijoiden näkökulmasta toteamus ”poliittisista prioriteeteista” on muistutus siitä, että tutkimuksia ja niiden tuloksia voidaan pyrkiä käyttämään tarkoitushakuisesti joidenkin poliittisten päämäärien palvelemiseksi ilman, että yhteiskunnan kokonaisuhyöty tulee huomioiduksi. Tämä saattaa myös houkutella tutkijoita tarjoamaan rahoittajille poliittisesti sopivia tutkimusaiheita.

Kriminologinen tutkimus on viime vuosikymmeninä ollut valtaosin yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellistä tutkimusta. Haaste-lehden tässä numerossa haluamme tuoda esiin joitakin esimerkkejä siitä, mitä annettavaa myös luonnontieteellisellä tutkimuksella voi olla kriminaalipoliittisen päätöksenteon kannalta. Kuten **Janne Kivivuori** kolumnissaan toteaa, meidän on pyrittävä tälläkin tutkimusalueella aitoon tieteidenvälisyyteen.

Lääkkeet väkivaltaan

Tutkimusprofessori ja ylilääkäri **Hannu Lauerma** muistuttaa, että psyykenlääkkeiden ryhmän sisällä on keskenään hyvin eri tavoin vaikuttavia lääkkeitä, minkä vuoksi ne pitäisi eritellä keskustelussa. Yleensä oikeassa käyttötarkoituksessa ja asianmukaisessa hoidossa mielialalääkkeet eivät suinkaan lisää riskiä väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaan nimenomaan pienentävät sitä. Tutkimusta lääkkeiden käytön yhteydestä väkivaltaan tarvitaan silti enemmän.

Masennuslääkkeiden vaikutuksista väkivaltaan on puhuttu Suomessa paljon viime aikoina ja keskustelu keskittynyt yhteen niiden alaryhmään: SSRI-lääkkeisiin (selektiivisen serotoniinin takaisinoton estäjiin). Psyykenlääkkeiden osuutta väkivallan tekoihin myös tutkitaan parhaillaan useassa hankkeessa.

Psykiatrisen vankisairaalan vastaava ylilääkäri ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimusprofessori Hannu Lauerma on mukana tutkimuksessa, jossa mielentilatutkimusaineiston avulla tutkitaan sitä, minkälaisia lääkkeitä ja päihteiden käyttöä liittyy suomalaiseen väkivalta-

rikollisuuteen ja mitä lääkkeitä väkivalta karttaa.

– Keskustelussa esiintyy erilaisia pelkoja, perspektiiviharhoja ja näennäisselityksiä. Joissain tapauksissa esimerkiksi puolustusasianajajan intressissä saattaa olla välittämää sellainen kuva, että jokin tietty lääkärin määräämä lääke olisi ollut keskeisessä roolissa väkivallan teossa. Itse asiassa se on erittäin harvinaista. Netissä niiden osuudesta kouluampumisiin levitetään paljon harhatietoa. Vaikka joillain kouluampujilla on ollut tällainen lääkitys käytössä, tapauskohtaisesti on eriteltävä, onko teko tapahtunut lääkkeen siivittämänä vai lääkkeestä huolimatta.

Lauerma painottaa, että SSRI-lääkkeiden kokonaisvaikutus on myönteinen ja kiihtymystä rauhoittava.

– Laajojen havaintojen mukaan SSRI-lääkkeet vähentävät selvästi itsemurhia, ja itsemurhahan on monen epätoivoisen teon ytimessä. Sinä aikana kun nämä uudenlaiset masennuslääkkeet ovat olleet laajassa käytössä Suomessa, itsemurhat ovat vähentyneet 30 prosenttia. Vankiloissa itsemurhakuolleisuus on vähentynyt 50 prosenttia. Tätä tulosta selittää se, että vankilassa lääkkeitä ja esimerkiksi päihteiden käyttöä pystytään kontrolloimaan suhteellisen hyvin.

SSRI-LÄÄKKEIDEN RISKIT OTETTAVA HUOMIOON

Hannu Lauerma kertoo, että uusiin serotoniinilääkkeisiin liittyy kuitenkin tunnettuja riskejä, jotka pyritään ottamaan hoidossa huomioon. Hoidon vaikutuksen hidastuminen on tuttu jo vanhemmankin polven masennuslääkkeistä.

– Erityinen huoli on se, että nuorilla potilailla varsinkin hoidon alkuun saattaa liittyä kiihtymyksen vaihe. Siinä jäätyneesti ja tuskaisesti masentuneen ihmisen toimintatarmo alkaa nousta – mutta näin saattaa käydä hieman ennen kuin myös mieliala nousee. Juuri tässä vaiheessa, viikko tai kaksi hoidon aloittamisen jälkeen, on vaarana itsemurha

Tutkimusprofessori ja ylilääkäri Hannu Lauerma pitää bentsodiatsepiinien käyttöä alkoholin kanssa keskeisimpänä lääkeongelmana.

tai muu teko. Sen takia Suomessa pyritään siihen, että nimenomaan nuorille näitä mielialalääkkeitä määrää specialisti, joka osaa tarkemmin arvioida mielialahäiriön mahdolliset oheisriskit ja muut samanaikaiset häiriöt. Lisäksi on tärkeää, että jos lääkitys aloitetaan, vaikutusta seurataan vähintään ensimmäinen kuukausi. Jos vaikutus on suotuisa, on hyvin epätodennäköistä, että vaikutus myöhemmin nopeasti kääntyy epäsuotuisaksi.

Toinen SSRI-lääkkeiden tunnettu riski on, että korkeista annoksista tapahtuvaan äkkilopetukseen voi liittyä ärtyneisyyttä ja huonovointisuutta, vaikka ne eivät aiheuta varsinaista riippuvuutta. Lauerma kertoo, että vaikutus tunnistettiin asteittain, koska näistä lääkkeistä ensimmäisellä ja sittemmin laajimmin käytetyllä fluoksetiinilla on pitkä puoliintumisaika, eli lääke poistuu elimistöstä luonnostaan hitaasti ja tasaisesti. Sen sijaan myöhemmis-

sä valmisteissa eliminaatio on nopeampaa, mikä aiheuttaa tämän riskin. Ne tuleekin lopettaa asteittain.

BENTSODIATSEPIINIEN KÄYTTÖ ALKOHOLIN KANSSA VAARALLISTA

Hannu Lauerma painottaa, että paljon suurempi lääkkeiden käytön väkivaltariski on toisentyyppisten psykenlääkkeiden, välittömästi rauhoittavien bentsodiatsepiinien käyttö yhdessä alkoholin kanssa. Riski on vanhastaan tunnettu, mutta aliarvioitu.

– Alkoholi ja bentsodiatsepiinit voimistavat toistensa vaikutusta ja yhdessä ne aiheuttavat selvästi vaarallista harkintakyvyn menetystä ja estottomuutta. Lääkäri varmasti aina reseptiä määrätessään varoittaa jokseenkin rutiininomaisesti, että näitä lääkkeitä ei saa käyttää yhdessä alkoholin kanssa. Silti kun satoja mielentilatutkimuksia lukee, murheellisen usein yhteiskäyttö vaikuttaa selvältä laukaisevalta tekijältä äkkinäis-

sessä oudossa väkivallassa.

Hän kertoo, että bentsodiatsepiineja käytetään tuskaisan ja lamaavan ahdistuneisuuden hoitamiseen sekä unilääkkeinä. Oikein käytettynä ne ovat tarkoitukseensa loistavia lääkkeitä, joiden riskit ovat hyötyyn nähden vähäisiä. Niitä kuitenkin voidaan käyttää väärin ja ne ovat keskeisin psykenlääkeryhmä, joista voi tulla riippuvaiseksi. Niihin muodostuu myös toleranssi, erityisesti yhdessä alkoholin kanssa, joten pitkäaikainen käyttö heikentää vaikutusta.

– Ongelma on, että bentsodiatsepiineja kirjoitetaan isoina pakkauksina joskus hyvinkin pienellä harkinnalla ihmisille, jotka joko väärinkäyttävät niitä itse tai joiden kautta ne päätyvät katukauppaan. Niiden määräämiskäytäntöihin pitäisi voida vaikuttaa nykyistä paremmin. Lääkäriin pitää potilaan vakuutteluista ja pontevista vaatimuksista huolimatta harkita tarkkaan, tarvitseeko potilas näitä lääkkeitä. Ahdistushäiriön hoidon

tulee myös olla muutakin kuin lääkettä, ja tukeutumisen pelkästään rauhoittavien lääkkeiden käyttöön pitäisi olla harvinainen poikkeus.

ANTIPSYKOOTTISET LÄÄKKEET VÄHENTÄVÄT VÄKIVALTA

Kolmas väkivallan esiintymisen kannalta merkittävä lääkeryhmä ovat antipsykoottiset lääkkeet. Niiden on todettu vähentävän väkivaltariskiä ratkaisevasti psykoottisilla ihmisillä, joilla on harhakoemuksia, harha-aistimuksia tai vakava mielisairaus kuten psykoosi tai skitsofrenia. Myös mielialaa tasaavilla lääkkeillä, joista monet ovat samalla epilepsialääkkeitä, on suotuisa vaikutus.

– Psykoottiset ihmiset eivät tosin ylipäätään tee suurta osaa henkirikoksista; osuus on noin kymmenen prosenttia. Nämä henkirikokset kohdistuvat melkein aina asuinkumppaneihin ja näin muodoin lähiomaisiin ja ne tehdään suunnittelematta ja tilapäisaseella, kun psykoottinen kauhun tunne tai harha vie ihmistä, Lauerma kertoo.

Yleisölle kuitenkin pelottavin ajatus on juuri se, että liikennevälineessä tai julkisella paikalla voi yhtäkkiä joutua surmatuksi ilman provosointia tai ennakkomerkkiä. Monta maata kattavassa tutkimuksessa katsottiin, kuinka usein psykoottinen ihminen surmaa itselleen entuudestaan tunte mattoman henkilön. Tällaisen teon esiintyvyys on 1/14,3 miljoonaa henkilövuotta kohden.

– Kyseessä on lottovoittoa olennaisesti harvinaisempi tapaus. Lisäksi näistä tunte mattoman surmanneista psykoottisesti sairaista ihmisistä ainoastaan 12 prosenttia oli saanut jotain antipsykoottista lääkettä. Tämä kertoo →

Oikeuspsykiatriassa siirtyminen ennaltaehkäisyyn, varhaisempaan riskien arvioimiseen ja toimenpidesuositukseen olisi toivottavaa, toteaa tutkimusprofessori, ylilääkäri Hannu Lauerma.

→ juuri siitä, kuinka ratkaisevan tärkeä antipsykoottinen lääkitys on estämään väkivallanteo-koja. Esimerkiksi skitsofreniaa sairastavat potilaat saavat sairaaloissa ja tuetussa asumisessa kuntoutuskodeissa harhoja poistavia lääkkeitä, joten heitä ei pidä erityisesti pelätä.

UUSIA AVAUKSIA

Tällä hetkellä eduskunnan käsittelyssä on esitys seksuaalirikollisten lääkehoidosta. Hannu Lauerma näkee suuren huomion kohteeksi nousseen marginaalisen asian, koska hoidon ainoaksi vaihtoehdoksi katsotaan oma halukkuus ja lääkehoitoon halukkaita seksuaalirikollisia on hyvin vähän.

– Minusta suurempi huomio olisi syytä kiinnittää siihen, että monen väkivaltarikollisen olisi tärkeintä välttää alkoholia – tarvittaessa antabuksen avulla – ja bentso-diatsepiineja sekä aivan erityisesti niiden yhteiskäyttöä. Vaikka yhteiskäyttö tiedetään riskitekijäksi, perusoikeusjuridiikan valossa koetaan vaikeaksi velvoittaa ihmisiä välttämään tai käyttämään tiettyjä lääkkeitä.

Mahdollisen velvoitteellisen antabushoidon vaikutuksen väkivaltarikollisuuteen Lauerma toteaa vaikeaksi arvioida, koska siinä täytyy arvioida monta peräkkäistä ja toisiinsa vaikuttavaa tekijää. Lopputulokseen vaikuttaisi myös, kuinka laajaa ryhmää koskevaksi velvoite ylipää-tään voitaisiin saada. Suo-

messa kuitenkin poikkeuksellisen suuri osa väkivallasta on alkoholiperäistä, joten hän olettaa selvää vaikutusta väkivallan määrään syntyvän, jos tällainen mahdollisuus olisi.

POLARISAATIO VOIMISTUNUT

Hannu Lauerma muistuttaa, että kokonaisuudessaan väkivalta on vähentynyt viime vuosikymmeninä, esimerkiksi henkirikoksia oli viime vuonna vähiten vuoden 1970 jälkeen. Myös hoidon tarpeeseen johtanut perheväkivalta on vähentynyt murto-osaan 1980-luvun alusta, kun tarkastellaan sairaanhoidon rekistereitä. Nuorten kokemaa väkivalta aikuisten taholta on vähentynyt, samoin seksuaaliset kontaktit aikuisten ja lasten tai nuorten välillä, vaikka seksuaalirikostilastot ovat kasvaneet. Tämä kertoo ilmoituskynnyksen mataloitumisesta ja siitä, että näistä asioista voi nykyään puhua. Jo aikaisemmin 1990-luvulla mataloitui kynnyksen ilmoittaa pahoinpitelyistä. Hyvä kehitys nousee vain harvoin uuti-siin, hän harmittelee.

– Huolestuttavaa kehitystä sen sijaan on nuorten polarisaatio. Valtaosa nuorista on fiksumpia, osaavampia, lainkuuliaisempia ja luottaa itseensä myönteisessä mielessä enemmän kuin ennen. Mutta pieni ryhmä nuoria on kaikin tavoin arvioiden pudokkaita. He ovat varttuneet sietämättömissä perheoloissa ilman ruumiillista koskemattomuutta, tunne-elämän

tarpeisiin vastaamista, arjen välttämättömyyksien kuten hampaiden harjaamisen opettamista, vuorokausirytmistä, viemistä harrastuksiin, kannustamista koulunkäyntiin tai esimerkkejä työssäkäynnistä lähiympäristössään. Vain hyvin poikkeuksellinen nuori pystyy näistä oloista ponnistamaan elämään, joka on rakentavaa, uutta luovaa ja harmonista.

Vankilan sisälläkin tämä polarisaatio näkyy Lauerman mukaan selvästi. Vankiloihin tulee myös ihmisiä, joilla on hyviä avuja ja kykyjä, ja he näyttävät olevan useammin heitä, jotka eivät vankilaan koskaan palaa – yli puolet ei saa uutta vankeusrangaitusta. Vankilaan kroonistuvat ovat puolestaan lähtökohteisesti hyvin heikoilla. Heidän kasvuolosuhteensa ovat olleet turvattomat, syrjivät ja väkivaltaiset. Lisäksi vankilakierteeseen liittyy usein ADHD, joka on lapsuudessa ilmenevä tarkkaavuuden ja aktiivisuuden häiriö, ja esimerkiksi lukihäiriö.

– Nämä tekijät yhdessä moninkertaistavat ihmisen riskin joutua hukan teille ja välittävä tekijä on lähes aina päihderiippuvuus. Varhain alkaneet päihderiippuvuudet näkyvät vankilassa hyvin dramaattisesti; useiden eri aineiden käyttöä on saattanut olla jo varhaisteini-iässä tai käyttö on ainakin myöhäisteini-iässä monipuolistunut. Tämä ryhmä on kaikkein vaikeimmin autettavissa. Jos virhekehitykseen ei päästä

puuttumaan viimeistään toisella kymmenellä, ennuste on heikko. Jotain voidaan vankilassakin tehdä, mutta sitä vaikeammaksi se muuttuu, mitä pitemmälle tilanne on kehittynyt ja ihminen urautunut rikollisiin alakulttuureihin, joissa ei edes koeta hyödylliseksi ponnistella normaalita-voitteiden eteen.

OIKEUSPSYKIATRIASTA ENNALTAEHKÄISEVÄÄ

Tutkimusprofessori, ylilääkäri Hannu Lauerman mielestä oikeuspsykiatrian alan pitäisi kehittyä etupainotteisempaan suuntaan. Siirtyminen ennaltaehkäisyyn, varhaisempaan riskien arvioimiseen ja toimenpidesuositukseen olisi erittäin toivottavaa.

– Nykyään merkittävä osa työskentelystä vastaa patologin työskentelyä eli selvittämään, mitä on jo tapahtunut ja miksi se on tapahtunut. Tilannetta voi verrata siihen, että aikoinaan sydäntautien hoito oli lähinnä infarkteihin kuolleiden laskemista ja kohtauksen saaneiden hoitamista sisätautiosastoilla, mutta nyt on siirrytty hoitamaan verenpainetta ja kolesterolia. Ennaltaehkäisemiseen pääsy lienee pienen erikoisalamme myönteisin kuviteltavissa oleva kehityssuunta. Ennaltaehkäisy tuottaa terveyshyötyä suhteessa taloudelliseen panokseen monin verroin enemmän kuin jälkien korjaaminen. Paradoksaalisesti juuri siihen kuitenkin kohdistetaan eniten kritiikkiä, ja sitä kuvataan herkästi medikalisoinniksi. ■

■ H A N N U N I E M I

Syyntakeisuusarviointien muutokset – syyt ja seuraukset

Lainsäädännön, oikeuskäytännön, vakavien rikosten määrän ja oikeuspsykiatristen näkemysten muutokset ovat vähentäneet selvästi ratkaisuja, joissa syyllinen on vapautettu tai rangaistusta alennettu tekijän mielentilan perusteella. Mielentilaratkaisujen hajautuminen kahteen järjestelmään, oikeustoimeen ja terveydenhoitotoimeen, tuo erilaisia ongelmia sekä oikeudellisen toiminnan että mielenterveysongelman rikosentekijän hoidon näkökulmasta.

Mielenterveysongelman käsite voi olla venyvä riippuen siitä, tulkitaanko sitä lääketieteellisin tai juridisin perustein taikka yleisen elämäkokemuksen perusteella. Lääkärit voivat pohtia lähinnä hoidon tarvetta, kun taas oikeustoimijat haluavat kartoittaa henkilön syyllisyyttä rikokseen ja sen astetta. Mielenterveyden ja syyntakeisuuden jonkinasteinen vaje voi olla lääkärin näkökulmasta tarpeeton ja suorastaan epä-tieteellinen kategoria, kun se voi hyvinkin

palvella kriminaalipoliittisia tarpeita. Tällä asian kiistanalaisuudella on ollut todellisia seurauksia rikosoikeudenkäyntien lopputulosten kehitykseen, kuten seuraavassa voimme havaita.

SYYN TAKEISUUS JA MIELENTILAN TUTKIMUS LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Lainsäädännön sisältö ja siinä tapahtuneet muutokset sekä niiden lisäksi oikeuskäytäntö ovat muokanneet mielentilaratkaisuja ja niiden määrien kehitystä merkit-

tävällä tavalla. Keskeiset säännökset ovat rikoslaissa, oikeudenkäymiskaassa ja mielenterveyslaissa.

Rikoksesta voidaan tuomita rangaistukseen tekijä, joka on teon hetkellä täytännyt 15 vuotta ja hän on syyntakeinen (RL 3:4.1). Syyntakeisuuden sijasta laissa on määritelty syyntakeettomuus. Kaikki rikosentekijät, joita ei ole todettu syyntakeettomiksi, ovat syyntakeisia. Syyntakeisia ovat sekä täydessä ymmärryksessä toimineet että alentuneesti syyntakeisiksi todetut. →

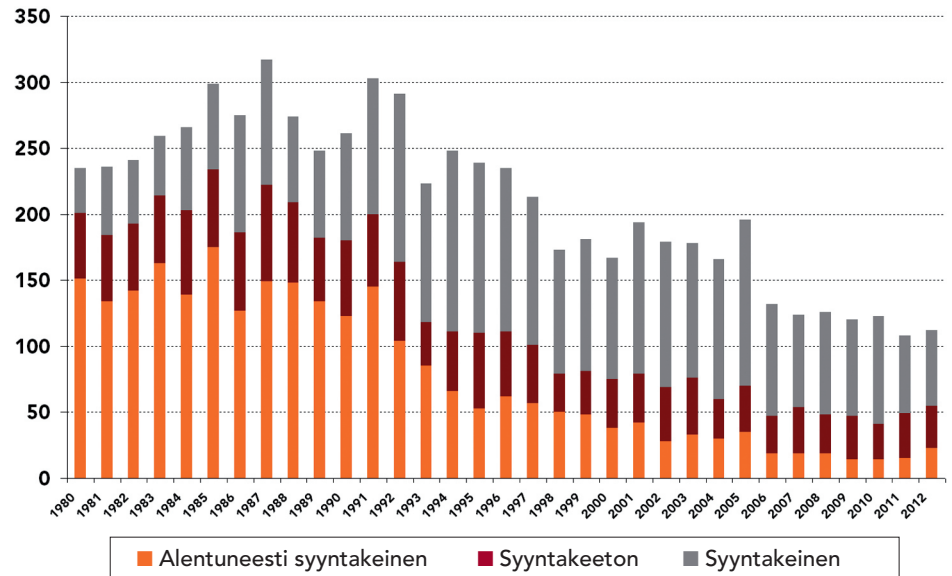
→ Vuoden 2004 lainmuutoksen mukaisesti tekijä on synttakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielen-terveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syyistä ratkaisevasti heikentynyt (RL 3:4.2). Laki pitää sisällään kaksiportaisen arvion tekijän psyykkisestä kunnosta. Ensin arvioidaan se, onko henkilö mielisairas, vajaamielinen tai kärsiikö hän vakavasta mielen-terveyden tai tajunnan häiriöstä. Jos tässä päädytään sairautta osoittavaan diagnoosiin, on vielä tutkittava se, oliko sairaudella syy-yhteys joko siihen, ettei tekijä ymmärtänyt tekonsa luonnetta tai siihen, että hänen kykynsä kontrolloida käyttäytymistään on ratkaisevasti heikentynyt. Se milloin ymmärrys- tai kontrollointikyky on ratkaisevasti heikentynyt, jää lopulta oikeuskäytännössä ratkaistavaksi.

Alentuneessa syyntakeisuudessa on puolestaan kyse siitä, että tekijän kyky ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus tai kyky säädellä käyttäytymistään on mielisairauden tai muun edellä luetellun syyn vuoksi merkittävästi alentunut (RL 3:4.3). Vajaamielisyyden ei tarvitse olla tässä tapauksessa syvää eikä mielen-terveyden tai tajunnan häiriön vakavaa. Eroa on myös siinä, että syyntakeettomuudessa tekijän kyvyn pitää olla ratkaisevasti heikentynyt, kun taas alentuneessa syyntakeisuudessa riittää, että se on merkittävästi alentunut. Alentunut syyntakeisuus ei vuodesta 2004 lähtien ole enää vaikuttanut rangaistusasteikon maksimiin, minkä vuoksi henkilö voidaan poikkeustapauksissa tuomita täyteen rangaistukseen.

Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on itsensä saatanut, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä (RL 3:4.4). Alkoholin tai muun päihteen pitkäaikainen väärinkäyttö voi kuitenkin johtaa sellaiseen mielen-terveyden häiriöön kuten juoppohulluuteen, joka voidaan huomioida jopa niin, että se poistaa rangaistusvastuun kokonaan. Näissä voi käytännössä esiintyä vaikeita rajanveto-ongelmia.

Syyntakeettomuusperusteita ovat mielisairaus, syvä vaajamielisyytys sekä vakava

Kuvio 1. Terveystuomioviranomaisten mielentilataratkaisut ja niiden sisällön mukainen jakauma 1980–2012 (lähde: THL).

mielen-terveyden tai tajunnan häiriö. Tällaisten sairauksien luotettava diagnoosi edellyttää lääketieteellistä asiantuntemusta. Tämän vuoksi laissa on säädetty menettelystä, jolla asiantuntemus saatetaan tuomioistuimen tietoon.

Menettelyä koskeva lainsäädäntöuudistus tuli voimaan 1.10.2006. Sen perusteella (OK 17:45) tuomioistuin voi määrätä vastaajan mielentilan tutkittavaksi, jos 1) hänet on annettu välituomiossa todettu syylliseksi rikokseen, 2) mielentilan tutkiminen on perusteltua ja 3) vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta. Ennen uudistusta syyllisyyttä ei tarvinnut todeta ja riitti, että mielentilan tutkiminen oli tarpeellista. Tuomioistuin voi kuitenkin edellä olevasta poiketen määrätä mielentilan tutkittavaksi jo esitutinnan aikana tai ennen pääkäsitelyä, jos rikoksesta epäilty on tunnustanut syyllisyytensä tai jos tarve on muutoin selvä. Samoin mielentila pitää tutkia aina ennen kuin on mahdollista tehdä päätös koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa.

Kaiken kaikkiaan tuomioistuimella on mahdollisuus ja vapaus toimia asiassa kolmella eri tavalla. Ensimmäinen on mielentilalausannon pyytäminen Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta, joka määrää, missä tutkimus suoritetaan. Tutkiva lääkä-

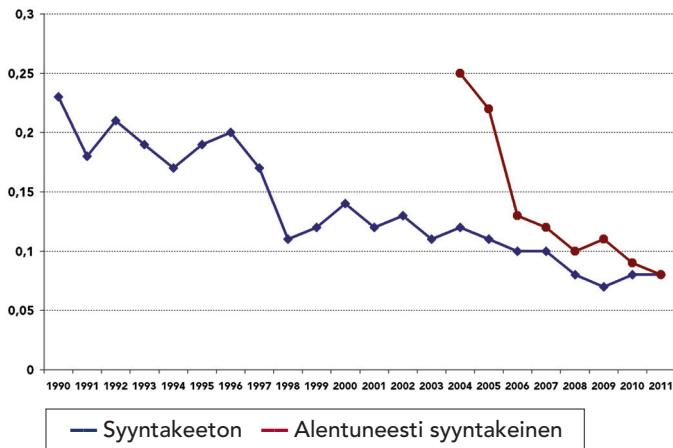
ri sekä THL:n asettama lautakunta antavat asiassa lausunnon ja kummatkin lausunnot toimitetaan tuomioistuimelle. Toiseksi tuomioistuimella on mahdollisuus pyytää syytetystä asiakirjalausunto. Kolmas mahdollisuus on se, että tuomioistuin jättää vapaaseen harkintaansa perustuen mielentilalausannon pyytämättä ja hyödyntää päätöksessään esimerkiksi aiemmin tehtyjä mielentilatutkimuksia.

MIELENTILARATKAISUJEN MÄÄRÄ ON VÄHENTYNYT

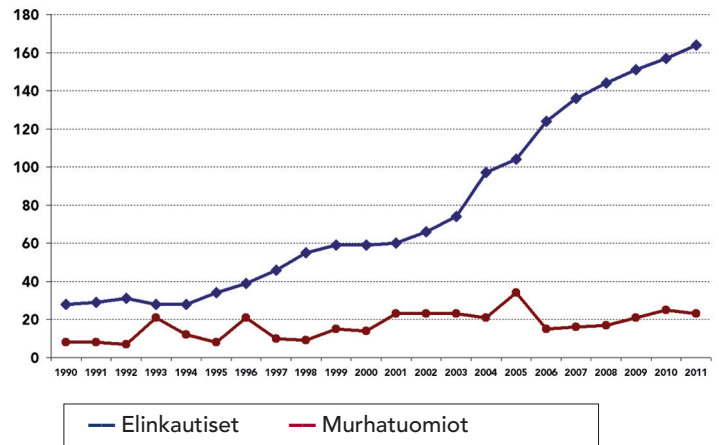
Pyydettujen ja annettujen lausuntojen vuosittaiset määrät ovat ajan kuluessa vähentyneet merkittävästi. Vuosina 1980–1997 annettujen lausuntojen määrä oli 200–300 vuodessa, mutta vuosina 2006–2012 eli menettelytapanormien muutoksen jälkeen määrä on enää 110–130 vuodessa (kuviokuva 1). Koska lainsäädäntö jättää tuomioistuimille edelleen melko paljon liikkumatilaa lausuntojen pyytämisessä, myös tuomioistuinkohtaiset erot voivat olla suuria.

Lausuntojen määrän vaihteluun vaikuttaa myös eräiden törkeiden rikosten kuten henkirikosten ja tuhotyörikosten vuosittaisen määrän muutokset, koska käytännössä mielentilatutkimukset tehdään pääasiallisesti vakaviin väkivaltarikoksiin ja tuhotyöhön syyllistyneistä. Vuodesta 2005 alkaen tällaisten rikosten määrät ovat vähentyneet 1990-luvun ja 2000-luvun alun tasosta. Mielentilatutki-

Kuvio 2. Tuomioistuimen syntykeettomiksi ja alentuneesti syntykeisiksi tuomitsemien osuus (%) syyllisistä päärikoksen mukaan 1990–2011 (lähde: Tilastokeskus).

Kuvio 3. Elinkautisvangit ja murhatuomiot 1991–2011 (lähde: Rikosseuraamuslaitos ja Tilastokeskus).

muksista valtaosa koskee henkirikoksia ja muita väkivaltarikoksia (vuosittain noin 80 %). Loput ovat lähinnä tuhotyöhön tai seksuaalirikoksiin syyllystyneitä.

Annetuissa lausunnoissa täydessä ymmärryksessä olleiden osuus on noussut noin 20 prosentista noin 60 prosenttiin 30 vuoden aikana. Vastaavasti alentuneesti syntykeisten osuus on vähentynyt noin 60 prosentista 12 prosenttiin. Alentuneesti syntykeisten absoluuttiset määrät ovat myös vähentyneet tuntuvasti 120–180 lausunnon vuositason (1980-luku) 10–20 lausunnon vuositason vuoden 2005 jälkeen. Syntykeettomien osuus on pysynyt noin 20–25 prosentissa vuodesta 1980 lähtien (kuvio 1).

Muutos liittyy arvioon syntykeisuuden ja alentuneen syntykeisuuden välisestä suhteesta. Kun tekijä arvioidaan alentuneesti syntykeiseksi, tällä ei ole hoidollisia seurauksia toisin kuin syntykeettomuusarvioinneilla useimmiten on.

Tuomioistuimella on ollut vuodesta 2007 alkaen mahdollisuus pyytää mielentilalausunto myös esitutkintavaiheessa. Tällaisia pyyntöjä on tullut THL:lle vuosittain noin 5–20 vuosina 2007–2012.

TUOMIOISTUINRATKAISUT

Tuomioistuin on katsonut tekijän – laskettuna päärikokseen syyllisistä – syntykeettomaksi noin 50 kertaa vuodessa 2008–2011. Syntykeettomien absoluuttinen määrä on vähentynyt tasaisesti noin kolmannekseen ja suhteellinen osuus syylliseksi todetuista samoin lähes

kolmannekseen 1990-luvun alusta. Alentuneesti syntykeisina tuomittiin 50 henkilöä vuonna 2011 eli suunnilleen sama määrä kuin todettiin syntykeettomiksi. Alentuneesti syntykeisina tuomitujen määrä ja osuus syyllisistä ovat vähentyneet noin kolmasosaan vuodesta 2004 (kuvio 2). Vuotta 2004 edeltäviltä vuosilta ei ole tilastointimuutosten vuoksi saatavissa vertailukelpoista tietoa alentuneesti syntykeisten määrästä, mutta käytettävissä olevan tiedon (säännöksen soveltamiskertojen suhde tuomitujen rikosten määrään) pohjalta voidaan kuitenkin päätellä, että määrän vähentyminen oli tuntuvaa jo ennen sitä eli 1990-luvun alusta lähtien.

Syntykeettomien ja alentuneesti syntykeisten määrän vähentyminen vastaa odotetusti suunnilleen kehitystä annettujen mielentilalausuntojen määrässä. Syntykeettomina tuomitujen määrä on kuitenkin noin kaksinkertainen ja alentuneesti syntykeisten määrä yli nelinkertainen verrattuna mielentilalausuntoihin vuosina 2004–2011. Tämä tarkoittaa todennäköisesti sitä, että tuomioistuimet tekevät huomattavan määrän mielentilaa koskevia päätöksiä ilman mielentilautkimusta. Näistä tapauksista valtaosa – arviolta 80–90 % – koskee kuitenkin lieviä rikoksia ja niissäkin on tavallisesti ollut käytössä muu lääketieteellinen asiantuntija-arvio.

Yhtenä syynä vähentymiselle on vuoden 2004 lain muutos, sillä aiemmin syntykeettomuutta oli mahdollisuus tulkita laajemmin kuin nykyisin. Oikeuskäytännön kiristyminen 1980-luvulta

alkaan tarkoitti kuitenkin käytännössä rajanvedon tiukentamista niin, että syntykeettomaksi toteamisen edellytyksenä oli yleensä psykoositasoinen mielenterveydenhäiriö.

Syntykeettomina tuomituista 42 % todettiin syylliseksi henki- tai pahoinpitelyrikokseen ja 17 % tuhotyöhön vuonna 2011. Alentuneesti syntykeisina tuomituista puolestaan 36 % tuomittiin henki- tai pahoinpitelyrikoksesta rangaistukseen. Suhteellisesti eniten sekä syntykeettomia että alentuneesti syntykeisiä on henkirikoksiin ja tuhotyöhön syyllystyneissä. Henkirikoksen tehneistä 8 % oli syntykeettomia ja 3 % alentuneesti syntykeisiä vuonna 2011. Vastaavat luvut tuhotyön osalta olivat 12 % (syntykeettomat) ja 5 % (alentuneesti syntykeiset). Kaikista oikeudessa tuomituista rikoslakirikoksista sekä syntykeettomia että alentuneesti syntykeisiä oli 0,1 % syyllisistä (päärikosperuste).

Vuoden 2004 lainmuutoksen nojalla tekijä on ollut mahdollista tuomita täyteen rangaistukseen, vaikka hänet katsottaisiinkin alentuneesti syntykeiseksi. Tarkoituksena ei ole ollut kuitenkaan muuttaa ennen vallinnutta pääsääntöä, jonka mukaan alentuneesti syntykeinen tuomitaan lievennetyn rangaistusasteikon mukaan. Säännöksellä haluttiin lähinnä antaa tuomioistuimelle mahdollisuus tuomita poikkeuksellisen törkeään murhaan syyllystyneen aina elinkautiseen vankeuteen. Poikkeustapauksiin alun perin tarkoitettua säännöstä on sovellettu ilmei-

Mielentilalausunnoissa mutta myös oikeuskäytännössä alentuneesti syyntakeiseksi on määritelty vuosien mittaan yhä harvempi.

→ sen laajasti murhatuomioissa. Seurauksena on ollut tuomioiden koventuminen ja vankimäärän kasvu, koska henkirikoksista elinkautista vankeusrangaistusta kärsivien määrä on lisääntynyt noin kuusinkertaiseksi 20 vuoden aikana (kuvio 3, s.9).

OIKEUSTOIMEN JA PSYKIATRIAN YHTENSOVITUS – ONNISTUUKO?

Mielentilatutkimuspyyntöjen ja mielentilalausuntojen määrä on laskenut selvästi. Ennen muuta vähentyminen on koskenut alentuneesti syyntakeisten kategoriaa. Tässä on nähtävissä kahden eri näkökulman eli lääketieteen ja oikeustoimen yhteensovittamattomuutta, kuten edellä on tuotu esiin. Mielenterveyslaki ei lisäksi sääntele lainkaan niitä tilanteita, joissa mielentilatutkitaan esitutkintavaiheessa. Tämä sääntelemättömyys on aiheuttanut juridisia pulmatilanteita.

Tahdonvastaisen hoidon edellytyksenä on lain mukaan ainoastaan mielisairaus. Alaikäinen voidaan määrätä pakkohoittoon myös vakavan mielenterveyden häiriön perusteella. Tuomioistuimien voi siten tuomita syyntakeettomiksi myös sellaisia henkilöitä, joita ei voi lain mukaan määrätä tahdonvastaiseen hoitoon. Tämän rikoslainsäädännön ja terveydenhuoltolainsäädännön saumakohdan on arveltu siis jossain määrin vuotavan, mikä on herättänyt toisinaan yleistä huolta ja jopa pelkoa. Hoitokäytännössä rajanveto mielisairaudesta ja persoonallisuushäiriöiden välillä on ollut kuitenkin liukuva ja rankaisematta jääneet voivat olla hoidon piirissä muulla kuin pakkohoitoperusteella.

Mielentilatutkimuksessa syyntakeettomiksi todetut määrätään kuitenkin säännönmukaisesti pakkohoittoon. Viime vuosina hoitoon määräämispäätöksiä on ollut noin 30 vuodessa. Sen ohella on tehty joitain päätöksiä (4 vuonna 2012) myös myöhemmin. Kaikista syyntakeettomista arviolta kymmenkunta vuodessa on jäänyt määräämättä tahdonvastaiseen hoitoon. Ratkaisuksi on esitetty pakko-

hoidon kriteerien väljentämistä ja velvoitteista avohoitoa. Avohoidon tarve koskee ennen muuta sairaalasta uloskirjattuja kriminaalipotilaita ja niitä harvinaisia tapauksia, joissa tekijä todetaan syyntakeettomaksi tekohetkellä, muttei ole enää sen jälkeen tahdonvastaisen sairaalahoidon tarpeessa.

Päätöksen pakkohoittoon määräämisestä tekee Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päätös tehdään aina mielentilatutkimuksen päätteeksi. Muulloin eli lähinnä silloin, kun syyntakeettomuuspäätös tehdään THL:ltä saatujen asiakirjojen nojalla (OK 17:44), tuomioistuimen tulee saattaa kysymys hoidon tarpeesta THL:n selvitetäväksi, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta silloin, kun tuomioistuin on jättänyt rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta (RL 3:4.5). Tarpeelliseksi selvityksen teko on koettu käytännössä silloin, kun rikos on kohdistunut uhrin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen eli tekijän voidaan arvioida olevan vaaraksi muille ihmisille. Käytäntöä voi arvostella psykiatrisen hoidon näkökulmasta, koska tekijän itsensä tarvetta saada hoitoa ei huomioida.

Tuomioistuimen ratkaisu tuomitun alentuneesta syyntakeisuudesta voi myös olla hoitotarkoitukselta ongelmallinen. Todetaan siis, että rikoksentehtyjä kärsii psyykkisistä ongelmista, mutta hänet toimitetaan vakavasta rikoksesta sairaalan sijasta vankilaan. Vankiloissa on mahdollista saada mielenterveyspalveluja, mutta tavanomaiset vankilaolosuhteet tuskin vastaavat mielenterveyspotilaiden tarpeita. Yksi mahdollisuus voisi olla se, että jostakin vankilasta rakennettaisiin erityinen ”hoitovankila”, jossa voisi saada vahvennettuja mielenterveyspalveluja.

Kuten aiemmin todettiin, mielentilalausunnoissa mutta myös oikeuskäytännössä alentuneesti syyntakeiseksi on määritelty vuosien mittaan yhä harvempi. Tässäkin törmäävät yhteen lääketieteen näkökulma hoidon tarpeesta ja kriminaa-

lipoliittinen näkemys syyntakeisuudesta enemmän jatkumona kuin joko–tai–kysymyksenä.

Nykyinen kahden toimijan järjestelmä on tuottanut ailahtelevuutta ratkaisutoimintaan ja järjestelmien yhteensovittamispulmia. Ailahtelevuus näkyy tilastoissa varsinkin alentuneesti syyntakeisina tuomittujen määrän romahtamisena ilman, että olisi tehty tätä kehitystä edistävää lainsäädäntömuutosta. Vuoden 2004 lainmuutoksen ei selitä kehitystä, koska se oli nähtävissä jo vuosia ennen. Joidenkin syyntakeettomiksi todettujen mutta silti hoitoa paitsi jääneiden hoitoon saattaminen voitaisiin ratkaista ehkä nykyistä paremmin niin, että tuomioistuimien päätäisi asiasta kokonaisvaltaisesti. Toinen tai rinnakkainen mahdollisuus olisi sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän vuonna 2005 tekemä ehdotus väljentää pakkohoidon edellytyksiä ja luoda uusia toimintamalleja kuten velvoittava avohoito. ■

Kirjoittaja on erikoissuunnittelija Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.

LÄHTEET:

Kotilainen, Irma: Mielentilatutkimusprosessi. Esitelmä Oikeuspsykiatrian päivillä 3.9.2012.

Lappi-Seppälä, Tapio (2005) Syyntakeettomuussäännösten soveltamiskäytäntöjen tutkimisesta. Teoksessa Rikos, rangaistus ja prosessi: Juhlajulkaisu Eero Backman.

Lappi-Seppälä, Tapio & Niemi, Hannu (2012) Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2011. OPTL:n tutkimuksia 262.

Piirtola, Hilppa (2004) Alentunut syyntakeisuus ja enimmäisrangaistuksen käyttö. Teoksessa Lahti ym. Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit.

Rikos- ja mielenterveyslain yhteensovittaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2005:20.

Suontaka, Marika, Lindberg, Nina & Putkonen Hannu (2007) Kriminaalipotilaille harkitaan velvoitteista avohoitoa. Duodecim.

Tuhkanen, Harri (2012) Rikollisuuden syyt, syyntakeisuus ja mielentilan tutkiminen. Tutkielma. Kriminologia. Lapin yliopisto.

Vankien arviointi pohjautuu monen tieteenalan osaamiseen

Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskusten tehtävänä on tukea oikeusprosessia ja rangaistuksen täytäntöönpanoa. Tuomioistuimille avoseuraamusharkintaa varten annettavat lausunnot ja tutkintavankien sijoittelu tukevat oikeusprosessia. Täytäntöönpanon tukeen sisältyvät vankien rangaistusajan suunnitelmat sekä vankiloihin sijoittaminen ja niiden käyttöasteen tasaaminen.

RIIKKA KOSTAINEN

Rangaistuksen toteutus räätälöidään arvioinnin kautta. Rangaistusajan suunnitelma koskee vangin sijoittamista, toimintaa, valvottua koevapautta, vapauttamista ja poistumislupia.

Vankeusrangaistus voidaan toteuttaa monella tavalla. Tuomioistuin voi muuttaa sen avoseuraamukseksi. Vankeusrangaistuksessa edetään tavallisesti yhä vapaampiin oloihin. Paljon avoimuutta sisältävään vankeusrangaistuksen toteutukseen voi kuulua ulkopuolista toimintaa, säännölliset poistumisluvat ja valvottu koevapaus ennen vapautu-

mista. Suljetussa toteutuksessa vanki viettää koko vankeusajan suljetussa vankilassa eikä saa poistumislupia.

Koska rangaistuksen täytäntöönpanossa on laaja lakiin perustuva variointimahdollisuus, on laissa myös sitä koskevat säännökset. Vankeusprosessin kutakin vaihetta hoitaa se taho, jolla on juuri siinä vaiheessa asiantuntemusta. Rangaistusajan suunnitelmas-

ta säädetään lailla ja säännöksiä on tarkennettu asetuksessa. Vankeuslaki kuvaa konkreettisesti vankien sijoittelun ja siirtämisen periaatteet. Arviointikeskukset käyttävät harkintavaltaansa sijoittelussa avoimen täytäntöönpanon strategian ohjaamina. Niiden työskentely onkin tehnyt mahdolliseksi aikaisempaa avoimemman täytäntöönpanon.

Rangaistuksen toteutus

räätälöidään arvioinnin kautta. Arvioinnilla on merkittävä vaikutus yksilön oikeusasemaan, mikä asettaa sille erityisiä vaatimuksia. Lainsäätäjät on lähtenyt siitä, että arvioinnit tehdään laaja-alaisesti ja monipuolisilla tietolähteillä. Arviointien tulee perustua tieteellisesti päteviin ja luotettaviin menetelmiin, joiden käytössä työntekijöiltä vaaditaan hyvää soveltamiskykyä →

Arviointimenetelmien tulee tuottaa sama tulos arvioitsijasta riippumatta.

→ ja kykyä läpinäkyvään päätte-
lyyn. Arviointikeskuksen työ
perustuu hyvään teoreettisten
lähtökohtien hallintaan ja me-
netelmien tuntemukseen yh-
distettynä juridis-hallinnolli-
seen osaamiseen.

Rangaistusajan suunnitel-
man lähtökohtana on vankeus-
lain säännös, jonka mukaan
täytäntöönpanon tavoitteena
on lisätä vangin valmiuksia
rikoksettomaan elämäntapaan
edistämällä vangin elämän-
hallintaa ja sijoittumista yh-
teiskuntaan ja estämällä rikos-
ten tekeminen vankeusaikana.
Näitä tavoitteita voidaan pitää
lähtökohtana myös avoseuraa-
muksissa, joita tuomittaessa
vankeus muunnetaan yhdys-
kunnassa toteutettavaksi ran-
gaistukseksi.

Rangaistusajan suunnitel-
ma koskee vangin sijoitta-
mista, toimintaa, valvottua
koevapautta, vapauttamista
ja poistumislupia. Se sisältää
vankeusajan keskeiset tavoit-
teet, jotka johdetaan rikoksen
uusimisriskille altistavista te-
kijöistä ja tekijöistä, joita vah-
vistamalla voidaan vaikuttaa
lieventävästi uusimisriskiin
ja joilla on suojaava merkitys.
Suunnitelma on laadittava yh-
teistyössä vangin kanssa. Sen
sisällössä otetaan huomioon
rangaistusajan pituus, aikai-
semmat vankeusrangaistuk-
set, työ- ja toimintakyky sekä
henkilöstä, rikollisuudesta
ja hänen olosuhteistaan saa-
dut tiedot. Näiden seikkojen
perusteella ratkaistaan myös
kussakin tilanteessa tarkoi-
tuksenmukainen arvioinnin
laajuus.

ARVIOINNIN LAATU VARMISTETAAN

Arviointikeskusten työ on
järjestetty moniammatillisten
tiimien toiminnaksi. Työnte-
kijät edustavat kriminologian
luonteen mukaisesti eri tie-
teenaloja. Kukin on perehty-
nyt syvällisemmin joihinkin
erityiskysymyksiin, esimer-
kiksi arviointimenetelmiin,
perhe- ja lähiverkostotyöhön,
rikoksen uusimisriskiä alen-
tavaan ohjelmatyöhön, päih-
detyöhön, turvallisuustyön
erityiskysymyksiin sekä eri ri-
kostyyppisiin, kuten väkival-
tarikoksiin tai seksuaalirikok-
siin. Arvioinnin laatua varmista-
taan keskinäisillä konsultaa-
tioilla, työnohjauksella ja mm.
menetelmäkoulutuksella.

Arviointi on toteutettava
luotettavalla ja objektiivisella
tavalla, jotta päästään oikeu-
denmukaisiin johtopäätöksiin.
Yksilön oikeuksien kannalta
tärkeää on arviointimenetel-
mien avoin kuvaus. Menetel-
mien tulee tuottaa sama tulos
arvioitsijasta riippumatta. Pel-
kästään haastatteluun ja siitä
syntyvään käsitykseen perus-
tuvan arvioinnin ennustearvo
ei olisi sattumanvaraista arva-
usta parempi, mikä on osoi-
tettu kansainvälisessä tutki-
muskirjallisuudessa. Ennusteiden
parantamiseksi kehitettiin
asiakirjatietoihin perustuvia
standardoituja menetelmiä,
joilla saadaan aikaan oikeam-
paan osuva ja objektiivisempi
arviointi. Paras luotettavuus
saavutetaan yhdistämällä
monipuolisia tietolähteitä ja
tieteellisesti perusteltuja ar-
viointimenetelmiä työskente-

lytapoihin, jotka ottavat huo-
mioon yksilöllisiä seikkoja ja
henkilön oman näkemyksen
tilanteestaan.

TIEDOT KERÄTÄÄN USEISTA ERI LÄHTEISTÄ

Laajat hyvin kontrolloidut
seurantatutkimukset ovat
osoittaneet, että jotkut tekijät,
kuten päihderiippuvuus, im-
pulsivisuus tai vihamieliset
asenteet, altistavat rikolliselle
käyttäytymiselle ja ylläpitävät
sitä. Näitä tekijöitä on mah-
dollista tunnistaa yksilötasolla.
Niihin kyetään vaikuttamaan
niin, että rikoksen uusimis-
riski laskee. Tiedetään myös
vastaavasti, että on olemas-
sa tekijöitä, jotka helpottavat
rikollisesta käyttäytymisestä
pidättäytymistä, kuten kyky
sitoutua kuntoutukselliseen
toimintaan ja kyky tehdä yh-
teistyötä. Niitä on mahdollista
vahvistaa. Arvioinnissa kaikista
näistä tekijöistä hankitaan
kokonaiskäsitys.

Rikosseuraamuslaitoksella
on tietojärjestelmiä, jotka
sisältävät tietoja yhdyskun-
taseuraamuksista, vankeuksista
ja turvallisuutta uhkaavasta
käyttäytymisestä. Tietoja saa-
daan vangin suostumuksella
muilta viranomaisilta, kuten
tuomioistuimilta, poliisilta,
sosiaali- terveys- ja opetusvi-
ranomaisilta. Eri aihekokonai-
suuksia voidaan selvittää mm.
tarkoitusta varten suunnatuilla
kyselyillä tai testeillä. Uusimis-
riskin arviointiin käytetyillä
strukturoiduilla menetelmillä
on systemaattinen rakenne ja
esittämistapa sekä yksiselit-
teinen vertailuasteikko. Yleis-

tä uusimisriskiä arvioitaessa
käytetään Suomen oloihin
sovitettua ARAT-menetelmää
ja seksuaalirikosten uusimis-
riskiä arvioitaessa kansain-
välisestä menetelmästä suo-
mennettua JRA-menetelmää.
Turvallisuusriskien kuvaami-
seen on kehitetty 5U-niminen
kuvausmenetelmä, jossa eräät
taustatiedot tiivistetään ulot-
tuvuuksittain.

Tuomittu itse antaa tietoja
yhdessä tai useammassa haas-
tattelussa tai tietyissä tilanteis-
sa muulla tavoin järjestetyssä
kuulemisessa. Laajin haastat-
telujen kokonaisuus tehdään
strukturoitua riski- ja tarvear-
viota varten. Se sisältää tiedot
rikollisesta käyttäytymisestä ja
tuomitun oman näkemyksen
siitä, haastattelutiedot sosiaa-
lisista suhteista, koulutuksesta
ja työllisyydestä, asumisesta ja
arkiselviytymisestä, raha-asioi-
den hoitamisesta, päihteiden
käytöstä, ajattelu- ja toimin-
tastrategioista ja asenteista.

Laajoissa haastatteluissa
käsitellään syvällisesti mm.
niitä rikoksia, joista tuomit-
tu on saanut rangaistuksensa
sekä esim. niiden vaikutuksia
rikosten uhreihin. Rikoksiin
liittyvien tunteiden käsittely
avaa mahdollisuuksia kuntou-
tuskäytännön. Tuomitun tun-
teet omaa rikostaan kohtaan
voivat herättää hänessä mo-
tivoitumisen rikoksettomaan
elämäntapaan. Kun työsken-
nellään vasta rikoksesta epäil-
lyn kanssa, lähtökohtana on
kuitenkin syyttömyysoletta-
ma, mikä otetaan huomioon
aiheen käsittelytavassa.

Mitä pitemmästä rangais-

Kuntoutustarpeista lähtevät rangaistusajan suunnitelmat haastavat vankiloiden toiminnan järjestämistä.

tuksesta on kyse, sitä enemmän suunnitelman taustatietoja ja tavoitteiden asettamista käydään läpi yhdessä vangin kanssa. Yleensä vangit työskentelevät yhteistyössä ja suhtautuvat myönteisesti suunnitteluun. Vangin motivaatio ja kiinnostus oman kehityksen säätelyyn ilmenee näissä keskusteluissa. Vanki allekirjoittaa suunnitelman ja sitoutuu sen noudattamiseen. Kieltäytymiset ovat harvinaisia ja liittyvät vaikeuksiin kuntoutukseen sitoutumisessa. Vankilat jatkavat suunnitelman tarkentamista yhdessä vangin kanssa.

TIEDOT PUNNITAAN JA TULKITAAN ENNEN JOHTOPÄÄTÖSTEN TEKOA

Arvioinnin työprosessia kuvataan neljänä kivijalkana: tiedonkeruu, merkityksen anto, tulkinta ja johtopäätökset. Kun tiedot on hankittu, niiden merkitystä tarkastellaan suhteessa kokonaisuuden johdonmukaisuuteen, käytetyn menetelmän vertailuarvoihin sekä tietoon arvioitavan ilmiön vaihtelusta. Vanki voi palautteen avulla itse osallistua tietojen merkityksen punnitsemiseen. Tulkintavaiheessa työntekijä yhdistää kaiken merkitykselliseksi osoittautuneen tiedon. Tietoja tarkastellaan suhteessa toisiinsa ja ne muodostavat erilaisia riskien ja kuntoutustarpeiden yhdistelmiä, eräänlaisen yksilöllisen profiilin.

Johtopäätökset tehdään kokonaisuutensa perusteella. Ne ovat suosituksia, joista keskeiset asetetaan tavoitteiksi.

Tuomioistuimelle avoseuramusharkintaa varten laadittu lausunnossa johtopäätös on arvio siitä, kykeneekö henkilö suoriutumaan seuraamuksesta ja millaisia tukitoimia hän siinä tarvitsisi. Vankeutta varten laaditun rangaistusajan suunnitelman tavoitteet osoittavat, millaista toimintaa henkilölle suositellaan ja millaista toimintaa vankilan odotetaan järjestävän. Lisäksi johtopäätöksiin sisältyy arvio siitä, millainen laitossijoittelu on siinä vaiheessa tarkoituksenmukaisin.

Johtopäätösten teossa noudatetaan riskin, tarpeen ja vastaavuuden periaatetta. Niiden mukaan korkeaan rikoksen uusimisriskiin suositellaan intensiivisempiä ja laajempia työtapoja, keskitytään dynaamisiin seikkoihin kuten käyttäytymisen hallinnan taitoihin tai yksilön asenteisiin ja otetaan huomioon kuntoutukseen osallistumista edistävät tai estävät tekijät.

Vangin edistymistä seurataan vankilassa ja arviointikeskuksessa. Tarvittaessa suunnitelmaa voidaan tarkistaa uudessa arvioinnissa. Useilla vangeilla on monia erilaisia, vaativia kuntoutustarpeita. Yksi ongelma pahentaa toista. Esimerkiksi päihteiden käytön yhteydessä ilmenevä väkivaltainen käyttäytymistendenssi lisää sopeutumiso ongelmia, jotka lisäävät muiden ongelmien todennäköisyyttä. Pitkäaikaisessa kuntoutusprosessissa uusien taitojen kehittyminen avaa mahdollisuuksia seuraavaan vaiheeseen.

ARVIOINTIKESKUSTEN TYÖTÄ KEHITETÄÄN

Kun rangaistus alkaa, vankilalla on käytössään arviointikeskuksen hankkimat taustatiedot ja rangaistusajan suunnitelma. Tällä on luotu jatkuvuutta vankeuden toteuttamiseen ja estetty päällekkäistä työtä. Vankilat voivat systematisoida toimintaansa rangaistusajan suunnitelmien suositusten pohjalta ja lisätä työskentelyn tasalaatuisuutta. Rangaistusajan suunnitelmien tiedot kokonaisuutena antavat pohjaa alan kehittämistyölle. Arviointikeskukset tekevät yhteistyötä arvioinnin kehittämisessä, yhtenäisten käytäntöjen luomisessa ja vankiloiden käyttöasteiden säätelyssä.

Arviointikeskusten työskentelevät itsenäisesti, puolueettomasti ja laajassa yhteistyössä sidosryhmien kanssa. Niiden toimintaan kohdistuu monia ristiriitaisia paineita. Ne ovat kyseenalaistaneet monia vakiintuneita mutta vähemmän tarkoituksenmukaisia käytäntöjä. Kuntoutustarpeista lähtevät rangaistusajan suunnitelmat haastavat vankiloiden toiminnan järjestämistä. Tieteellisesti perustellun työtavan arviointiin tuoma läpinäkyvyys on kyseenalaistanut subjektiiviset menetelmät. Sidosryhmiltä saamamme palautteen mukaan tekemäämme yhteistyötä pidetään arvossa ristiriitaisista lähtökohdista huolimatta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikössä on meneillään sekä arviointimenetelmien että tietojär-

jestelmän kehittämishanke. Molemmat sisältävät mahdollisuuden yhä parempaan arviointityön yhtenäisyyteen. Kehittämistyössä on hyödynnetty niitä kokemuksia, joita arviointityötä tekeillä on. Tulevaisuudessa mahdollisesti voidaan kuvata nykyistä paremmin esimerkiksi henkilön voimavarat, ajattelu- ja toimintastrategiat ja henkilökohtainen motivaatio sekä saada asiakaspalautetta.

Yhdyskuntaseuraamus-toimistoilla ja vankiloilla on runsaasti yhteisiä asiakkaita, joiden elämää leimaa rikollisen käyttäytymisen toistuvuus ja avoseuraamusten ja vankeuksien muodostama polku. Samasta henkilöstä saadaan erilainen kuva eri tietojärjestelmien kautta. Kun uusi yhteinen tietojärjestelmä tulee käyttöön, on mahdollista yhdistää nämä liian erilaiset kuvat. Asiakkaalle voidaan reflektoida hänen todellisen toimintansa eri puolia, mikä tukee aidon ja syvällisen muutoksen mahdollisuuksia ja psykologista eheyttä. ■

Kirjoittaja on Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtaja.

Kohdennettu väkivalta

Ennalta estäminen, uhka-arviointi ja riskinhallinta poliisissa

Ohessa esitetyt ajat ja paikat ovat näyttämöitä väkivaltaisiin tekoihin, joissa useat viattomat uhrin ovat saaneet surmansa tai loukkaantuneet. Huolimatta erilaisista teko-ympäristöistä, tekijöiden elämäntilanteista, motiiveista tai taustoista, on kaikkia näitä tekoja edeltänyt väkivaltaiseen käyttäytymiseen johtanut prosessi. Kaikki teot kuuluvat kohdennetun väkivallan (Targeted violence) käsitteen piiriin.

Kohdennettuun väkivaltaan ja kohdennetun väkivallan uhka-arvioon viitataan jo 1800-luvun kriminologisissa tutkimuksissa. Kohdennetun väkivallan käsitettä käytettiin systemaattisemmin Feinin ja Vossekuilin Exceptional Case Study Project -tutkimuksessa. Siinä kohdennettu väkivalta määritettiin tarkoitukselliseksi teoksi, jossa joko tiedetty tai vielä tuntematon tekijä valitsee ennakkoon tietyn kohteen väkivaltaiselle teolle. Kohdennettu väkivalta on pääosin tyyppiltään instrumentaalista aggressiota: tahallista, tarkoituksellista, suunniteltua ja vailla erityistä tunnekihtymystä, ja eroaa tältä osin tunneperäisestä impulsiivisesta ja spontaanista aggressiosta.

Väkivaltaisen teon kohteena voi henkilön tai useiden henkilöiden lisäksi olla fyysinen kohde kuten rakennus tai kohde voi edustaa instituutiota. Kohdennettu väkivalta jaotellaan eri luokkiin, mm. julkisuuden henkilöihin kohdistuneet väkivallan teot, kouluampumiset, nuorten ja aikuisten tekemät massamurhat, tietyn tyyppinen työpaikka, koti- ja parisuhdeväkivalta ja vainoaminen.

KOHDENNETUN VÄKIVALLAN PROSESSI

Kohdennetun väkivallan prosessi voidaan karkeasti jakaa kolmeen osaan: tekijän sisäisen ja ulkoisen maailman rakenteisiin ja tapahtumiin, tekijän käyttäytymiseen ja kohteen valintaan.

Kohdennetun väkivallan tekijälle on tyyppistä se, että hänen elämässään on esiintynyt tai esiintyy negatiivisia, elämäntilannetta rasittavia stressitekijöitä (key life factors), joita voivat olla esimerkiksi sosiaalinen torjuminen ja syrjäytyminen vertaisryhmässä, kiusaaminen, työpaikan menetys, konkurssi ja paritai aviosuhteen päättyminen. Kouluampumisissa sosiaalista torjumista vertaisryhmässä pidetään merkittävimpana

riskitekijänä. Myös sosiaalista syrjäytymistä ja koulukiusaamista esiintyy useimmissa kouluampumistapauksissa.

Kohdennetun väkivallan tekijöillä esiintyy huomattavasti enemmän mielenterveysongelmia kuin väestössä yleensä. Tekijän mielenterveysongelmat eivät yleensä suoraan johda väkivaltaan vaan usein ohjaavat motiivia. Mielenterveyden ongelmat voivat yhdessä elämäntilannetta rasittavien stressitekijöiden ja koetun väkivallan kohteen toiminnan kautta johtaa teko-prosessin käynnistymiseen ja teon hyväksymiseen tekijän mielessä. Usein väkivaltaisen teko koetaan tiedostettuna tai tiedostamattomana ratkaisuna omiin ongelmiin, ja motiivista riippuen joskus jopa oikeutettuna ja tavoiteltavana.

Väkivaltaiseen teokoon tähtäävä käyttäytyminen ja toiminta ovat usein yhteydessä tekijän ajatusmaailmaan, motiiviin, teon suunnitteluun ja valmisteluun. Tekijän teokoon liittyvä ajatusmaailma voi tulla esille esimerkiksi sisäisenä psykologisena haluna samastua tai ihannoida suunniteltuun teokoon tai aiheeseen liittyviä muita henkilöitä, tekoja tai asioita kuten kirjallisuutta, elokuvia tai pelejä.

Tämä identifioituminen voi esiintyä myös laaja-alaisemmin esimerkiksi ”pseudo-commando” tai ”warrior mentality” -ilmiönä. Esimerkiksi Anders Breivik esiintyy manifestissaan ikään kuin ”Navy Seal” -sotilaana.

Tekijöiden motiivit vaihtelevat hyvinkin laaja-alaisesti. Kohdennetussa väkivallassa motiivi on usein fiksoitunut. Tekijällä saattaa olla voimakas patologinen päänäpintymä asiaan, teemaan tai kohteena olevaan henkilöön, joka usein liittyy tekijän kokemaan vääryyteen, epäoikeudenmukaisuuteen tai kaunaan, johon tämä hakee oikeutta, korjausta tai kosta (motiivi – resentful). Myös muita motiiveja esiintyy. Kohteen valintaa ohjaa voimakkaasti tekijän motiivi.

KOHDENNETUN VÄKIVALLAN ENNAKOINTI

Kohdennetun väkivallan prosessi jättää ”jälkiä”, joita on mahdollista havainnoida ja niiden perusteella ennakoita väkivaltaista käyttäytymistä. Nykytutkimuksessa näitä kohdennetun väkivallan käyttäytymistä ja ajatusmaailmaa kuvaavia muuttujia kutsutaan ”Warning behavior” (WB) -muuttujiksi. Tutkimuksissa

Väkivaltaisen teon kohteena voi henkilön tai useiden henkilöiden lisäksi olla fyysinen kohde kuten rakennus tai kohde voi edustaa instituutiota.

MARJA AIRIO / LEHTIKUVA

- Newtown, Connecticut, USA 2012
- Orivesi, Suomi 2012
- Hyvinkää, Suomi 2012
- Minneapolis, Minnesota, USA 2012
- Aurora, Colorado, USA 2012
- Oslo, Utøya, Norja, 2011
- Espoo, Sello, Suomi 2009
- Kauhajoki, Suomi 2008
- Jokela, Suomi 2007
- Tukholma, Ruotsi 2003
- Vantaa, Myyrmanni, Suomi 2002

on tuotu esille 7–8 kahdeksan eri muuttujaa, jotka ovat tyypillisiä kohdennetun väkivallan prosessissa.

”Warning behavior” on dynaamista ja akuuttia käyttäytymistä, joka edeltää kohdennetun väkivallan tekoa ja on yhteydessä tekijän ajatusmaailmaan, motiiviin, aiottuun tekoon ja käyttäytymiseen. WB-muuttujat muodostavat käyttökelpoisen käsitteellisen käyttäytymisen mallin, mikä indikoi lisääntyntä lähestymis- ja/tai väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä. WB-muuttujilla on omat yleiset esiintyvyytensä ja painoarvonsa eri kohdennetun väkivallan

luokissa. Uhka-arvioinnissa on kuitenkin huomioitava se, että eri kohdennetun väkivallan luokissa tyypillisiä WB-muuttujia ei välttämättä esiinny tai niitä ei huomata.

MITEN MIELENTERVEYS- ONGELMAT LIITTYVÄT TÄLLAISIIIN TEKOIHIN?

Tutkimus ja kirjallisuus vahvistavat mielensterveysongelmien yhteyden kohdennetun väkivallan teoille. Keskeisempiä niihin liittyviä mielensterveysongelmia ovat persoonallisuushäiriöt, mielialahäiriöt ja psykoottistasoiset vakavat mielensterveysongelmat. Erityisen usein mukana on

persoonallisuuden häiriintyneisyyttä kuten narsistista mahtipontisuutta ja joskus psykopaattisiakin persoonallisuuden piirteitä.

Mielensterveysongelmilla on yhteys tekijän identifioitumiseen ja motiivin muodostumiseen sekä tekoon liittyvään käyttäytymiseen. Mielialahäiriöiden tiedetään olevan vahvasti yhteydessä itsemurhiin, itsemurha-ajatuksiin sekä ”viimeinen keino”-ajatteluun ja -käyttäytymiseen (last resort thinking). Tekijä mahdollisesti kokee itsensä ahdistuneeksi sekä tilanteensa epätoivoiseksi ja näkee väkivaltaisen eskalaa-

ton ainoaksi mahdollisuudeksi ratkaista tilanne.

Persoonallisuushäiriöistä patologinen narsismi nousee kohdennetun väkivallan riskitekijäksi. Patologiseen narsismiin liittyy olennaisesti mahtipontisuus ja kokemus muiden yläpuolella olosta ja usein ajatus siitä, että oma toiminta on oikeutetun vastavuoroista jollekin, mitä kohde on ensin tehnyt. Patologisesti narsistisella henkilöllä on suurelliset käsitykset itsestään ja kyvyistään ja tarve saada ihailua ja vahvistusta tälle tunteelle. Kohdatessaan kritiikkiä tai epäonnistumisia tällainen henkilö on usein kyvytön käsittelemään sitä ja kokee helposti ns. narsistisen loukkauksen, joka voi saada hänet raivon valtaan ja johtaa ajatukseen väkivaltaisesta teosta. Koulusurmia tutkittaessa on havaittu, että tekijät ovat usein kokeneet jonkin narsistisesti loukkaavan tapahtuman ennen tekoa. Narsistisen persoonallisuuden ohella kohdennetun väkivallan tekijöillä esiintyy myös muita persoonallisuuden häiriöitä. Näitä ovat mm. epäsosiaalinen, paranoidinen ja skitsoidinen persoonallisuus.

Vaikka varsinaiset psykoottiset mielisairaudet edustavat pienintä osuutta kohdennetun väkivallan tekijöiden mielensterveysongelmista, liittyvät psykoottiset vääristymät usein näyttäviin ja paljon uhreja vaateneisiin teoihin. Kohdennetun väkivallan tutkimuksissa on havaittu, että psykoottisten tekijöiden teot →

Riskienhallinta vaatisi nykyistä suunnitellumpaa poliisin, sosiaali- ja terveyshuollon, kodin ja oppilaitosten yhteistyötä.

→ korreloivat vahvasti teon uhrien kuoleman, vakavan loukkaantumisen sekä WB-muuttujien kanssa. Reid Meloy'n ym. tutkimuksessa aikuisista ja nuorista massamurhaajista todetaan, että psykoottisten aikuisten tekemissä massamurhissa uhriluku lähes kaksinkertaistui verrattuna ei-psykoottisten tekemiin. Psykoottistasoiset oireet vaikuttavat vahvasti motiivin muodostumiseen ja johtavat usein voimakkaaseen fiksoitumiseen motiivin mukaiseen teemaan. Useissa tapauksissa psykoottisesti rakentuneet motiivit käsittelevät tekijän kokemaa epäoikeudenmukaisuutta ja vääryyttä, joihin hän teollaan hakee oikeutta tai kosta.

MITEN POLIISI VASTAA TEKOJEN ENNALLTA ESTÄMISEEN?

Poliisihallitus aloitti osana sisäisen turvallisuuden ohjelmaa hankkeen kohdennetun väkivallan ennalta estämiseksi, uhkien arvioimiseksi ja potentiaalisten tekijöiden tunnistamiseksi. Tässä projektissa on rakennettu kolmiosainen arviointityökalu, joka muodostuu alustavasta uhka-arviotyökalusta, laajas- ta uhka-arviosta ja riskienhallinnasta.

Alustava uhka-arvio on tarkoitettu ensisijaisesti poliisin johtokeskusten, tutkin- nan ja ampuma-aselupahallinnon käyttöön. Tavoite on, että kohdennetun väkivallan uhasta, suunnittelusta tai tekijän käyttäytymisestä en-

simmäisenä tiedon saava poliisin yksikkö voisi heti tehdä alustavan mutta silti systemaattisen arvion todellisesta uhkasta.

Alustava uhka-arviotyökalu rakentuu tutkimuksellisesti strukturoidulle ja valideille muuttujille, jotka perustuvat väkivaltaisen käyttäytymisen riskin arviointityökaluun (SRP, stalking risk profile) ja kohdennetun väkivallan WB-muuttujiin. Alustava uhka-arviotyökalu auttaa myös suuntaamaan tutkintaa kohti kohdennetun väkivallan kriittisiä muuttujia.

Alustavan uhka-arvion perusteella päätetään jatko- toimista. Mikäli alustavan uhka-arvion perusteella voidaan todeta kysymyksessä olevan keskiverto tai korkea uhka kohdennetun väkivallan teolle, pyritään tekijästä tekemään laaja uhka-arvio. Laaja uhka-arvio rakentuu samoille strukturoiduille työkaluille kuin alustava uhka-arvio, mutta sitä täydentää psykologin tai psykiatrin yksityiskohtainen arviointihaastattelu ja kliininen arvio. SRP- ja WB-muuttujien lisäksi haastattelun tukena ja kliinisessä arviossa käytetään erilaisia strukturoituja arviointimenetelmiä, kuten väkivallan ja vaarallisuuden HCR-20 riskiarviointimittaristoa ja psykopatian PCL-R tai vastaavia mittaristoja. Laajassa uhka-arvioinnissa on mahdollista käyttää myös muita tilanteeseen sopivia arviointimittaristoja, kuten nuoruusiän väkivaltariskiä mittavaa SAVRYa

tai lasten väkivaltaisen käyttäytymisen riskiarviointiin soveltuva EARL-B ja G-mittaristoa.

Kohdennettua väkivallan uhkaa seuraava riskienhallinta on laaja kokonaisuus eikä perustu yksin poliisin toimiin ja tehtäviin. Riskienhallinnan tavoitteena ovat kestävä, pitkäjänteiset ja oikein kohdennetut toimenpiteet. Laajan uhka-arvion tarkoituksena on ensisijaisesti arvioida henkilön aiheuttamaa kohdennetun väkivallan uhkaa mutta myös kartoittaa niitä tekijöitä, jotka ovat johtaneet tälle polulle. Koska kohdennettu väkivalta rakentuu pääsääntöisesti tekijän elämää rasittaville negatiivisille tekijöille ja erilaisille mielenterveysongelmille, on riskienhallinta ensisijaisesti kohdistettava näihin tekijöihin. Tämä vaatisi nykyistä suunnitellumpaa poliisin, sosiaali- ja terveyshuollon, kodin ja oppilaitosten yhteistyötä.

KOHDENNETUN VÄKIVALLAN ESTÄMISEN HAASTEET

Kohdennetun väkivallan tekojen ennalta estäminen on vaikeaa mutta ei mahdotonta. Yksi ennalta estämisen pulma on siinä, että poliisin kohdennetun väkivallan uhka-arviointimalli on reaktiivinen, eli arvio käynnistyy, kun uhka on jo alkanut. Keskeisintä olisikin varhainen puuttuminen riskitekijöihin kuten sosiaaliseen syrjäytymiseen ja eristäytymiseen, koulukiusaamiseen jne. Myös

sosiaali- ja terveydenhuollon sekä oppilaitosten ja kotien oli oltava laajemmin tietoisia kohdennetun väkivallan prosessista sekä riskitekijöistä. Tällöin esimerkiksi varhais- ja nuorisopedagogiikassa voitaisiin paremmin puuttua todelliseen väkivaltaisen käyttäytymisen kasvuun. Lisäksi oikea ja täsmällinen tieto väkivaltaisen kehityksen kulusta estäisi yksittäisiä kiusattuja tai mielenterveysongelmista kärsiviä joutumasta leimatuksi potentiaalisiksi kohdennetun väkivallan tekijöiksi. Toistaiseksi viranomaisten välinen tietojenvaihto on tietyissä tapauksissa lainsäädännöllisesti ongelmallista. Tähän voitaisiin saada korjausta erilaisilla lainsäädännön muutoksilla ja yhteistyön kehittämällä. ■

Hynninen on komisario ja väitös- kirjatutkija HY:n psykologian laitoksen kriminaalipsykologian tutkimusryhmässä. Stenberg on psyk. lis., erikoispsykologi ja VET kouluttajapsykoterapeutti, joka työskentelee HUS:issa (Psykiatria).

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi.

Päihdehoidon vaihtoehdot ja vaikuttavuus

Alkoholiriippuvuuden hoitoon on tehokkaita keinoja

Alkoholin ja muiden päihteiden aiheuttamat terveysongelmat on todettu kuolleisuustilastoissa merkittävimmäksi ja viime vuosikymmeninä kasvaneeksi kansanterveysongelmaksi Suomessa. Alkoholin aiheuttamiin terveysongelmiin menehtyy lähes 3000 henkeä vuosittain. Äkilliset tapaturmat ja myrkytykset muodostavat lähes puolet kuolemantapauksista, joista päihtymystilan laukaisevat väkivaltilanteet ovat merkittävässä roolissa.

Alkoholi on edelleen tärkein päihdeongelman muoto, vaikka lääke- ja sekakäyttö sekä huumeongelmat ovat viime vuosikymmeninä yleistyneet. Alkoholin terveyshaitat seuraavat selvästi alkoholin keskimääräistä kulutusta, joskin humalahakuisen juomisen erityishaitat käytöshäiriöineen leimaavat suomalaista käyttötappaa. Alkoholin kulutus on nelinkertaistunut 50 vuoden aikana. Seurauksena on ollut myös runsaan ja pitkäaikaisen alkoholialtistuksen aiheuttamien sairauksien, kuten maksakirroosin ja alkoholiperäisten aivotointojen häiriöiden, kasvu. Kliinisesti tärkeimpiä aivotointojen häiriöitä ovat vieroitustilat, unihäiriöt ja muistitoimintojen häiriintyminen. Muistamattomassa tilassa sattuvia vahinkoja hoidetaan tyypillisesti ensiavuuksissa ja väkivaltaisesti käyttäytyviä humalaisia rauhoitellaan poliisin säilöönnottoiltoissa.

Alkoholiriippuvuuden kehittyminen runsaan pitkäaikaisen alkoholialtistuksen

seurauksena on yleistä. Se johtaa alkoholisairauksien pahenemisen noidankehään ja sosiaaliseen ja terveydelliseen romahdukseen. Keskushermoston toiminnalliset ja rakenteelliset muutokset lisääntyvät alkoholialtistuksen edetessä. Jos alkoholin suurkuluttaja havaitsee riippuvuushäiriön tunnusmerkit itsessään, vähentää alkoholin käyttöönsä tai lopettaa sen kokonaan, osa toiminnallisista häiriöistä palautuu ja rakenteellisten aivomuutosten eteneminen pysähtyy.

MINI-INTERVENTIO TEHOKASTA JA EDULLISTA VARHAISHOITOA

Suuri osa väestöstä pystyy muuttamaan käyttäytymistään hälytysmerkit havaittuaan. Tähän perustuu mm. mini-intervention vaikuttavuus tehokkaana alkoholin suurkulutuksen ja lievien riippuvuuden muotojen hoitona. Jos terveyskeskuksen tai työterveysaseman terveydenhoitajalla tai lääkärillä on valmiudet arvioida yhdessä potilaan kanssa alkoholin käyttötappoja ja antaa neuvoja niiden muuttamiseksi, lyhytneuvonta tehoaa varsin hyvin. Nykyään on myös nettipalveluita, joissa voi itse täyttää alkoholin käyttöä kartoittava kyselylomakkeen (AUDIT-testi). Mm. Päihdelinkissä (www.paihdelinkki.fi) testin täyttämisen jälkeen saa yksilöllisen arvion mahdollisen ongelmakäytön vakavuudesta ja ohjeita käyttötappojen muuttamiseen. Juomatapatutkimusten mukaan noin joka viides mies ja joka kymmenes nainen Suomessa

ylittää säännöllisessä alkoholin käytössään terveysriskirajat. Vähintäänkin tälle väestön osalle olisi tarpeen luottamukselliset keskustelut alkoholin käyttötottumuksista ja terveysriskeistä sairaanhoitajan kanssa. Asian käsittely terveystarkastusten yhteydessä ei toki olisi haitaksi kenellekään, sillä 90 % aikuisväestöstä käyttää alkoholia. Tavalista on sekin, että suhde alkoholiin saattaa muuttua elämän varrella. Ongelmalliseen suuntaan vaikuttavat elämäntilannekriisit, kuten työuupumus, parisuhteen kriisiytyminen, puolison menetys, sairastuminen tai muu odottamaton vastoinkäyminen. Jos ihminen tietää ja on sisäistänyt turvallisen alkoholin käytön rajat, riski riippuvuushäiriön kehitykseen on pienempi.

HOITOPESSIMISMI ON ITSEÄÄN TOTEUTTAVA HUONO ENNUSTE

Mini-intervention toteuttaminen on siis vajavaista, mutta suomalainen päihdehuolto elää laajemminkin mennessä ajassa. Tyypillistä on suhtautuminen päihdepotilaisiin ”toivottomina tapauksina”. Päihderiippuvuudet nähdään ”ilkeinä ongelmina”, joita hoidon keinoin ei juuri pystytä auttamaan, mutta inhimillisistä syistä kärsimystä on kohtuullista lievittää. Siitä kuitenkin kiistellään, minkä verran yhteiskunnan voimavaroja on kohtuullista suunnata näiden ”toivottomien tapauksien” holhoamiseen. Huonoina aikoina päihdepalveluista tyypillisesti leikataan. Laajemminkin päihde- ja mielenterveys- →

→ palveluiden voimavarat ovat suhteessa tarpeeseen heikentyneet niin, että näkyvät hoitamattomat päihdehäiriöt ovat tulleet erityisesti päivystävissä terveyspalveluissa ja lisäksi sosiaali- ja työvoimatoimistoissa yhä yleisemmiksi. Vankiloista on tullut myös toistuvasti tutkimuksia ja selvityksiä, joiden mukaan vankien päihdeongelmien osuus on tullut yhä suuremmaksi.

Hoitopalvelujen tarjonta on myös monenkirjavaa. Toipumiskokemukseen perustuvat liikkeet julistavat omaa sanomaansa ja muodostavat omia koulukuntiaan. Nämä yhteisöt ovat monien toipilaiden arvokas tuki- ja turvaverkko. Kuitenkin hajanaisuus, joka johtuu siitä, että virallinen hoitojärjestelmä on hoitanut puutteellisesti oman tonttinsa eli näyttöön perustuvaan tietoon nojaavien palvelujen kattavan saatavuuden ja toiminnan, pitää yllä hoitopessimismin noidankehää.

Alkoholin ja muiden päihteiden yliannostusten ja komplikaatioiden hoito on elimellinen osa ensihoidon ja päivystyspisteiden palvelua. Välttömän hengenvaaran eliminointi ja oman onnensa nojaan jättäminen muistamattomassa yliannostuksen jälkitilassa on kuitenkin liian tavallista. Tavallista on sekin, että ryyppykierteen kulminaatiopisteen jälkitila eli vieroitustila saatetaan jättää hoitamatta. Kun uusi kierre alkaa, se usein johtaa toistuviin vierailuihin ensiapupisteissä. Tämän kaltainen ”pyörö-ovi” on vääjäämättä tehotonta hoitoa ja sallii kaikessa rauhassa ongelman vaikeutumisen. Selviämisen ja katkaisuhoidon tulisi toimia Suomen kaltaisessa maassa tehokkaasti. Samoin tulisi olla aina riittävän houkutteleva tie katkolta jatkoon. Selviämisen ja katkaisuhoidon menetelmät sinänsä ovat tehokkaita. Hoitotulokset ovat myös lyhyellä tähtämellä hyviä. Samalla hyvin järjestetty hoito ehkäisee aivojen vammautumista edelleen. Löysäkatinen bentsodiatsepiinien määrääminen vähäisellä tai puuttuvalla kontrollilla vain pahentaa tilannetta ja saa aikaan sekakäytön ja moni päihderiippuvuuden kehitystä.

LÄÄKKEET HOIDON LISÄKEINONA

Hoitopessimismi on vaikeuttanut selvästi kansainvälisesti hyväksytyjen Käypä hoito -linjausten mukaisten hoitomenetelmien yleistymistä maassamme. Noin sata päihdelääketieteen erityispätevyden omaavaa lääkäriä ei ole riittävä joukko muuttamaan

MIKKO STIG / LEHTIKUVA

vallitsevaa hoitokulttuuria, ainakaan kovin nopeasti. Klassinen disulfiraamihoito (Antabus®) on aivan liian vähäisessä määrin käytetty työterveyshuollossa, terveyskeskuksissa ja jopa A-klinikoilla sen tehoon nähden. Hoito on tehokasta silloin kun potilas on motivoitunut täydelliseen alkoholin käytöstä luopumiseen, haluaa ja saa siihen myös riittävän tuen valvotusti.

1990-luvun alussa naltreksoni sai myyntiluvan alkoholin mielitekoa hillitsevänä lääkkeenä. Lääke soveltuu potilaille, jotka kärsivät selvästi lievistä tai keskivaikeasta riippuvuudesta ja ovat motivoituneita vähentämään alkoholin käyttöönsä, mutta motivaatio täydelliseen lopettamiseen ei riitä. Lääkehoidon onnistumiseen tämänkin lääkkeen avulla tarvitaan riittävä seuranta ja motivaatiota vahvistava hoitosuhde. Kuka tahansa lääkäri ja sairaanhoitaja voi hankkia helposti valmiudet hoidon toteuttamiseen. Tutkimusten mukaan naltreksonin lisääminen kognitiivisella työotteella toimivan terapian tueksi lisää hoidon vaikuttavuutta 10–20 % nostamalla hoidon tehon tasolle, josta yli puolet oikein valitusta hoidon kohderyhmästä hyötyy.

Juuri EU:n alueella myyntiluvan saanut nalmefeeni vaikuttaa samalla tavalla aivojen opioidireseptoreihin kuin 20 vuotta vanhempi edeltäjänsä. Kun tämä uusi lääke on juuriltaan suomalainen synteesi, se toivon mukaan hoitovalikoimaan tullessaan heikentää ajan kanssa hoitopessimismiä. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, että pillerit yksin eivät viinan himoa paranna. Vaikuttavan hoidon lisäkeinona ne saattavat olla kuitenkin oikein käytettyinä vaikuttavuutta olennaisesti parantavia työvälineitä.

KROONIKOITAKAAN EI TULISI HYLÄTÄ

Pitkälle edennyt alkoholiriippuvuus usein elimellisine ja näkyvine komplikaatioineen herättää ymmärrettävästi hoitopessimismiä. Alkoholin aiheuttama aivorappeuma johtaa usein kävelykyvyn heikkenemiseen ja jopa vaikeavammaisuuden kriteerit täyttävään aivovaurioon. Isoaivorappeuma johtaa alkoholiperäiseen muistisairauteen ja täyttää pahimmillaan keski-ikäisillä miehillä muistisairaiden hoivakotipaikkoja. Kyseisellä potilasryhmällä on vakavasta sairaudesta huolimatta usein jäljellä alkoholihiimo, joka joko edellyttää hoitopalkalta erityisvaatimuksia tai johtaa toistuviin hoitojen keskeytyksiin, jotka näkyvät ensiavussa ja poliisin säilöönottoyksiköissä tai ensisuojoissa. Myös heidän nykyistä tehokkaampaa ja kuntouttavampaa hoitoa kannattaisi kehittää, sillä tutkittuja työvälineitä siihenkin on. Käypä hoito -suositusten mukaan tälle kohderyhmälle sopisi hyvin akamprosaattihoito juomishimon hillintäkeinona. Valitettavasti tälle miltei kaikissa muissa EU-maissa ja Pohjois-Amerikassa käytetylle lääkkeelle ei ole edes myyntilupaa Suomessa. Alan oppikirjoista ja Käypä hoito -suosituksesta lääkkeen käyttöohjeet kuitenkin löytyvät. ■

Kirjoittaja on päihdelääkäri.

KIRJALLISUUTTA:

Käypä hoito: alkoholiongelmaisen hoito. Duodecim 2010.

Peltoniemi T. (toim). Pääasiana alkoholi. Käyttö, haitat, hoito, politiikka nyt ja 2040. H. Lundbeck Oy. Helsinki 2013.

Tutkimusta alkoholin vaikutuksesta väkivaltaan

Suomessa, erityisesti Helsingin yliopiston oikeuspsykiatrian tutkimusryhmässä, on viime vuosina tehty useita kansainvälistä arvostusta saaneita tutkimuksia, joissa on selvitetty alkoholin käytön yhteyttä väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

Esimerkiksi Helsingin yliopiston, Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Yhdysvaltain *National Institutes of Healthin* tutkimuksessa löydettiin serotoniinireseptori 2B:n geenistä mutaatio, joka lisäsi tuntuvasti toistuvan impulsiivisen väkivaltakäytöksen riskiä. Mutaatio löytyi ainoastaan suomalaisväestöstä.

Serotoniini on käyttäytymiseen ja mielialan säätelyyn liittyvä hermosolujen viestinnän välittäjäaine, ja sen uskotaan olevan tärkeä tekijä mm. ihmisen impulsiivisen väkivaltaisen käyttäytymisen, itsetuhoisuuden ja tuhopoltokäyttäytymisen taustalla.

Nature-lehdessä (vol. 468, 2010) julkaistussa tutkimuksessa oli mukana yli 9 000 henkilöä, joista 3 000 edusti Yhdysvaltojen väestöä ja maailmanlaajuisia etnistä jakautumaa, ja loput olivat suomalaisia. Suomalaiseen väkivaltarikollisten ryhmään kuului 228 alkoholisoitunutta ja toistuviin impulsiivisiin väkivallantekoihin syöllistynyttä miestä. Heillä oli myös lisääntynyt riski itsetuhokäyttöön. Serotoniinireseptorin mutaatio löytyi 97 suomalaiselta, joista 17 oli alkoholisoituneita väkivaltarikollisia.

Tutkijat korostavat, että

geenimuutos yksinään ei laukaise impulsiivista ja väkivaltaista käytöstä; suomalaisesta väestöstä mutaatiota kantaa reilu prosentti, ja suurin osa heistä on käytökseltään täysin normaaleja. Professori **Matti Virkkusen** mukaan mutaatioon näyttää liittyvän suuria ongelmia vain alkoholisoituneilla miehillä voimakkaiden humalatilojen yhteydessä. Hän arvioi, että löydetty geenivirhe voi selittää noin kahdeksan prosenttia suomalaisesta humalaväkivallasta – juuri käsittämättömältä vaikuttavaa.

POIKKEAVAN SOKERI-AINEENVAIHDUNNAN OSUUS VÄKIVALTAAN?

Helsingin yliopistossa ja HYKS:n psykiatrisessa klinikassa tehty tutkimus puolestaan osoitti, että elimistön poikkeuksellisen matala lihasokerin eli glykokeenin taso ennustaa vahvasti toistuvaa syöllistymistä vakaviin, humalatilassa tehtyihin väkivaltarikoksiin. Tutkimus julkaistiin *Psychiatry Research* -lehdessä (vol. 168, 2009).

Tutkimukseen osallistui 49 väkivaltaan syöllistynyttä, alkoholisoitunutta ja persoonallisuudeltaan antisosiaalista miestä. Kaikilta mitattiin insuliini- ja verensokeritasoja, ja heille tehtiin myös koko aineenvaihduntaa mittaava ns. insuliini clamp/kalorimetria -tutkimus, jolla tutkitaan esimerkiksi aikuistyypin diabetesta. Psykiatrisissa tutkimuksissa menetelmää ei ollut aiemmin käytetty.

Kahdeksan vuoden seuranta-aikana 17 tutkimukseen osallistuneista syöllistyi – yleensä hyvin pian vankilasta vapautumisen jälkeen – vähintään yhteen uuteen vahvassa humalatilassa tehtyyn väkivaltarikokseen. Vertailuaineistona näille 17:lle olivat ne tutkimukseen osallistuneet väkivaltarikolliset, jotka eivät olleet seuranta-aikana syöllistyneet uusiin humalatilassa tehtyihin väkivallantekoihin, sekä lisäksi 40 tervettä, painoindeksiltään ja iältään rikoksenuusijoita vastaavaa miestä, joilla ei ollut psyykkisiä tai alkoholiongelmia.

Rikoksenuusijoiden perusinsuliinitaso osoittautui korkeammaksi kuin vertailuryhmien miesten, ja lisäksi heidän lihassokeritasonsa osoittautui selkeästi matalammaksi kuin vertailuryhmien jäsenillä. Kahden verrokkiryhmän välillä ei lihassokeritasoissa ollut eroavuutta, ja muita tilastollisesti merkittäviä aineenvaihdunnallisia eroavuuksia ei ryhmien välillä havaittu.

Yhteys matalan lihassokeritason ja tulevan väkivaltaisen humalakäyttäytymisen välillä oli vahva, sillä se selitti yksinään 27 prosenttia rikoksen uusimisessa esiintyvistä eroista.

ALKOHOLI VOI LAUKAISTA GEENEISSÄ PIILEVÄN VÄKIVALTAISUUDEN

Virkkusen johdolla tehdysä, *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* -lehdessä (vol 33, 2009) julkais-

tussa tutkimuksessa taas osoitettiin, että MAOA-geenin korkea-aktiivinen muoto yhdistettynä alkoholin käyttöön ennustaa äkkipikaista väkivaltaista käyttäytymistä. Iän myötä taipumus väkivaltaisuuteen kuitenkin heikenee huomattavasti. Sekä alkoholin käytön lisääntyminen että ikääntyminen toimivat väkivallan ennustetekijöinä; edellinen merkitsi lisääntyvää väkivaltarikon, jälkimmäinen väkivaltarikon vähenemistä. Nämä ennustetekijät pätevät kuitenkin vain korkea-aktiivisen MAOA-geenin kantajilla.

Aikaisemmissa tutkimuksissa oli osoitettu, että sekä yliaktiivisella että vaimentuneella MAOA-geenillä on yhteys aggressiivisuuteen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Monoamiinioksidaasi A (MAOA) -geeni tuottaa entsyymiä, joka hajottaa serotoniinia, noradrenaliinia ja dopamiinia. Yli puolet länsimaalaisista kantaa korkea-aktiivista MAOA-geenin muotoa.

Tutkimukseen osallistui 174 suomalaista miespuolista alkoholiongelmaista rikollista, joilla oli todettu impulsiivista käytöstä; useimmilla oli myös diagnosoitu antisosiaalinen tai rajatilapersonaalisuus. Geenitestin lisäksi osallistujille tehtiin psykiatrinen arviointi, heidän alkoholinkäyttönsä mitattiin ja väkivaltainen käyttöksensä arvioitiin. ■

Lähde: Helsingin yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan tiedotteet, www.med.helsinki.fi/uutiset

Pedofilian tutkimus ja hoito

Suomessa on ansiokkaasti tutkittu lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen esiintymistä, syitä ja mittaamista, mutta pedofilian hoidon kehittämisessä Suomi ei ole edellä kulkijoita. Eri-tyisen tärkeää olisi saada käyttöön ennaltaehkäiseviä hoitomenetelmiä.

Pedofiialla viitataan lapsiin kohdistuvaan ensisijaiseen seksuaaliseen kiinnostukseen (ICD-10). Pedofilia on näin ollen psykiatrinen termi, joka eroaa laissa määritellystä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä eli kun henkilö on sukupuoliyhteydessä 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa tai koskettelemalla tai muilla tavoin kohdistaa teon, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. (Rikoslaki 19.12.1889/39) Tutkimusten mukaan noin 40 prosentissa tapauksista, joissa seksuaalirikoksen uhrina on lapsi, tekijä on pedofiili (Beier 1998).

PEDOFILIAN ESIINTYMISTÄ JA SYITÄ KARTOITETTU

Pedofiliaa sekä lapsiin kohdistuvaa seksuaalista kiinnostusta on viime vuosikymmeninä alettu tutkia yhä enemmän. Suomi on tällä tutkimusalalla hyvin edustettuna Kanadan, Saksan, Ison-Britannian ja USAn rinnalla. Uudet suomalaisen populaatiopohjaiseen

dataan perustuvat tutkimukset ovat esimerkiksi kartoittaneet lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen (ei siis diagnosoidun pedofilian) laajuutta. Noin 3,3 prosenttia miehistä kertoi tunteneensa seksuaalista kiinnostusta alle 16-vuotiaisiin ja 0,2 % alle 12-vuotiaisiin (Santtila ym. 2012).

Toinen tuore, samaan dataan perustuva tutkimus pystyi näyttämään, että lapsiin kohdistuva seksuaalinen kiinnostus on pieneltä osalta perinnöllistä (noin 10 % variaatiosta selittyi perinnöllisillä tekijöillä ja noin 90 % yksilöllisillä ympäristötekijöillä; Alanko ym. 2013). Tämä on merkittävää, koska pedofilian etiologia ei ole tiedossa. Aikaisemmin on pystytty toteamaan esimerkiksi yhteys omien lapsuuden seksuaalisen hyväksikäytön kokemusten ja aikuisiän pedofiilisen kiinnostuksen välillä. Nämä yhteydet eivät kuitenkaan ole suoria kausaaliyhteyksiä. Kaikista lapsuudessa hyväksikäyttöä

kokeneista ei tule pedofiilejä, eivätkä kaikki pedofiilit ole kokeneet seksuaalista hyväksikäyttöä lapsuudessa. Suomessa on myös kehitelty lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen mittaamiseen menetelmiä, jotka eivät ole invasiivisia (mm. Antfolk ym. 2010; Backstrom ym., 2010; Santtila ym. 2009, Zappalá ym. 2011).

TUORETTA TUTKIMUSNÄYTTÖÄ HOIDON TULOKSELLISUUDESTA

Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä voidaan ehkäistä eri strategioita hyödyntäen. Rangaistukset toimivat uhkana ja pelotteena. Rakentavat menetelmät puolestaan perustuvat näyttöön perustuvien menetelmien käyttämiseen rikollisten (ja potentiaalisten rikollisten) käyttäytymisen ja käyttäytymismallien muutoksessa (Marshall, Andrews & Fernandez 1999; suomenkielinen katsaus Leino 2011). Tässä tekstissä painopiste on nimenomaan rakentavien hoi-

tomuotojen kuvaamisessa.

Hoidon saralla Suomes- sa ollaan jäljessä maailman edistysaskelia. Tämä johtune- si siitä, että hoitojen tulokselli- suudesta ei ole aiemmin ollut yksiselitteistä näyttöä. Yleisesti ottaen on laskettu, että uusintar- ikoksen (lapsiin kohdistu- neessa seksuaalirikoksessa) riski pedofiileillä on noin 13– 17 prosenttia (4–5 vuoden seurannan jälkeen; Hansson & Bussiere 1998), mutta eräät tutkimukset ovat arvioineet, että jopa 50–80 prosenttia pe- dofiileistä uusii rikoksensa 25 vuoden sisällä (Beier 1998). Meta-analyysissä hoito-ohjel- mien tehokkuudesta Hanson ym. (2002) tulivat tulokseen, jonka mukaan hoidot laskivat uusintariskiä eniten, 9,9 pro- senttiin. Toisaalta, kun Rice ja Harris (2003) valitsivat sa- masta meta-analyysistä me- todologisesti vahvimmat tut- kimukset, heidän tuloksensa näyttivät, että hoidot eivät ol- leet alentaneet uusintariko- ken riskiä. Ruotsissa Statens Be- redning för Medicinsk Utvärdering

Suomessa ei vielä ole lähdetty systemaattisesti ennaltaehkäisemään lapsiin kohdistuneita seksuaalirikoksia kuten monessa muussa maassa.

on vuonna 2011 tehnyt laajan katsauksen hoitojen toimitukseen ja todennut, että eri hoitomuotojen näyttöä ei ole tarpeeksi laajasti tutkittu. Tutkimustulosten puuttumisen johdosta hoitojen tehokkuudesta ollaan oltu epävarmoja.

Uusimmat tutkimustulokset kuitenkin näyttävät, että hoidot tuloksellisuutta voidaan mitata eri riskitekijöiden avulla ja että lapseen kohdistuvan seksuaalirikoksen uusintariski alenee, kun tarkastellaan näitä riskitekijöitä. Riskitekijät voidaan karkeasti jakaa staattisiin ja dynaamisiin riskitekijöihin (Andrews & Bonta 2010). Aiempaan ryhmään kuuluvat pysyvät tekijät henkilön taustassa, esimerkiksi oma kokemus seksuaalisesta väkivallasta lapsuudessa (Hansson & Bussiere 1998). Dynaamisilla, eli muuttuvilla, riskitekijöillä tarkoitetaan esimerkiksi henkilön tunnetta siitä, miten hyvin hän pystyy kontrolloimaan omia seksuaalisia impulssejaan. Näitä kontrollin tunteita voidaan terapian avulla vahvistaa ja on myös pystytty näyttämään, että dynaamisiin riskitekijöihin pystytään vaikuttamaan hoito-ohjelmien avulla (Beier 2012). Tehokkaimpia hoitomuotoja ovat lääke- ja kognitiivis-behavioraaliset hoidot (riskitekijöihin vaikuttavat hoidot kuuluvat jälkimmäiseen ryhmään).

Uudessa-Seelannissa Beggs ja Grace (2011) pystyivät näyttämään, että niillä seksua-

aalirikollisilla, jotka osoittivat suurinta edistystä hoidon jälkeen riskitekijöiden kannalta, myös uusintarikoksen riski oli alhaisin. Saksalaisen Dunkel-feld-hoito-ohjelman läpikäyneistä miehestä uusintarikoksen on tehnyt 20 prosenttia (vertailuryhmässä uusintariski oli merkittävästi korkeampi, 27 %), joten tämän ryhmän kohdalla hoito-tulosten voidaan todeta olevan lupaavia, vaikkakin alustavia.

Suomessa, Riihimäen van- kilassa käytetään ns. STOP-ohjelmaa rikokseen syyllistyneiden, korkean uusintariskin omaavien henkilöiden hoidossa. Tämän on jonkin verran todettu alentavan uusintarikosten riskiä (Antikainen 2007) ja arvioitu voivan vähentää riskiä jopa puoleen (Leino 2011).

SAKSALAINEN ENNALTA-EHKÄISEVÄ HOITOMALLI SUOMEEN?

Suomessa ei vielä ole lähdetty systemaattisesti ennaltaehkäisemään lapsiin kohdistuneita seksuaalirikoksia, kuten esimerkiksi Saksassa, Isossa-Britanniassa, Ruotsissa, Hollannissa, Kanadassa, Itävallassa ja monessa muussa maassa. Seksuaalirikoksia ennaltaehkäisevällä hoidolla tarkoitetaan pedofiileille suunnattua vapaaehtoista hoitoa, jonka tavoitteena on auttaa osallistujaa ymmärtämään omaa seksuaalista kiinnostustaan ja välttämään kontrolloimaan siihen liittyvää käyttäytymis-

tä. Hoito voi olla muodoltaan strukturoitu hoito-ohjelma ja/tai lääkehoitoa tai seurata esim. yksilöllistä psyko- tai seksuaaliterapiamallia (Beier 2012).

Suurta huomiota on saanut Saksassa aloitettu Dunkelfeld-hoitomalli, jossa on pystytty näyttämään, että noin vuoden kestävällä strukturoidulla hoito-ohjelmalla voidaan ennaltaehkäistä lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia. Vuoteen 2012 mennessä Saksassa, ensisijaisesti Berliinissä mutta myös viidellä muulla paikkakunnalla, on hoidettu 119 miestä, jotka ennen hoidon alkua diagnosoitiin pedofiileiksi mutta jotka eivät olleet syyllistyneet lapseen kohdistuneeseen seksuaalirikokseen (Beier 2012). Hoito on ollut avoin myös naisille, mutta siihen on hakenut ainoastaan naisia, jotka eivät täyttäneet pedofilian diagnostisia kriteereitä. Hoito-ohjelmaan osallistujista ainutkaan, joka ei aiemmin ollut syyllistynyt lapseen kohdistuneeseen seksuaalirikokseen, ei ole tehnyt vastaavaa rikosta.

Saksassa on siis hoidettu samalla hoitomenetelmällä miehiä, joilla on aikaisempi tuomio seksuaalirikoksesta lasta kohtaan ja miehiä, jotka eivät hoidon alkaessa olleet syyllistyneet lapsen hyväksikäyttöön. Toisin kuin Saksassa, Suomessa ilmoitusvelvollisuus menee salassapitovelvollisuuden edelle ja kaikki epäilykset ja tiedot lapseen kohdistuneesta

rikoksesta tulee viipymättä ilmoittaa poliisille ja lastensuojeluviranomaisille.

Åbo Akademin psykologian oppiaineen tutkijaryhmä on ehdottanut Saksan Dunkelfeld-mallin tuomista Suomeen. Pedofilian esiintyvyys on noin yksi prosentti, joten Suomessa olisi noin 19 000 yli 18-vuotiasta pedofiilia. Hankkeen puitteissa voitaisiin hoitaa noin 15 vapaaehtoista osallistujaa vuodessa. Hankkeen kustannukset olisivat noin 220 000 euroa vuodessa. Rahoitusta hankkeelle on haettu eri ministeriöistä. Oikeusministeriö on rikosten- torjuntaneuvoston esityksestä myöntänyt hankkeelle 10 000 euron starttirahan, mutta muuta rahoitusta ei tällä hetkellä ole saatu.

Suomessa ei ole muiden Euroopan maiden tavoin myöskään ”auttavaa puhelin- ta” mahdollisille lapsiin kohdistuvan seksuaalirikoksen tekijöille. Suomessa tapahtuvaa hoitoa yksittäisillä terapeuteilla tai lääkäreillä kar- toitetaan parasta aikaa, jotta myös hoitotahojen tarpeista ja kokemuksista voitaisiin ottaa apua uusien menetelmien kehittämiseen. ■

Alanko on tutkija ja psykologi ja Santtila professori Åbo Akademin Psykologian ja logopedian laitoksella.

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi.

Väkivalta ei jätä lapseen vain mustelmia

On vahingollista tulla sellaisen henkilön satuttamaksi, josta on kaikkein riippuvaisin. Pahoinpitely vaurioittaa lapsen itsetuntoa ja perusluottamusta aikuisiin sekä voi aiheuttaa mm. stressinsietokykyyn vaikuttavia muutoksia lapsen keskushermostossa. Se opettaa lapselle, että lyöminen tai lyödyksi tuleminen on hyväksyttävä tapa kontrolloida tunteita, ihmissuhteita ja ratkaista ongelmia. Lapsen pahoinpitely voi aiheuttaa myös lapsen kuoleman.

Lapsen kohdistunut väkivalta voi olla monimuotoista ja usein eri väkivallan muodot ja laiminlyönti ovat samanaikaisia. Pieni lapsi ei myöskään osaa erottaa itseään vanhemmasta, ja toiseen vanhempaan kohdistuva väkivalta tai sen uhka on yhtä vakavaa seurauksiltaan kuin häneen itseensä kohdistuva. Aikuinen voi mitätöidä, uhkailla ja alistaa tai satuttaa lasta kurituksen nimissä tai oman mielen epävakaudesta johtuen. Lapsen satuttaminen kasvatuksen nimissä ei ole perusteltua eikä laillista.

Väkivalta tai sillä uhkaaminen leimaa usein koko perheen vuorovaikutussuhteita. Myönteisiä hetkiä on vähän ja usein perhe kommunikoi kielteiseen sävyyn. Myös mielikuva lapsesta on kielteinen ja lapsen teot koetaan tahalliseksi, vanhemman auktoriteettia ky-

seenalaistaviksi. Vanhemman kertomus voi luoda kuvan käytöshäiriöisestä lapsesta, vaikka vuorovaikutusta arvioitaessa lapsen toiminta kuvautuu pikemminkin yritykseksi lapsen keinoin saada hylkivän vanhemman huomiota.

Vanhemman voi olla vaikea eläytyä lapsen asemaan, ymmärtää mielen erillisyyttä ja sitä, että lapsi kokee asiat eri tavoin kuin hän. Väkivallan uhkaa omassa lapsuudessaan kohdannut vanhempi voi olla myös virittäytynyt tulkitsemaan tavallisenkin vuorovaikutuksen väkivaltaisena tai uhkaavana, ja lapsen teot voivat vaikuttaa vanhemmasta uhkaavilta. Vanhempi saattaa vaatia lapseltaan taitoja, joihin ei ole mahdollista yltää, ja lapsen epäonnistumisen hän voi tulkita tottelemattomuudeksi, uhitteluksi tai laiskuudeksi.

VÄKIVALTA VAIKUTTAA KEHITYKSEEN JO VARHAIN

Väkivalta voi vaikuttaa lapsen kehitykseen jo sikiökaudella äidin stressihormonien kautta. Lapsen aivojen kehitys on kiihkeimmillään ensimmäisinä elinvuosina ja tuolloin lapsen tarpeisiin vastaava vanhemmuus vahvistaa mielihyvän kokemisen tunnetta, tunteiden ja käytöksen säätelyn kehittymistä sekä kykyä rauhoittua. Kaltarinkohtelu ja laiminlyönti aiheuttavat lapsen kehossa pysyviä poikkeamia erityisesti tunteita säätelevissä ja uhkaan reagoivissa aivorakenteissa.

Lisäksi jos kokemus rauhoittavasta hoitajasta on puuttanut ja pelko on saattanut virittää lapsen jatkuvaan stressiin, niin uhkaavissa tilanteissa lapsi ja myöhemmin aikuinen saattaa käyttäytyä arvaamattomalla tavalla. Hyvän hoivan on todettu vaikuttavan myös

perimän tasolla siten, että se aktivoi ja vaientaa geenien toimintaa. Pahoinpitelyn on arveltu olevan osatekijä monien psyykkisten sairauksien puhkeamisessa ja toisaalta on todettu, että hyvä hoiva saattaa estää perinnöllisten sairauksien ilmenemisen.

Useimmat lapset eivät oirehdi näkyvästi tai väkivallan aiheuttamat vammat kuten mustelmat, haavat, palovammat, sisäiset vammat tai jopa luunmurtumat jäävät huomaamatta tai tulkitaan tapaturman aiheuttamiksi. Väkivallan ennustettavuus ja vaarallisuus vaikuttavat lapsen oireiluun.

VÄKIVALTA MUOVAA LAPSEN KÄYTTÄYTYMISTÄ

Väkivalta, joka tapahtuu ikään kuin kurinpidollisena väkivallan julmana ja epäinhimillisenä lapsen tekoon nähden, voi opettaa lasta alistumaan ja

Kaltoinkohtelu ja laiminlyönti vaikuttavat lapsen kehitykseen monin tavoin.

sivuuttamaan omat tarpeensa ja tunteensa. Lapsi mieltää itsensä syylliseksi ja väkivallan ansaituksi seuraukseksi omista pahoista teoistaan.

Väkivallan kokemukset muovaavat lapsen vireystilaa ja kykyä ymmärtää muiden aikeita siten, että lapsi saattaa kokea esimerkiksi koulutoverinsa hyökkäävinä. Aggressiivisuus on useimmin tutkimuksissa kuvattu lapsen oire, mutta joillakin se saattaa ilmetä vain uhattuna ja tietyissä ihmissuhteissa. Sama lapsi saattaa alistua vahvempiensa seurassa mutta turvautua väkivaltaan myöhemmissä ihmissuhteissaan, viime kädessä suhteessa oman lapseensa. Kaverisuhteissa lapsi saattaa olla ”ilmapuntari”, joka väsymättä huolehtii hyvästä ilmapiiristä, mutta voi vetäytyä tai olla arvaamattomasti aggressiivinen, jos tilanne muuttuu sellaiseksi, että hän ei pysty sitä kontrolloimaan.

Kaottisissa olosuhteissa, joissa väkivalta on epäennustettavaa ja lapsen hoiva laiminlyövä, lapsi elää jatkuvassa stressitilassa eikä kykene hakemaan itselleen turvaa tai loh-

tua, vaan käytös on usein itseään vahingoittavaa, vetäytyvää, ripustautuvaa tai hyökkäävää. Lapsi on jatkuvasti hälytystilassa eikä uuden stressitilanteen kohtaamiseen ole voimavaroja. Lapsi joutuu sulkemaan mielestään uudet hankalat kokemukset ja tämä voi haitata lapsen persoonallisuuden eheyttä ratkaisevasti. Jos lapsi joutuu sulkemaan mielestään tunteita tai muistoja, hän ei voi tulevaisuudessa ymmärtää tai hallita riittävästi oman mielensä toimintaa. Näillä lapsilla on erityisen suuri riski sairastua psyykkisesti tai käyttäytyä arvaamattomasti.

Joskus vanhemman aggressiivisuus ilmenee kaikessa vuorovaikutuksessa, jopa läheisyyden osoituksissa. Vanhemman kosketus on kova ja lasta satuttava, esimerkiksi lasta pestäessä tai puettaessa. Lapsi ei kenties tiedä olevansa kaltoin kohdeltu, koska kipuu kuuluu hänen kokemusmaailmassaan läheisyyteen.

Vauva suojautuu liian ahdistavalta tilanteelta kääntymällä pois uhan aiheuttajasta, mutta jo alle puolivuotias vau-

va osaa ylläpitää vanhemman mielialaa ”ylikiltteydellä”. Lapsi turvautuu pakonomaiseen nauruun, millä hän yrittää neutraloida vanhemman kiukkua. Tämä ”ilo” tulkitaan usein hyväksi vuorovaikutukseksi ja lapsen kehittyneisyyden osoitukseksi. Vauvaikeinä lapsi oirehtii usein myös keuhollisin oirein kuten syömis- ja nukahtamisongelmin.

Alle kouluikäiset väkivallan kohteeksi joutuneet lapset ovat usein levottomia, aggressiivisia tai vetäytyviä ja heillä voi olla keuhollisia oireita. Kouluikäisillä on usein käytösongelmia, masennusta, itsetuhoisuutta, ahdistuneisuutta, itsetunnon alhaisuutta ja somaattisia oireita.

Nuorilla oireet näkyvät myös vakavampana psyykkisenä sairastumisena, oppimisongelmina, epäsuotuisana terveyskäyttäytymisenä, esimerkiksi päihteiden käyttönä, vaikeuksina sosiaalisissa suhteissa ja epäsosiaalisena käyttäytymisenä.

SEURAUKSIA JOPA SUKUPOLVIEN YLI

Väitöstutkimuksessani vanhempiensa surmaamista lapsista Suomessa (1970–1994) 12 prosenttia kuolemista aiheutui siten, että vanhemman ei ollut tarkoitus surmata lasta, vaan lapsi kuoli kertaluontaisen tai toistuvan pahoinpitelyn seurauksena. Uhrit olivat usein pieniä vauvoja. Vanhemman oli vaikea saada lapsi tyyntymään ja hän edellytti lapselta ikätasolle kohtuuttomia taitoja ja tulkitsi kyvyttömyyden haluttomuudeksi totella. Joissakin tapauksissa pahoinpitely oli toistuvaa, rituaalinomaista aggression purkua. Vanhempi ei vienyt lasta pahoinpitelyn jälkeen päivähoidon tai edes pahoin loukkaantuneena sairaalaan ja kielsi pahoinpitelyn, vaikka lapsi oli kuollut mitä il-

meisimmin tarkoituksellisesti aiheutetun vamman seurauksena. Pahoinpitelevät vanhemmat olivat keinottomia, kärsivät persoonallisuushäiriöistä ja päihdeongelmista. Vanhempien omassa lapsuudessa oli hyvin paljon traumakokemuksia: väkivaltaa, alkoholismia ja aikuisten mielenterveysongelmia – ja ennen kaikkea henkistä väkivaltaa.

Väkivallalla, laiminlyönnillä ja puutteellisella hoidolla on siis pitkät juuret ja seuraukset voivat yltyä yli sukupolvien. Kaltoinkohtelu vaikuttaa edellä kuvatusti lapsen fyysiseen ja henkiseen kehitykseen ja kykyyn rakentaa ihmissuhteita, kouluttua, suoriutua työelämän ja muun arkielämän aiheuttamasta stressistä. Viime kädessä ja erityisen dramaattisesti se voi näkyä siinä, millainen vanhempi tästä lapsesta kasvaa. Pienen vauvan vanhempi kohtaa huomattavaa fyysistä ja henkistä kuormitusta, jolloin kyky tyynnittää ensin itsensä on tarpeen. Pienet vauvat ovat suuressa riskissä joutua pahoinpitelyn kohteeksi ja ovat myös erityisen haavoittuvia, jopa kuolemanvaarassa. Tämän vuoksi yhteiskunnan tulisi tarjota lapsiperheille riittävää tukea, niin vanhemmuuden nostattamien kysymysten käsittelyyn kuin perheen stressin helpottamiseen. ■

LÄHTEITÄ:

Söderholm A. ja Kivitiö-Kallio S. (toim.) Lasten kaltoinkohtelu. Duodecim 2012

Kauppi A. Filicide, Intra-familial child homicides in Finland 1970–1994. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Health Sciences No 118, 2012.

Kirjoittaja on LT, lastenpsykiatrian erikoislääkäri ja kouluttajapsykiaterapeutti, joka työskentelee Tampereen lasten ja nuorten palveluissa.

Aivotodistaja, ei ehkä ihan vielä

Aivotutkimuksella ja oikeustieteellä on monia yhtymäkohtia

Aivoistalukeminen on kiinnostava paitsi perustutkimuksen aiheena myös käytännön soveluksissa. Niin yksityiset kuin julkisetkin toimijat hyötyisivät tekniikasta, jolla suoraan aivoista mitattavasta signaalista saadaan tietoa tutkittavan ihmisen mielenliikkeistä. Menetelmien eettisiä kysymyksiä ja yksityisyyden suojaa tulee jatkuvasti tarkastella. Sopivat säännöt tarvitaan myös alan tutkimusta valvovien eettisten toimikuntien vaikutuspiirien ulkopuolella.

Sääntelyn ja toimintaympäristön oikeellisuuden varmistamisen lisäksi aivotutkimuksella ja juridiikalla on muitakin kiinnostavia liittymäkohtia. Lääketieteellisen syyntakeisuuden selvittämisen rinnalle aivotutkimuksesta odotetaan ratkaisuja osallisuuden todentamiseksi. Perinteisen valheenpaljastimen rinnalle on nousemassa suoraan aivosignaaleja käyttäviä menetelmiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa aivojen toiminnallista magneettikuvausta (TMK tai fMRI: functional magnetic resonance imaging) on käytetty erottelemaan valheellisia väittämiä tosista oikeudenkäyntiprosessissa ja Intiassa murhasta epäilty on tuomit-

tu elinkautiseen vankeuteen osin aivosähkökäyrämittauksien perusteella (**pääkirjoitus** Nature Neuroscience 2008). Myös syyntakeettomuutta (esim. psykoottisuutta) on oikeudenkäyntiä varten selvitetty aivokuvantamalla (Hughes 2010). Aivojen näkökulmasta voidaan tarkastella myös rangaistavuuden ja rangaistusten sopivuutta – onko esimerkiksi (eri maiden) oikeuskäytännössä sukupuolisia vääristymiä: aivomittauksissa on havaittu miesten ”nauttivan” naisia enemmän kostosta, kun epäreilu pelitoveri saa kivuliaan rangaistuksen (Singer 2006).

Tässä kirjoituksessa pyrin valottamaan hivenen, mistä aivojen kuvantamisessa on kyse, aivokuvantamisen mahdollisuuksista oikeuden alalla sekä kertomaan kuvantamisen ja tulosten tulkinnan ongelmista. Käsittelen aihetta pitkälti magneettikuvauksen kautta, vaikka se on vain yksi tekniikka muiden joukossa.

AIVOKUVANTAMISEN MENETELMÄT

Aivokuvantamiseksi voidaan mieltää joukko tekniikoita, joissa pään ulkopuolelta mitataan joko aivojen rakennetta ja toimintaa. Mitatuista signaa-

leista muodostetaan laskennallisesti kuva aivoista. Kuva voi olla esimerkiksi kartta aivojen harmaasta ja valkeasta aineesta tai se voi kertoa radioaktiivisen merkkiaineen avulla kasvaimen paikan. Toisaalta kuvantamalla voidaan mitata aivojen toiminnan sähköisiä ja magneettisia muutoksia tai aivotoiminnan seurauksena syntyneitä verenkierron ja hapenkulutuksen paikallisia vaihteluja. Päättävaamatta saadut mittaustulokset kertovat aina suuren solujoukon yhteisvaikutuksesta ja usein epäsuorasti, esimerkiksi juuri verenkierron muutosten kautta.

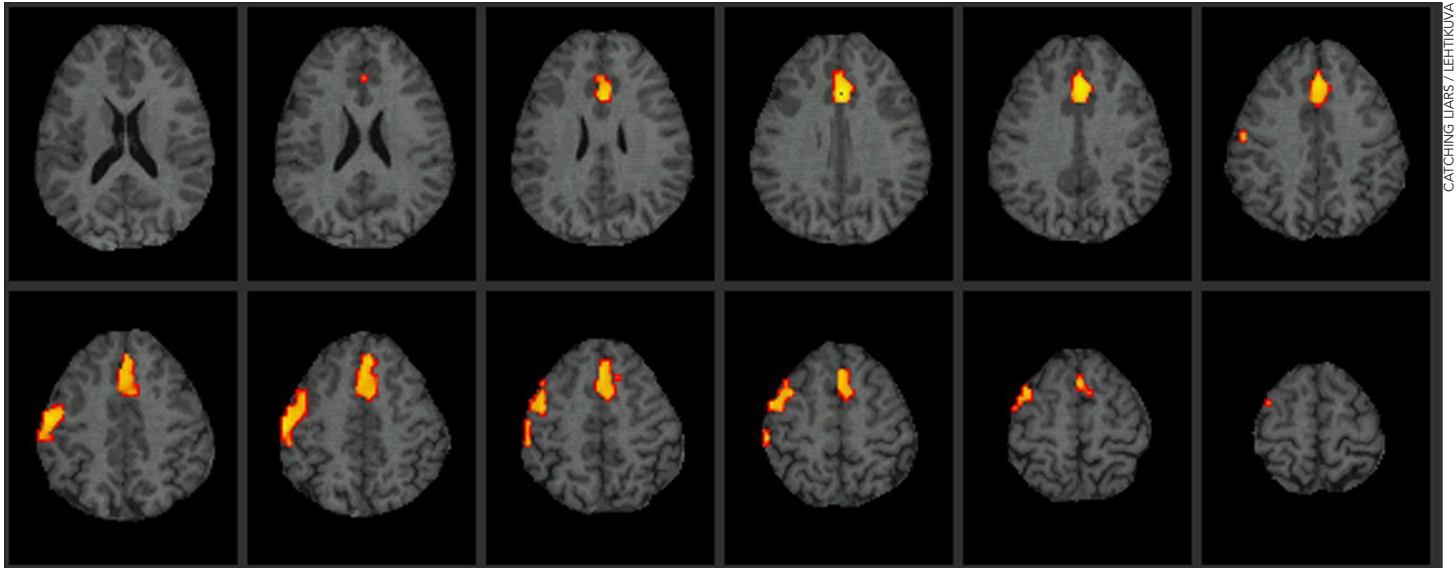
Magneettikuvaus on yksi käyttökelpoisimmista kuvantamismenetelmistä monien aivosairauksien diagnosoimissa ja etenkin terveiden henkilöiden aivojen tutkimisessa paitsi informaation laadun vuoksi myös siksi, että tutkittavaa ei tarvitse altistaa radioaktiivisille aineille eikä haitalliselle säteilylle. Magneettikuvat ovat suhteellisen tarkkoja; tyypillisessä kuvassa paikkaerottelukyky on millimetrin luokkaa.

Ihminen koostuu pääosin vedestä, jonka rakennusaineet ovat happi ja vety. Magneettikuvauksessa vety-ytimet altistetaan voimakkaalle radiotaajuuslähteykselle, minkä vaiku-

tuksesta pieni osa ytimistä saa lisää energiaa, jonka vapautuminen voidaan mitata. Kuvaus voidaan herkistää kudoksen erilaisille ominaisuuksille siten, että monet taudit tai erilaiset rakenteet paljastuvat. Esimerkiksi pääasiassa vedestä koostuva aivo-selkäydinneste on kuvauksen kannalta hyvin erilaista kuin aivojen harmaa aine. Aivotoimintojen mittaauksessa avaintekijä on veressä olevan hemoglobiinimolekyyliin sitoutuneen hapen määrä. Kun happea on sitoutuneena vähän, mitattava signaali heikkenee ja päinvastoin. Koska aivojen hermosolut käyttävät happea ja verenkierto lisääntyy happea kuluttavalla alueella, magneettikuvauksella voidaan paikantaa ns. aktivoituneet aivoalueet.

KÄYTTÖ VALHEENPALJASTUKSESSA KIINNOSTAA

Tyypillisessä toiminnallisessa aivokuvantamiskokeessa tutkittava henkilö joko suorittaa annettua tehtävää tai tarkkailee esitettävää aistiärsykettä, minkä aikana hänen aivojaan mitataan kuvantamislaitteella. Tavallisesti kokeet toistetaan useita kertoja monelle eri ihmiselle, jotta mittaustulokset voidaan yleistää. Toisaalta yksi

Aivokuvantamismenetelmien käyttöä esimerkiksi valheenpaljastuksessa on tutkittu, mutta rajoituksia on paljon. Kuva on Pennsylvanian yliopiston kokeesta.

mittauskerta ei välttämättä riitä pienten signaalimuutosten havaitsemiseen. Kuvantamiskokeilla voidaan esimerkiksi selvittää, mikä varhainen näköaivokuoren alue käsittelee mitään pistettä näkökentässä (Sereno ym. 1995) tai mitkä aivoalueet liittyvät toisen ihmisen kasvoilta välittyvän kipuaistimuksen havaitsemiseen (Kujala ym. 2009).

Kirjallisuudessa on myös esitetty raportteja kokeista, joissa koehenkilöt antoivat sekä totuudenmukaisia että valheellisia vastauksia esitettyihin kysymyksiin. Aivoista mitattujen signaalinen tilastollisessa vertailussa havaittiin tietyillä alueilla, jopa yksilötasolla, aivojen toiminnan poikenneen toden kertomisen ja valehtelun aikana (Langleben ym. 2005). Tämän kaltaisiin tutkimuksiin vedoten alan yritykset ovat perustelleet TMK:n käyttökelpoisuutta sekä oikeudessa että yksityissektorilla kelpaavana valheenpaljastajana. On kuitenkin huomattava, että näissä tutkimuksissa valehtelu on tapahtunut osa-

na koeasetelmaa, ja on varsin epäselvää, kuinka samankaltaisia aivovasteet ovat keino-tekoisen ja tosielämän valehtelemisen välillä.

Vaikka toiminnallisella magneettikuvauksella saadaan tietoa aivoalueiden osallisuudesta erilaisten ajustehtävien suorittamisen tai eri aistimusten aikana, on menetelmällä rajoituksia. Aivokuvantaminen ei tuota suoria kyllä- ja ei-vastauksia, vaan tulokset ovat yleensä tilastollisen analyysin perusteella saatavia todennäköisyyksiä. Yksiselitteistä vastausta hakevan on hyvä myös muistaa, että aivoissa on rajallisesti alueita, jotka toimivat vain tietyn tarkasti rajatun tehtävän aikana. Ei ole löydetty vaikkapa valehtelualuetta, vaan valehtelemiseen liittyvä aivoalue saattaa liittyä itsehilintään, toiminnan rajoittamiseen, vaihtoehtojen määrittelyyn ja käytännössä loputtomaan joukkoon erilaisia toimintoja. Lisäksi ihmiset ovat erilaisia, joten tietyn ihmisen aivoista tehty aktiivatiomittaus ei ole välttämättä

tulkittavissa ns. keskiarvomitauksen suhteen. Mittaukset ovat myös virheherkkiä: vain optimiolosuhteissa mitaukset tuottavat käyttökelpoista informaatiota ja paitsi kokeen suorittajat myös kokeemattomat koehenkilöt – saati yhteistyöhön nuivasti suhtautuvat henkilöt – voivat sekä vahingossa että tahallisesti häiritä mittauksia niin, että tulokset ovat joko laadullisesti kelvottomia tai pahimmassa tapauksessa virheellisiä.

KÄYTÖSSÄ OIKEUDEN ALALLA VIELÄ USEITA KYSYMYKSIÄ

Lähes kaikki aivojen toiminnan kuvantamismenetelmät, TMK mukaanlukien, ovat varsin kalliita; tavalliseen lääketieteelliseen kuvantamistutkimukseen verrattuna hintaa lisää ja saatavuutta heikentää tulosten analysointiin vaadittava työ. Näin ollen menetelmien käyttö saattaa asettaa sekä ihmiset että vaikkapa oikeuskäsittelyn osapuolet eriarvoiseen asemaan. Pitääkö molemmilla osapuolilla olla

mahdollisuus käyttää aivokuvantamistekniikkaa ja kuka tai ketkä analysoivat mittauksien tulokset, tulokset kun ovat helposti vääristeltävissä etenkin tiukan ja asiantuntevan vertaisarvioinnin puuttuessa? Vaikka menetelmät olisivat yleisesti käytettävissä, ne eivät kuitenkaan ole kaikille käytökelpoisia, koska esimerkiksi kehossa oleva metalli, proteesit tai lääketieteelliset implantit vaarantavat tutkittavan terveyden magneettikuvauksessa ja radikaalisti heikentävät kuvantamisen laatua.

Vaikka aivokuvantaminen oikeudenpalvelijana on vielä lapsenkengissä, on helppo kuvitella yksityisen sektorin kiinnostuvan kuvantamisen soveltamisesta esimerkiksi henkilöstön rekrytoinnissa. Kahden muuten samanarvoisen työnhakijan välille voidaan tehdä ero suotuisaksi havaitun rakenteellisen eron perusteella tai siksi, että toisen hakijan aivoista mitattu reaktio esitettyihin ärsykkeisiin on hypoteettisesti tehtävän kannalta suotuisampi. Tällaisissa tilanteissa →

Aivokuvantaminen oikeudenpalvelijana on vielä lapsenkengissä.

→ ei välttämättä ole väliä, onko tulos aivan luotettava; työnantaja voi mieluummin valita aivokuvantamisen perusteella paremmaksi katsotun hakijan. Hakijan oikeusturva saattaa olla vähissä silloinkin, jos hän kieltäytyy aivojensa tutkimisesta. Kuitenkin lieene selvää, että ajatuksen tai vain aivoissa olevan mahdollisuuden vuoksi ei ihmisiä saisi asettaa eriarvoiseen asemaan, oli kyseessä sitten positiivinen tai negatiivinen diskriminointi. Missä määrin yhteiskunta omaksuu tämän näkemyksen vaikkapa rikosten ennaltaehkäisyssä ja mahdollisten rikollisten löytämisessä, jää nähtäväksi.

Aivokuvantaminen ja aivoistalukeminen ovat kehittyneet huikasti parinkymmenen vuoden aikana. Nyt voidaan esimerkiksi kohtuullisella tarkkuudella koostaa ihmisen aiovasteista hänen näköaistimuksensa (Nishimoto ym. 2011) tai kuultujen äänen tunnesisältö (Ethofer ym. 2009). Silti aivokuvantaminen on vielä monitulkintaista ja vaikka varhaisen näköaivoikuoren vasteista voidaankin tuottaa karkea kuva mittaushetkellä nähtävistä videoista, eri kasvojen ja erityisesti muistojen tai korkeampien aivotoimintojen koostaminen mittauksista on vielä tulevaisuutta. Mittaajan ja kokeen tekijän ennako-oletukset saattavat ohjata koetuloksen tulkintaa, minkä myötä suurikin vaste (tarkoittoaen pientä todennäköisyyttä sille, että

mittaustulos olisi sattuman aiheuttama) saattaa olla reaktio johonkin tyystin tuntemattomaan tekijään. Lähes varmaa kuitenkin on, että aivohaastattelut ja aivoistalukeminen tulevat jatkossa kehittymään ja niiden oikeudellisiin mahdollisuuksiin ja ongelmiin täytyy jossakin vaiheessa ottaa kantaa. Ratkaistavia ja ratkaisevia asioita ovat mm. missä vaiheessa menetelmät ovat riittävästi luotettavia ja miten ne todennetaan toimiviksi, kuka ja mihin eri menetelmillä saatua tietoa saa käyttää sekä lukuisia muita käytännöllisiä ja eettisiä kysymyksiä.

Aivotutkimus tarjoaa ennen kaikkea mahdollisuuksia. *NeuroLaw* on nouseva poikkitieteellinen tutkimussuuntaus, joka tarkastelee aivotutkimuksen vaikutusta ja sovelluksia lainsäädäntöön. Aivojen reaktioiden mittaaminen ja kvantifiointi sopivissa koeasetelmissä voivat olla tukemassa ja objektiivisesti perustelemassa sitä, miten tulevaisuudessa rakennamme yhteiskuntamme sääntöjä. ■

Kirjoittaja on tutkija Aalto-yliopiston aivotutkimusyksikössä.

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi.

Hiljattain ilmestyi kirjoituskokoelma, jossa tunnetut kriminologit esittivät näkökohtia tieteenalan luonteesta (*What is Criminology?*, 2011). Kokoelma sisältää runsaasti hyviä ja kiinnostavia lukuja. Mutta onko otsikon kysymyksen esittämisellä kenties jokin "piilopetusohjelma"? Teoksen toimittajien tulkinta ja lukuohje näyttäisi lähtevän siitä, että kriminologia kaipaa refleksiivistä (itseään peilaavaa) pohdintaa identiteetistään. Ainakin minussa teos herätti mietteitä siitä, missä määrin kriminologian kääntäminen katsomaan itseään on tarpeellista ja hyödyllistä.

Kriminologia on tieteenala, jonka identiteetin määrittää tutkimuksen kohde: rikoskäyttäytyminen ja sen kontrolli. Kriminologiaa on siten tutkimus, joka tutkii näitä ilmiöitä – riippumatta siitä, mistä koulutustaustasta tutkija tulee. Kriminologiaa voikin harjoittaa hyvin monenlaisista lähtökohdista ponnistaen (sosiologia, psykologia, taloustiede, historia...). Myös luonnontieteellisistä lähtökohdista tehdään paljon tutkimusta, joka on erittäin merkityksellistä rikosalttiuden vaihtelun ja sen kontrollin tutkimukselle, ja jonka itse luen kriminologian alaan kuuluvaksi. Onhan esimerkiksi ihmisen ympäristökin paitsi sosiaalinen myös kemiallinen. Alkoholit, huumeet ja niiden saatavuus vaikuttavat rikollisuuteen, ja mahdollisesti sama voi koskea myös ravinnon koostumusta ja jopa ympäristösaasteita. Myös lääkkeet ovat osa kemiallista ympäristöä. Ne voivat vaikuttaa rikollisuuteen ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin

Mitä kriminologia on?

lääkkeitä voidaan käyttää varta vasten ja tietoisesti vaikuttamaan käyttäytymiseen tavalla, joka vähentää myös rikosalttiutta. Toiseksi lääkkeillä voi olla ei-aiottuja seurauksia. On esimerkiksi arveltu, että masennuslääkkeiden kehittäminen ja lisääntynyt käyttö on voinut vähentää paitsi itsemurhia myös väkivaltarikoksia.

Kemiallisten aineiden vaikutus ihmisen käyttäytymiseen on kiinnostava kriminologian teorian kannalta. Jos esimerkiksi jokin lääke vähentää rikosalttiutta, rikosalttius ei ole pelkästään sosiaalisten syysuhteiden seurausta. Jos tavoitteena on selittää rikosalttiuden yksilötasoista vaihtelua, kriminologi ei voi lähtökohdaisesti sulkea joitakin syitä huomion ja tietämyksen ulkopuolelle. Sosiaalista syysuhdetta ei saa esiin, ellei pysty analyysissa huomioimaan yksilötasoisia valikoitumistekijöitä – ja päinvastoin. Lähinnä satunnaistetuissa koeasetelmissa ja eräissä sitä läheisesti muistuttavissa asetelmissa on mahdollista sulkeistaa muut syyt kuin tutkijan kontrolloima interventio.

Kriminologia on siis yhteistä kaikille, jotka tutkivat rikollisuutta tai sen kontrollia. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi Tukholman kriminologiapalkinnon voittajissa. Palkinto on saatu käyttäytymisgenetiikasta, yksilöpsykologian pohjalta ja eräs palkinnon saaja on tullut hammaslääketieteen piiristä. Myös yhteiskuntatieteelliset kriminologit ovat edustettuina. Tämä on hienoa. Kriminologiatieteen etulinjassa ei ole kovin yleistä pohtia sitä, ”mitä kriminologia on”.

Pitäisikö sitten kaikkien ryhtyä kaikkien alojen tutkijoiksi? Ei tietenkään. Kohtuullinen yleissivistys kriminologian yleistilaan on saavutettavissa, jos jakaa silloin tällöin lukea artikkelin oman tutkimusalueen tai taustatieteenalan ulkopuolelta; jo keskeisten julkaisujen sisällysten ja abstraktien lukeminen kannattaa. Useilta aloilta on löydettävissä myös hyödyllisiä katsausartikkeleita tai meta-analyseja, joita kannattaa erityisesti etsiä ja lukea. Sen sijaan omassa tutkimuksessaan rikollisuuden tutkijan ei kannata – ainakaan yksin – loitontua kovin kauaksi oman taustakoulutuksensa ytimestä. Tämä on käytännöllinen työnjakokysymys, ei ontologinen, ”todellisuuden vaatima” erottelu.

Nykykriminologiassa pyrkimys yleiskatsauksellisuuteen ja laaja-alaisuuteen onnistuu parhaiten juuri näitä tarkoituksia varten kehitettyjen metodien, kuten *systemaattisen katsauksen* ja *meta-analyysin* avulla. Tutkimuksen paljous tai erikoistuminen ei siten ole ratkaisematon ongelma sille, joka haluaa muodostaa yleiskuvan jonkin tutkimuskysymyksen saralta. Myös teorioita testaavaa tutkimusta voidaan kyseisten metodien avulla summata. Vaikutelmani on, että maamme yhteiskuntatieteissä systemaattisen katsauksen ja meta-analyysin opettaminen ja käyttö on ilmeisesti pitkälti laiminlyöty.

Tutkimusten lukemisen ja yhteenvetometodien käytön lisäksi myös yhteistyö auttaa. Tieteidenvälisyydessä ja monitieteisyydessä on syytä pyrkiä aitoon tieteidenvälisyyteen. Tuntuu hieman koomiselta, jos sosiologi ja sosiaalipoliitiikan tutkija tekevät tutkimusta yhdessä

ja korostavat voimakkaasti, että kyseessä on tieteidenvälisyys tai monitieteisyys. Aidon tieteidenvälisyyden tulisi ylittää vähintään sosiaali- ja yksilötieteiden välinen raja, mielellään myös yhteiskunta-, käyttäytymis- ja luonnontieteiden väliset rajat.

Kaiken kaikkiaan tuntuu hieman vanhanaikaiselta kipuilla siitä, ”mitä kriminologia on”. Tutkimusala on siirtynyt paradigmaattiseen vaiheeseen, jossa ontologiset (todellisuuden perusluonnetta koskevat) ja tieteenalan identiteettiä koskevat kysymykset ovat empiirisen tutkimuksen kannalta toissijaisia. Pahimmillaan sen pohtiminen, mitä kriminologia on, voi jarruttaa uuden tiedon karttumista. Hyvän vaihtoehdon filosofoinnille ja peiliin katsomiselle tarjoaa esimerkiksi sellainen käsitys, että kriminologisessa tutkimuksessa on pitkälti kyse ”käsitystaidosta”, tutkimuksen konkreettisen tekemisen oppimisesta, kuten esimerkiksi Travis Hirschin (2002) artikkelikokoelman otsikko, *The Craft of Criminology*, hyvin viestii. Tältä pohjalta ponnistaen kannattaa opiskella metodologiaa ja lukea johtavien tieteellisten aikakauslehtien tuoreita artikkeleita ja abstrakteja. Uutta tietoa näyttäisi kertyvän eniten siellä, missä vähiten kipuillaan siitä, mitä kriminologia on. ■

Kirjoittaja on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisen yksikön tutkimusjohtaja sekä sosiologian dosentti Helsingin yliopistossa. Hänen oppikirjastaan Rikollisuuden syyt (Nemo, 2013) ilmestyy keväällä uudistettu laitos.

■ RAIMO LAHTI

Onko tutkimuksella vaikutusta politiikkaan?

Esimerkkialoina rikosoikeus sekä lääkintä- ja bio-oikeus

Pohdin kirjoituksessani tutkimuksen vaikutusta päätöksentekoon omakohtaisesti. Akateeminen urani on kytkeytynyt rikosoikeuteen sekä lääkintä- ja bio-oikeuteen. Kummallakin oikeudenalalla olen paitsi toiminut yliopistotutkijana myös osallistunut aktiivisesti lainsäädännön – kuten rikoslain kokonaisuudistuksen – valmisteluun. Vuosina 2009–2011 johdin Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta Tieteellinen tutkimus ja oikeus (Lahti 2012). Teemaan liittyy se, miten turvataan oikeudenkäyntiasiassa tarpeellisen tieteellisen tiedon saaminen tuomioistuimen käyttöön (ks. Lahti & Siro 2011).

Tutkimuksen käsite on syytä ymmärtää laajasti kattamaan eri tieteenalat. Päätöksenteolla tarkoitan yhteiskunnallista päätöksentekoa (politiikkaa). Tällöin keskeisessä asemassa on lainvalmisteluun ja muuhun lain säätämiseen liittyvä päätöksenteko, mutta huomiota on kiinnitettävä myös tuomioistuinten ja viranomaisten harjoittamaan lain soveltamiseen.

RIKOLLISUUDEN TUTKIMUS JA KRIMINAALIPOLITIikka

Vuonna 1967 **Inkeri Anttila** julkaisi ruotsiksi esitelmänsä konservatiivisesta ja radikaalista kriminaalipolitiikasta Pohjoismaissa, ja se julkaistiin myöhemmin englanniksi (Anttila 2001, 33–47). Siinä hän analysoi kriminaalipolitiikan kehityssuuntia, toi esiin kriminologian

uusimpia tutkimustuloksia ja hahmotelti niihin tukeutuvaa tulevaisuuden kriminaalipolitiikkaa. Tämä merkittävä kirjoitus heijasti 1960-luvun yleisempää henkistä ilmapiiriä, jossa vallinnut kriminaali- ja sitä laajempi kontrollipolitiikka joutui uudelleen arvioinnin kohteeksi ja jossa kriminaalipolitiikan ja rikosoikeuden muutostarpeet johdettiin yhteiskunnan muutoksista ja kriminologian osoittamista tutkimustuloksista. Uudenlainen ajattelu näkee rikollisuuden ja rikosoikeuden tutkimuksen eri osa-alueiden olevan tärkeässä vuorovaikutuksessa. Rationaalisessa kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa tulee hyödyntää laaja-alaisesti määriteltävää kriminaalitieteellistä tutkimusta.

Suomessa ruvettiin 1960-luvulta lähtien luomaan julkisen talouden ja hallinnon suunnittelujärjestelmiä ja yleisesti kohentamaan tutkimuksen hyödyntämistä yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa. Tämä ilmeni kustannus-hyötyajattelutavan omaksumisena useissa kriminaalipoliittisissa suunnitteluasiakirjoissa, esimerkiksi valmisteltaessa liikennejuopumusta koskevien säännösten uudistamista vuonna 1975. Vastaavasti kriminologiaa hyödyntäen rikosoikeuskomitea liitti kriminaalipolitiikan läheisesti muuhun yhteiskuntapolitiikkaan ja perusteli rikosoikeudellisen järjestelmän rajallisuutta muihin ennaltaehkäisyyn ja kontrollin keinoihin verrattuna. Edelleen

komitea tähdensi rangaistusjärjestelmän yleisestävää vaikutusta, mutta torjui sen yksipuolisen kytkemisen rangaistusten ankaruuteen (KM 1976:72). Samankaltaisin perusteluin rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen esitöissä puolletaan vankeusrangaistuksen käytön supistamista välttämättömimpään (HE 66/1988 vp, 23).

Kriminologian ja muun tutkimustiedon vaikutusta lain säätämiseen on arvioitava eriytyneesti. Esimerkkitapaüksissani sellainen vaikutus on helposti osoitettavissa, koska lainvalmisteluasiakirjoissa on suoraan tukeuduttu empirisen kriminologian tutkimustuloksiin. Välillisempi vaikutus rikoslainsäädännön valmisteluun on tavallisempi, jolloin tutkimustieto muuttaa kriminaalipolitiikan ajattelutapoja. Tällöin on merkittävää, miten paljon ajanmukaista, perustutkimukseen tukeutuvaa tutkimustietoa on saatavilla ja missä määrin tutkijoita osallistuu lainvalmisteluun tai tutkimustiedon hyödyntäminen siinä muutoin turvataan. Rikoslain kokonaisuudistuksessa (1972–2003) tällaiset tutkimustiedon hyödyntämisen edellytykset olivat hyvät muutoin, paitsi että rikosoikeuden teoreettisia perusteita koskeva kotimainen perustutkimus vahvistui uudistuksen kannalta liian myöhään.

Kriminaalipoliittisissa ajattelutavoissa tapahtui 1970-luvulla suuri murros, jonka seurauksena kriminaalipolitiikalla

tavoiteltavat arvopäämäärät ja sille asetettavat päätöksentekokriteerit määriteltiin uudelleen: kohti rationaalista ja humania kriminaalipolitiikkaa, jolloin rationaalisuus merkitsee vaikutus-, arvo- ja vaihtoehtotietoisuutta (Anttila & Törnudd 1983). Tällainen kriminaalipolitiikkaa määrittävien arvojen ja tavoitteiden eriytyminen sekä keinojen valinnan periaatteiden ja intressien monipuolisuus ovat vaikuttaneet niihin odo- tuksiin, joita asetetaan päätöksentekoa hyödyttävälle tutkimukselle.

TIEDONINTRESSIN LAAJENEMINEN JA ARVOVALINNAT

Myös oikeuskehityksessä 1990-luvulta lähtien tapahtuneet muutokset – rikos-oikeuden valtiosääntöistymisen, eurooppalaistumisen ja kansainvälistymisen – ovat asettaneet uusia vaatimuksia kriminaalipoliittiselle päätöksenteolle ja sitä tukevalle tutkimukselle. Sen on oltava entistäkin laaja-alaisempaa oikeus- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, ja muidenkin tieteenalojen (ihmis-, luonnon- ja lääketieteen) tuloksilla on enenevää vaikutusta oikeudelliseen päätöksentekoon. Hyvä esimerkki kuvattua muutosta ilmentävästä tutkimuksesta on **Sakari Melanderin** väitöskirja *Kriminalisointiteoria* (2008), jossa hän rakentaa teoreettisen mallinsa sekä oikeudelliselle että ”vallitsevalle kriminaalipoliittiselle pohjalle”.

Tutkimustiedon alan laajentuminen ja sen tarjoaminen mallien hyödyntäminen ei sulje pois viimekätisten arvovalintojen pohjautumista demokraattisen poliittisen päätöksenteon mukaiseen harkintaan. Tutkimus tuo parhaimmillaan esiin empiiristen tutkimustulosten lisäksi päätöksentekoon vaikuttavia oikeus- ja moraaliperusteisia arvolähtökohtia ja mittapuita niiden yhteensovittamiseksi. Se myös analysoi eri punnintavaihtoehtoja arvojen ja tavoitteiden saavuttamiseksi sekä tekee vaikuttavuusarviointoja.

Missä määrin rationaalisen ja humanin kriminaalipolitiikan mallia on sovellettu Suomessa ja muissa Pohjoismaissa ja mitkä muut seikat selittävät kriminaalipoliittisen päätöksenteon muutosta? **Tapio Lappi-Seppälän** äskeisestä artikkelista (2012) saadaan aineksia vastaukseen. Perimmältään Pohjoismaiden kriminaa-

lipolitiikkaa ja siten muun muassa sen suhteellisen lievää rankaisullisuutta (kuten melko alhaista vankilukua) selittävät niiden hyvinvointivaltiolle tyypilliset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ominaispiirteet, jotka luovat edellytyksiä kansalaisten luottamukselle ja koetulle legitimitetille viranomaisten ja oikeuslaitoksen toimintaa kohtaan. Tutkimustietoon tukeutuvalla, arvo- ja vaikutustietoisella kriminaalipolitiikalla on silti oma osansa tässä kehityksessä – Suomessa ehkä vahvemmin kuin muissa Pohjoismaissa.

Tuore esimerkki rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmän uudistamissuunnasta, jossa empiirisen tutkimustiedon hyödyntäminen on keskeistä mutta jonka perusteltavuus on viime kädessä oikeusideologisen tai yhteiskuntapoliittisen arvovalinnan tulos: Vaarallisuusarvioiden merkitystä pitkäaikaisvankien rangaistusten täytäntöönpanossa on lisätty (viimeksi lailla 737/2011), ja suunnitelmissa on edelleen lisätä niitä. Näiden lainmuutosten perusteltavuuden harkintaan vaikuttaa olennaisesti, miten luotettavia sellaiset vankien vaarallisuusarvioinnit ovat tutkimustiedon valossa. Mutta vielä tärkeämpää on, miten tällaista yhteiskunnalle ”vaarattomaksi tekemiseen” tähtäävää rikosseuraamusten yksilöllistämistä painotetaan, kun vastapainuksina ovat vangin eduksi sovellettavat yhdenvertaisuuden, suhteellisuuden ja ennustettavuuden oikeusperiaatteet.

BIOLÄÄKETIEDE, TUTKIMUS JA OIKEUS

Lääkintä- ja bio-oikeuden alalla on esimerkkejä siitä, kuinka tieteellinen tutkimus – varsinkin biolääketieteen ja sen teknologioiden kehitys – vaikuttaa melko suoraan lainsäädäntöpolitiikkaan. Tyypillinen esimerkki tästä on Suomesakin lailla 23/2010 voimaan saatettu Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla. Ratifointi edellytti kansallisen lainsäädännön monialaista kehittämistä, kuten hedelmöityshoitolain (1237/2006) säätämistä. Toisena esimerkkinä mainitsen **Juli Mansnéruksen** artikkelissa (2012) esiin nostetun kysymyksen, muuttaako solujen uudelleenohjelmoinnin teknologia suhtautumistamme ihmisalkiolle

nykyisin annettavaan moraaliseen ja oikeudelliseen statukseen.

Ajankohtainen kolmas esimerkkini koskee vangin valvottua koevapautta koskevaa lainsäädäntöesitystä (HE 140/2012 vp). Siinä ehdotetaan asetettavaksi valvotun koevapauden ja elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen päästämisen mahdolliseksi ehdoksi, että tämä suostuu sukupuoliviettiin vaimentavaan lääkehoitoon. Tämän ehdotuksen perusteltavuus edellyttää mielestäni sitä, että suostumus pohjautuu vangin vakaaseen tahtoon, tällaisella lääkehoidolla voidaan perustellusti arvioida ehkäistävän vangin syyllistymistä uuteen vakavaan seksuaalirikokseen eikä tämä tavoite ole saavutettavissa lievemmin vangin koskemattomuuteen puuttuvien hoito- tai tukitoimin. Nämä edellytykset ovat kirjattavissa lakiin, joskin vangin aidon suostumuksen mahdollisuuden voi kyseenalaistaa. Vertailuna todettakoon, että seksuaalirikosten pakkokastroinnin lakkauttamisen (1970) perusteluina oli, paitsi tällaisen pakkotoimen epäinhimillisuus, se ettei pakkokastroinnilla tutkimustiedon mukaan ollut sillä tavoiteltuja vaikutuksia (KM 1968:A 11).

TIETEELLINEN TIETO JA ASIAN-TUNTIJAT OIKEUDESSA

Asiantuntijatodistelu on keino tieteellisen tiedon saamiseksi tuomioistuimen käyttöön. Oikeudenkäymiskaaren tarkoittamalla erityisillä ammattitiedoilla viitataan asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisiin kokemussääntöihin, joiden osajia ovat tyypillisesti lääkärit, psykologiset ja teknisen alan asiantuntijat. Kansainvälisen keskustelun mukainen lähtökohta on, että asiantuntijoiden lausuntojen tulisi perustua tieteellisiin menetelmin koeteltuun tutkimustietoon ja asiantuntijuuden edellytykset määritellään nykyistä tarkemmin. Näitä tarkennuksia on syytä harkita, samalla kun todistelusäännöksiä yleisesti uudistetaan todistelutoimikunnan mietinnön (OM:n julkaisu 69/2012) pohjalta. ■

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi sekä Haaste-lehden verkkoversiossa www.haaste.om.fi.

Kirjoittaja on rikosoikeuden professori Helsingin yliopistossa.

■ TUIJA BRAX

Tutkimustiedon käyttö politiikan arjessa

Päätöksentekoon tarvittavaa tutkimustietoa ei aina ole

Kun **Osmo Soininvaara** taannoin oli peruspalveluministerinä, hän hämmästeli, kuinka vähän sosiiaalipoliittisella tutkimuksella on merkitystä ministeriön päivittäisessä työssä. Hän alan entisenä tutkijana törmäsi tilanteisiin niin usein, että viritteli keskustelua asiasta laajemminkin.

Sittemmin muistan tutkimuksen nousseen eduskuntakeskusteluissa esiin silloin tällöin, mutta hautautuneen lähes ikuisuuskyseksi. Viimeiset vaalikaudet teemasta virinneet keskustelut on haudattu myös sillä argumentilla, että käynnissä on valtionhallinnon sektoritutkimus uudistus. Uudistuksella on nimenomaisesti pyritty vastaamaan huutoon siitä, että sektoritutkimuslaitosten tulisi toisaalta tulla paremmin kuulluksi päätöksenteon pohjana, toisaalta tutkia selkeämmin juuri niitä asioita, jotka eduskunta ja hallitus kokevat poikkeuksellisen tärkeiksi ja joissa päätöksenteon pohjan pitäisi olla mahdollisimman tutkittua ja sitäkin kautta harkittua. Sektoritutkimusta uudistaa nyt jo kolmas perättäinen hallitus. Saattaa olla, että hankkeesta tuleekin viimein jostain, joten ehkä teema saattaa nousta viimein laajemminkin esille, kun mietitään hyvää hallintoa ja ennen kaikkea hyvää lainsäädäntöä.

OIKEUSPOLIITTINEN TUTKIMUS ERITYISAHDINGOSSA

Ennen nimitystäni oikeusministeriksi toimin neljä vuotta eduskunnan lakivaliokunnan puheenjohtajana. Tuona aikana julkisuudessa esitettiin useita kertoja erittäin raflaavia mutta paikkansa pitämättömiä väitteitä Suomen oikeusjärjestelmästä.

Yhtenä kesänä erään poikkeuksellisen kuohuttavan henkirikoksen yhteydessä väitettiin, että murhan ja tapon raja on Suomessa aivan erilainen kuin muissa länsimaissa. Selvitytin asiaa syyskuussa eduskunnan ollessa taas koolla ja mikään esiin tullut ei tukenut tätä laajalle levitettyä väitettä.

Eräänä toisena kesänä ns. kohuraiskaustapauksen jälkeen väitettiin, että Itä-Suomen hovioikeus antaa poikkeuksellisen lieviä rangaistuksia raiskauksista yleisesti. Väite herätti suurta huolta kansalaisten keskuudessa ja aiheutti ymmärrettävästi epäluottamusta koko oikeusjärjestelmäämme kohtaan. Aloin taas syyskuussa selvittää virkamiesvoimin väitteen perusteluja. Kävi ilmi, ettei sen tueksi ollut lainkaan tutkimusta. Mittani täytytty ja lakivaliokunta hyväksyi yksimielisesti esitykseni siitä, että oikeusministeriö veloitetaan selvittämään, onko

hovioikeuksien välillä löydettävissä selkeitä ankaruuseroja raiskaustapauksissa ja jos, niin millaisia.

Törmäsin tuolloin ensikertaan oikeusministeriön tutkimusbudjetin olemattomuuteen. Silloinen oikeusministeri **Johannes Koskinen** ei miltään osin kiistänyt tutkimuksen tarpeellisuutta. Päinvastoin, hän ryhtyi heti toimiin. Kävi kuitenkin selväksi, että rahojen kokoaminen hankkeeseen oli vaatinut häneltä paljon aikaa ja järjestelyjä, sillä ministeriön liikkumavara selvittää päivänpolttavia oikeuspoliittisia kysymyksiä on hyvin rajallinen, lähes olematon.

Tutkimus tehtiin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa huolella ja vuoden päästä tulos oli selvääkin selvempi: Itä-Suomen hovioikeus ei ollut erityisen ymmärtäväinen raiskausten suhteen. Päinvastoin se oli yksi ankarimmista hovioikeuksistaamme. Erot hovioikeuksien välillä eivät osoittautuneet kovinkaan suuriksi, joten uutinen oli kaikin puolin ankea. Silti se elää yhä julkisuudessa.

Kun minusta sitten tuli oikeusministeri, pyrin sekä omin budjettilinjauksin että hallituksen sisällä saamaan lisää rahaa oikeuspoliittiselle tutkimukselle, joka oli useissa selvityksissä todettu mitä laadukkaimmaksi ja selvimmän aliresursoi-

Kansalaisilla pitää olla tutkittua tietoa yhteiskunnan perusteista, kuten rangaistustasoisista, rangaistusten vaikuttavuudesta ja rikollisuuden kehityksestä.

duimmaksi kaikista sektoritutkimuksista. Suuri sota jäi kuitenkin käymättä siksi, että valtionvarainministeri vetosi sektoritutkimusuudistukseen ja katsoi, että oikeuspoliittisen tutkimuksen alirahoitus tullaan korjaaman sen yhteydessä.

Minulla olisi aika liuta esimerkkejä, joita pitäisi voida tutkia joko siksi, että yhteiskunnassa esitetään painokkaasti vaatimuksia lainsäädännön muuttamiseksi tai siksi, että julkisessa keskustelussa mitä ilmeisimmin esitetään täysin paikkansapitämättömiä populistisia väitteitä niin heinäkuun helteillä kuin pitkin talveakin. Kansalaisilla pitää olla tutkittua tietoa yhteiskunnan perusteista, kuten rangaistustasoisista, rangaistusten vaikuttavuudesta ja rikollisuuden kehityksestä.

Otan tässä esiin yhden monista tapauksista. Halusin uutena ministerinä vastata kansalaisten huoleen lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistusten riittävydestä. Kävi ilmi, että asiasta oli runsaasti näyttäviä otsikoita ja raflaavia vaateita, mutta ei kattavaa tutkimustietoa. Käynnistin selvityksen kauteni alussa ja lähes kahden vuoden päästä olin tilanteessa, jossa pystyin selvillä numeroilla ja oikeuspoliittisilla argumenteilla vahvistamaan, että vaateet rangaistusten kovan taminamisesta suhteessa muihin väkivaltarikoksiin olivat oikeutettuja. Lakiuudistus ehti juuri ja juuri eduskunnankin hyväksyttäväksi saman vaalikauden aikana.

Nykyisillä resursseilla menee siten vähintään yksi vaalikausi siihen, että rationaalisen ja muutenkin hyvän lainsäädännön kriteerit täyttäen voidaan tehdä muutoksia yksittäiseen rikoslain kohtaan. Kun samassa yhteydessä olisin halunnut käynnistää vastaavan prosessin raikauksista laajemminkin, jouduin puhtaasti rahasyistä laittamaan hankkeet tärkeysjärjestykseen ja tilaamani taustaselvitys aikuisten raikausten rangaistuksista valmistui

vasta vaalikauden lopulla, mutta ehti vaikuttamaan siihen, että nykyisen hallituksen ohjelma velvoittaa toimiin tälläkin saralla.

TÄMÄN VAALIKAUDEN HAVAIN-TOJA TARKASTUSVALIOKUNNASTA

Siirryin vaalikauden alussa eduskunnan tarkastusvaliokunnan puheenjohtajaksi ja sitä kautta päädyin uudestaan mm. Soininvaaraan taannoin esiin nostamalle alueelle: sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusten riittämättömyyteen tai siihen, ettei tutkimuksia käytetä päätöksenteon tukena.

Esiin on tullut käsittämättömän monta tilannetta, jossa valiokunnalle on kerrottu, että kokonaisen sektorin taustatiedot ovat sangen puutteellisia. Esimerkiksi omaishoidosta ja sen kehittämisestä on käyty näyttäviä vaalikamppailuja jo moneen kertaan ja hallitusohjelma toisensa jälkeen on vannonut omaishoidon nimien. Niinpä valiokunnan hämmästys oli suuri, kun kävi ilmi, ettei Suomessa kukaan tiedä alkuunkaan, kuinka monta omaishoitajaa tahi heidän hoidettavaansa on. Sen lähes kaikki asiantuntijat tiesivät, että omaishoitajien asema vaihtelee suuresti kunnasta toiseen ja että perustuslain yhdenvertaisuus ei alkuunkaan toteudu, mutta kukaan ei uskaltanut esittää edes suuruusluokka-arviota siitä, kuinka suuresta määrästä ihmisiä puhumme.

Omaishoitajuus on vain yksi esimerkki. Nuorten syrjäytymistä ehkäisevien eri politiikkatoimien vaikuttavuutta tarkastessamme törmäsimme, jos mahdollista, vielä suurempiin perustiedon puutteisiin. Syrjäytyneitä nuoria on laskijasta riippuen viidestä tuhannesta viiteenkymmeneentuhanteen. Tätä jälkimmäistä suurlukua käyttävät mm. useat ministerit asiasta puhuessaan. Luku viittaa kuitenkin kaikkiin nuoriin ja nuoriin aikuisiin, jotka eivät ole tilastoidusti töissä tai opis-

kelemassa. Läheskään kaikki heistä eivät ole syrjäytyneitä. Joukkoon mahtuu väli-vuoden viettäjiä, harmailla markkinoilla toimijoita ja pääsykokeisiin lukijoitakin. Silti luku tuntuu muuttuneen faktaksi. Tarkastusvaliokunta selvittää parhaillaan niin omaishoitajien todellista määrää kuin syrjäytyneiden nuortenkin maailmaa omilla keinoillaan, koska ministeriöillä ei yksinkertaisesti ollut kykyä tuottaa perustietoja näinkin keskeisistä yhteiskunnallisista asioista.

LOPUKSI

Tätä kirjoittaessani julkisuudessa kohistaan pääministerin tilauttamasta tulevaisuustutkimuksesta. Keskustelun sivujuoni kauhistelee sektoritutkimusuudistushankkeen aietta varata valtioneuvostolle vaalikauden ajaksi joitain kymmeniä miljoonia euroja käytettäväksi vaalikauden tärkeimpien hankkeiden taustatutkimusten teettämiseen kiireellisesti. Toivottavasti nyt osataan nähdä syyt ehdotuksen takana eikä sotkea sitä miltään osiin onnettomaan tulevaisuusselvitykseen. Uskon näyttäneeni kuvaamieni esimerkkien avulla, että Suomessa tehdään kansalaisten arkeen ja tulevaisuuteen liittyviä poliittisia ratkaisuja ja lainsäädäntöä joskus hyvinkin puutteellisin perustutkimustiedoin ja on sietämätöntä, jos tälle vääryydelle ei sektori-tutkimusuudistuksen yhteydessä viimein tehdä jotain. ■

Kirjoittaja on kansanedustaja (vihr.), joka toimi oikeusministerinä vuosina 2007–2011.

Nuoret kokevat muita useammin väkivaltaa

Yhdeksän prosenttia uhritutkimukseen vastanneista oli vuoden aikana kokenut vähintään läimäisyn käsittävää fyysistä väkivaltaa ja noin neljä prosenttia oli saanut väkivallasta fyysisen vamman. Nuorten väkivaltakokemukset olivat muita ikäryhmiä yleisempiä. Tiedot käyvät ilmi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2012 toteuttamasta kansallisesta rikosuhritutkimuksesta (KRT).

Suomessa on toteutettu uhritutkimuksia 1970-luvulta alkaen ja systemaattisesti vuoden 1980 jälkeen. Vuonna 2012 suoritettiin ensimmäistä kertaa uudistettu, postikyselyyn perustuva kansallinen rikosuhritutkimus (KRT), jossa on myös internet-vastaamisen mahdollisuus. KRT on tarkoitettu vuoden välein toistettavaksi seurannaksi. Sen suunnittelussa on pyritty kustannustehokkuuteen sekä kompaktiin tietosisältöön, joka mahdollistaa keskeisten tulosten nopean raportoinnin. Väkivalta- ja omaisuusrikoskysymysten lisäksi kyselylomake sisältää kysymyksiä väkivallan tulkinasta sekä vuosittain vaihtuvan teemamoduulin.

Vuoden 2012 kysely lähetettiin 13 750:lle 15–74-vuotiaalle henkilölle, joilla oli vakituinen osoite Suomessa. Vastaus saatiin yhteensä 7 479 henkilöltä, joista kymmenes vastasi verkkolomakkeella.

Vuoden 2012 teemamoduuli käsitteli parisuhdeväkivaltaa.

NUORET KOKEVAT ENITEN VÄKIVALTA

Väkivallan kohteeksi joutuivat useimmiten nuorimmat vastaajat (kuvio 1). 15–24-vuotiaat ilmoittivat joutuneensa vähintään läimäisyn käsittävän väkivallan kohteeksi noin kaksi kertaa useammin kuin vanhemmat ikäryhmät. Vastaava ero voidaan havaita myös fyysisen vammaan johtaneen väkivallan kokemisessa. Noin kahdeksan prosenttia nuorimmista vastaajista ilmoitti saaneensa väkivallan seurauksena fyysisen vamman, kuten mustelman, ruhjeen tai muun fyysisen vamman.

Myös läimäisyä lievemmän väkivallan, kuten liikkumisten estämisen, kiinni tarttumisen tai tönimisen kokeminen oli yleisintä nuorimmassa ikäryhmässä. Vanhimmassa ikäryhmässä (55–74-vuotiaat)

erilaiset väkivaltakokemukset olivat harvinaisimpia. Havainto vastaa keskeisiltä osiltaan aikaisempien uhritutkimusten tuloksia, joiden mukaan ikääntyneiden työikäisten ja vanhusten keskuudessa väkivallan uhriksi joutuminen on vähäisempää nuorempiin ikäryhmiin nähden.

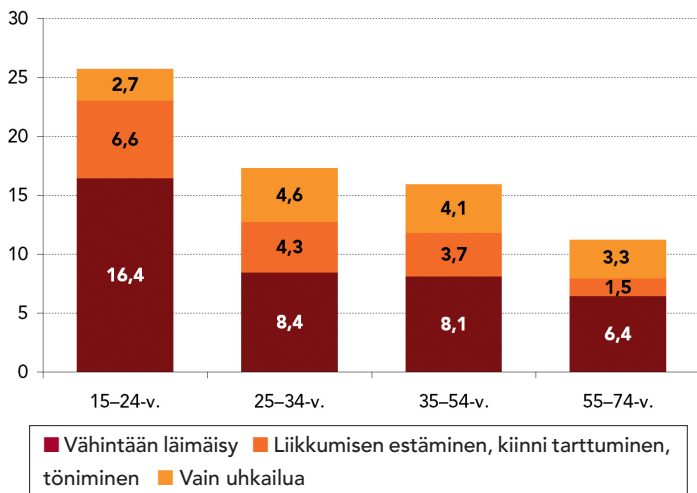
Nuorten aikuisten verraten suuri riski joutua väkivallan uhriksi liittyy olennaisesti väkivaltaan julkisilla paikoilla sekä ravintoloissa tai kahviloissa. Tämä on yhteydessä nuorten ikäryhmien tavanomaiseen ajanviettoon ja liikkumiseen. Toisaalta nuoret joutuvat muun ikäisiä enemmän väkivallan kohteiksi myös omassa asunnossaan. Vanhemmat vastaajat puolestaan eivät juuri ilmoita kokevansa väkivaltaa julkisilla paikoissa tai ravintoloissa. Vanhemmat kokevat väkivaltaa yleisimmin omassa asunnossaan ja erityisesti keski-ikäiset vastaajat työpaikallaan tai työtehtävissään.

MIESTEN JA NAISTEN VÄKIVALTAKOKEMUKSET ERILAISIA

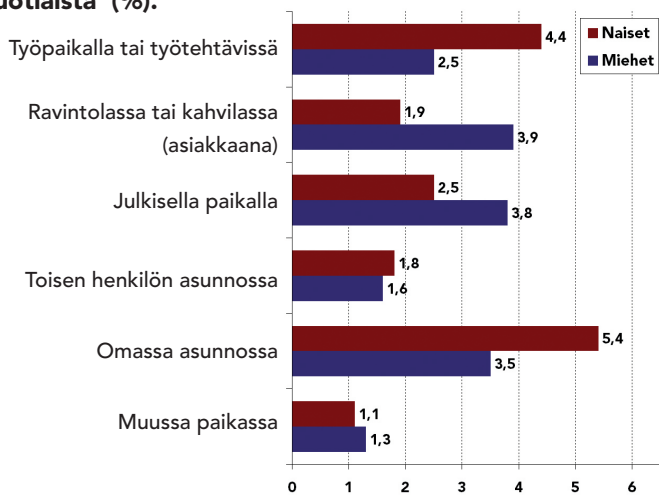
Miehet ja naiset kokevat väkivaltaa ja uhkailua jotakuinkin yhtä paljon, mutta väkivaltakokemusten tapahtumapaikat poikkeavat. Miehet joutuvat tyypillisesti väkivallan uhriksi julkisessa paikassa tai ravintolassa, kun taas naiset yleisimmin työpaikalla ja omassa asunnossa (kuvio 2). Miehillä ravintolassa tai julkisella paikalla tapahtuva väkivalta oli kaksi kertaa yleisempää kuin naisilla.

Naisten työpaikkaväkivallan korkeampi taso miehiin verrattuna johtuu ennen kaikkea työpaikkaväkivallan yleisyydestä 25–54-vuotiailla naisilla. Tätä selittää naisten toimiminen ammateissa, joissa uhkailu- ja väkivaltatilanteita voi syntyä helposti, kuten hoiva-alalla. Toisaalta naisiin saatetaan myös kohdistaa herkemmin väkivaltaa kuin miehiin. Ero voidaan havai-

Kuvio 1. Vuoden aikana väkivallan kohteeksi joutuneet iän mukaan (%).

Kuvio 2. Vuoden aikana uhkailun ja väkivallan kohteeksi joutuneet tapahtumapaikan ja sukupuolen mukaan 15–74-vuotiaista (%).

ta myös fyysiseen vammaan johtaneessa väkivallassa.

Väkivaltaa koetaan yleisesti myös omassa asunnossa. Tämä pätee niin uhkailuihin kuin vammaan johtaneeseen väkivaltaankin. Kuvioista 2 ilmenee, että naiset kokevat väkivaltaa useimmiten omassa asunnossaan, mutta myös miehillä tämä on verraten yleistä. Tekijäkohtaisessa tarkastelussa ilmeneekin, että sekä miesten että naisten osalta väkivallan tekijä on usein uhrin entinen tai nyky-

nen puoliso tai seurustelukumppani. Sekä miehet että naiset kokevat vähintään läimäisyn käsittävää väkivaltaa kumppaninsa taholta yhtä usein. Naiset kokevat kuitenkin hieman miehiä enemmän lievempää väkivaltaa, kuten kiinni tarttumista tai tönimistä, kumppanin taholta.

Asunnossa tapahtuva väkivalta samoin kuin työpaikkaväkivalta on monen kohdalla toistuvaa. Työpaikkaväkivaltaa kokeneista kaksi kolmesta oli joutunut vuoden aikana

väkivallan tai uhkailun kohteeksi useammin kuin kerran ja joka kymmenes kymmenen kertaa tai useammin. Asunnossa väkivaltaa kokeneista yli puolella oli vähintään kaksi väkivaltatilannetta.

VÄKIVALLAN PELOSSA SELKEITÄ EROJA

KRT-kyselyssä tarkastellaan uhrikokemusten lisäksi huolestuneisuutta tai pelkoa joutua väkivallan uhriksi erilaisissa tilanteissa sekä liikkumisen välttämistä paikoissa, jotka koetaan uhkaaviksi. Pelkokysymykset täydentävät uhrikokemustietoa ja kertovat jatkossa väkivaltapelon muutoksesta yli ajan.

Keskeisin havainto on kodin ulkopuolella tapahtuvan väkivallan pelon yleisyys nuorempien ikäryhmien ja erityisesti naisten keskuudessa. Jopa puolet kyselyyn osallistuneista alle 35-vuotiaista oli pelännyt joutuvansa väkivallan uhriksi iltaisin kodin ulkopuolella ainakin kerran vuoden aikana. Vanhemmissa ikäryhmissä huolestuneisuus oli huomattavasti vähäisempää. Tulos on ymmärrettävissä nimenomaisesti nuorten rutiinitoimintojen kautta: nuoret liikkuvat paikoissa, joissa väkivallan vaara on ilmeisempi, kun taas vanhemmat henkilöt eivät välttämättä liiku kodin ulkopuolella lainkaan iltaisin.

Väkivallan pelolle on leimallista nimenomaan iltaisin tapahtuvan väkivallan pelko, joka on kaikkein yleisintä, kun taas työpaikkaväkivaltaa ja perheväkivaltaa pelätään merkittävästi vähemmän. Kun noin kolmasosa vastaajista oli pelännyt ulkona tapahtuvaa väkivaltaa, oli vastaava osuus työpaikkaväkivallan osalta vain puolet tästä. Perheväkivaltaa sen sijaan oli pelännyt vain

neljä prosenttia vastaajista.

Yleensä katsotaan, että subjektiivisena mittarina väkivallan pelko liittyy sekä omiin uhrikokemuksiin että yleiseen epävarmuuteen. Muutokset väkivallan pelossa voivat siis liittyä myös esimerkiksi työtömyyden lisääntymiseen. Aikaisemmissa uhritutkimuksissa onkin havaittu, että esimerkiksi huolestuneisuus väkivallasta lisääntyi 1990-luvun laman aikana, vaikka koetun väkivallan määrässä ei tapahtunut olennaista muutosta.

KRT-kyselyssä pelkokysymykset on ankkuroitu tarkemmin tietynlaiseen väkivaltaan ja nimenomaan sen pelkoon. Siten pelkokysymykset vastaavat verraten hyvin todellista väkivallan uhriksi joutumista: esimerkiksi nuorten suurempi pelko joutua väkivallan uhriksi iltaisin ja keski-ikäisten naisten suurempi pelko joutua työpaikkaväkivallan uhriksi vastaavat näiden ryhmien uhrikokemuksia. Poikkeuksena voidaan tosin mainita eri pelkojen välinen epäsuhta. Pelko joutua perheenjäsenen tekemän väkivallan uhriksi on merkittävästi vähäisempää kuin muiden väkivallan muotojen pelko, vaikka se on yhtä yleistä kuin esimerkiksi tuntemattoman tekemä katuväkivalta. Voikin olla, että tulos ilmentää nimenomaan tuntemattomuuteen liittyvää epävarmuutta ja pelkoa.

UUSI MITTAUS-JÄRJESTELMÄ

Nyt ensimmäistä kertaa toteutettu kansallinen rikosuhritutkimus on suunniteltu vuoden välein toistettavaksi kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmäksi. Järjestelmää pilotoitiin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuoden 2012 keväällä, ja se osoitautui onnistuneeksi uhriko-

→ kemusten mittausvälineeksi. Kyselyissä on saavutettu yli 50 prosentin vastausaste, jota voidaan pitää erinomaisena tuloksena väestötason satunnaisotokseen perustuvissa postikyselyissä.

Muihin uhritutkimuksiin nähden KRT sisältää uudenlaisia, uhrikokemusten tulkinnanvaraisuutta vähentäviä kysymyksiä. Lisäksi instrumentti sisältää väkivallan tulkinta-herkkyyttä kuvaavan osoitimen, jonka avulla voidaan jatkossa tarkastella väkivallan hahmottamisen muutoksia ajassa ja näin hallita kulttuurisen muutoksen vaikutusta rikollisuuden mittaamiseen. Uutena mittauselementtinä järjestelmään on sisällytetty muutaman vuoden sykleissä toteutettavat teemamoduulit, jotka mahdollistavat aikasarjan muodostamisen myös sellaisista erityiskysymyksistä, joita ei ole tarkoituksenmukaista tarkastella vuosittain.

Menetelmällisesti järjestelmä pohjautuu postikyselyyn, mutta sisältää mahdollisuuden vastata sisällöltään identtiseen lomakkeeseen myös verkossa. Menetelmällisesti ja sisällöllisesti KRT eroaa muun muassa aikaisemmista kansallisista uhritutkimuksista, joten uusi aikasarja ei ole suoraan vertailukelpoinen näihin tuloksiin. Verraten lyhyenä kyselynä järjestelmä on kuitenkin sekä kustannustehokas että riittävän kevyt suoritettavaksi vuosittain. Näin KRT pyrkii vastaamaan tiedonkeruun uusiin haasteisiin sekä parantamaan uhritutkimusten laatua ja luotettavuutta. ■

Artikkeli perustuu julkaisuun: Reino Sirén, Petri Danielsson & Janne Kivivuori (2013) Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2012. OPTL:n verkkokatsauksia 28/2013. www.optula.om.fi.

Väkivaltatilastot kuntoon

Väkivaltaa tilastoidaan lukuisissa eri toimijoissa – kussakin toimijan omiin tarpeisiin sovitettulla tavalla omissa työtilastoissa. Kukin toimija laskee väkivaltaa omalla tavallaan: yksittäisiä tapahtumia (poliisi), asiakkaita/asiakaskäyntejä (sosiaalitoimi), potilaita/potilaskäyntejä (terveydenhoito), juttuja/syytettyjä (syyttäjä), syytettyjä ja tuomitutuja (tuomioistuimet), uhriksi joutuneita henkilöitä (henkilöuhritutkimukset) tai yrityksiä (yritysuhritutkimukset). Suurta yhtenäisyyttä ja vertailtavuutta eri toimijoiden työtilastojen kesken ei siten ole.

Tiedoissa on toki jotakin yhteismitallistakin (väkivaltailmiö), mutta laskentäsääntöjen ja -yksiköiden kirjavuus haittaa niiden tulkintemista. Kun väkivallan tilastoinnissa käytetyt muuttujat ja niiden luokitukset ovat lisäksi yhtä lailla kirjavia, tietojen hyödyllisyys kärsii.

VERTAILU ON HYÖDYLLISTÄ

Vertailu on tärkeää monestakin syystä. Heikon vertailtavuuden vuoksi yksikään väkivaltaa koskevia tilastotietoja tuottava taho ei ole kunnolla selvillä siitä, miten sen käsittelemä väkivalta suhtautuu muiden toimijoiden kohtaamaan väkivaltaan. Väkivalta näyttäytyy poliisille erilaisena kuin sosiaalitoimelle, terveydenhoidolle tai Rikosuhripäivystykselle. Tämä haittaa sekä kokonaiskäsityksen muodostamista että eri toimijoiden välistä yhteistyötä.

Väkivaltailmiön arvioinnin kannalta on tärkeää kyetä arvioimaan ”todellista” väkivaltaa. Olisi myös tärkeää kyetä vertailemaan rikosoikeusjärjestelmän väkivaltaa koskevia toimia eri aikojen ja paikkojen kesken. Poliittikkaratkaisuja olisi kyettävä arvioimaan. Väkivallan määrän, sisällön

ja olosuhteiden muutoksia olisi kyettävä arvioimaan. Kaikkia näitä tarkoituksia varten aihetta sivuavia tietolähteitä olisi parannettava järjestelmällisesti.

PUUTE ON KORJATTAVISSA

Asiaa voitaisiin korjata tuntuvasti omaksumalla eri tietojärjestelmiin väkivaltatapahtumaa kuvailevia uusia muuttujia, joihin sovelletaan yhteisiä luokituksia. Vähimmillään tällaiset uudet kuvailevat muuttujat koskisivat väkivallan osapuolia, heidän välistään suhdetta, väkivallan tekomenetelmää, ja ehkä myös sen välittömiä fyysisiä seurauksia.

Kun väkivaltaa koskevan tilastotiedon avulla olisi mahdollista ymmärtää entistä paremmin myös ilmiön torjunnan kannalta tärkeitä seikkoja, olisi kannattavaa panostaa uudistamiseen. Sen hinta ei todellisuudessa ole kovin suuri, ja tämä tulisi aikaa myöten takaisin suunnittelua, torjuntaa ja arviointia helpottaessaan ja tehostaessaan.

RTN:N VÄKIVALTAJAOSTO SUOSITTELEE

Rikossentorjuntaneuvoston väkivaltajaosto on tehnyt asiaa koskevan uudistusehdotuksen. Jaoston suosittelema yksinkertainen tiedontuotannon uudistus ei uhkaa olemassa olevia tietojärjestelmiä. Uudet tiedot voidaan lisätä niihin helposti. Laskentayksikköjen väliset erot jäävät toki edelleen haittaamaan yhteismitallisuutta, mutta vakiomuotoinen väkivaltatapahtumia kuvaileva lisätieto auttaisi silti ymmärtämään eri tietolähteiden välisiä suhteita nykyistä paremmin.

Uudistus kannattaa aloittaa poliisin rikostietojärjestelmästä. Tämä johtuu siitä,

että poliisin rikostilasto on väkivaltatilanteen arvioinnin ja seurannan keskeisimpiä tietolähteitä. Tunnettua toki on, että se mittaa ainoastaan poliisin tietoon tullutta väkivaltaa, ja uhritutkimukset ovat osoittaneet ainakin sen, että suuri osa ihmisten kokemaa väkivaltaa jää tämän lähteen tavoittamattomiin. Poliisitilasto ja uhritutkimukset mittaavat kuitenkin jokseenkin samalla tavalla laskettua väkivaltaa, siis yksittäisiä väkivaltatapauksia (uhritutkimus myös uhriksi joutuneita henkilöitä). Niinpä olisikin suuri parannus, jos joitakin uhritutkimuksissa käytettyjä väkivaltailmiötä kuvailevia tietoja säännönmukaisesti koottaisiin myös poliisin rikostietojärjestelmään. Näin saataisiin uhritutkimus ja poliisitilasto ”keskustelemaan” keskenään, kun ne nykyisin eivät puhu samaa kieltä.

Uhritutkimuksissa väkivaltaa ei kuvata rikoslain käsittein vaan tapahtuman ominaisuuksien kautta. Poliisin rikostietojärjestelmän ydin on rikoslakiin perustuva rikosluokitus. Tämä ei ole kovin konkreettinen eikä kerro paljoakaan väkivaltatapah- tumasta ja -tilanteesta. Tilastoinnin uudistamisessa ei tarvitse kajota tähän ytimeen. Sen sijaan kuhunkin havaintoon olisi vain lisättävä muutama kuvaileva muuttuja.

EI TÄYSIN UUSI AJATUS

Ehdotetun tapainen ratkaisu on itse asiassa omaksuttu jo kauan sitten poliisin tilastoimissa varkausrikoksissa. Myymälävarkauudet on laskettu erikseen; lisäksi ”luvatta tunkeutuen” tehdyt varkauudet on luokiteltu erikseen sen mukaan, millaiseen kohteeseen ne on tehty (asunto, liike, moottoriajoneuvo, muu). Tämä uudistus tehtiin poliisin itse havaitseman tietotarpeen vuoksi, eikä se seuraa suoraan rikoslaista. Nähtiin vain hyödylliseksi tuntea luvatta tunkeutuen tehtyjä varkauksia hieman paremmin kuin mihin pelkät varkausrikoksia koskevat lainkohdat antavat mahdollisuuden.

Väkivaltaa ei ole ilmeisesti nähty samassa määrin tarpeellisenä kuvailla sisällöllisin perustein. ”Törkeä pahoinpitely”, ”pahoinpitely” ja ”lievä pahoinpitely” ovat tapahtuman kuvauksena niin abstrakteja, ettei niistä voi nähdä, millaisesta teosta ja millaisista olosuhteista on kysymys. On kuitenkin ilmeistä, että myös väkivallan tulkinnaissa ja torjunnassa tar-

vitaan ilmiön sisältöä kuvailevia tietoja vähintään yhtä hyvällä syyllä kuin varkausrikoksissa.

TIETOSISÄLLÖN TÄYDENTÄMINEN

Vertailtavuuden ja tulkittavuuden parantamiseksi olisi siis hyödyksi täydentää väkivaltatietoja yhdenmukaisilla ilmiötä kuvailevilla tiedoilla. Tarkoitin tällä, että muutamia väkivaltatapahtumaa kuvailevia tietoja tulisi koodata säännöllisesti ja samalla tavalla. Näitä yksinkertaisia kuvailevia tietoja voisi olla:

■ tekijän ja uhrin ikä ja sukupuoli (tekijästä /epäilystä nämä kootaan jo nykyisin; uhri jouduttaisiin tätä varten määrittelemään, ja myönnän, että se ei aina ole yksinkertaista)

■ tekijän ja uhrin välinen suhde

■ väkivallanteon muutamia piirteitä (teko-apa, olosuhteet)

■ tietoja väkivallan aiheuttamista välittö- mistä vahingoista.

Kun poliisi kirjaa rikosilmoituksen, täl- laiset seikat ovat yleensä tiedossa. Uudis- tus tarkoittaisi vain sitä, että ne koodataan yhdenmukaisella tavalla. Tämä merkitsisi, että nykyisten väkivaltatietojen taso pa- ranisi merkittävästi sekä informatiivisuu- deltaan että vertailtavuudeltaan.

Lisäksi luotaisiin ensi kertaa kunnolli- nen mahdollisuus poliisin väkivaltatila- stojen vertailuun uhritutkimusten tulosten kanssa. Jälkimmäinen etu korostuu enti- sestäänkin nyt, kun Suomessa on ryhdytty toteuttamaan uhritutkimuksia säännöl- lisesti vuosittain.

Jos uudistus ensin toteutetaan poliisin rikostietojärjestelmässä, on sen jälkeen perusteita odottaa, että vastaavat periaat- teet omaksutaan soveltuvin osin muissa aiheita sivuavissa hallinnollisissa tietojär- jestelmissä.

LIIKAA TYÖTÄ?

Kuvailevien tietojen koodaamisen aiheuttamaan lisätyöhön voidaan suhtautua torjuvasti ja pelokkaasti. Reaktiota voi- daan lieventää, jos uudistus omaksutaan vaiheittain, siten että aloitetaan lukumää- räisesti harvinaisilla ja poliittisesti tärkeil- lä väkivaltarikosnimikkeillä (esim. törkeä pahoinpitely, raiskausrikokset, ryöstöri- kokset). Tällainen uudistushan on jo to- teutettu erilliskokouksena henkirikosten osalta niin, että niistä kootaan varsin suuri määrä kuvailevia tietoja (Oikeuspoliittisen

tutkimuslaitoksen henkirikoskatsauksissa raportoidaan tuloksia puolivuositain).

Vaivannäköä helpottaa vielä se, että ehdotus koskee vain pientä määrää uusia muuttujia. Jos ja kun ensimmäiset käyt- tökokemukset osoittautuvat hyödyllisik- si, uudistus voidaan asteittain laajentaa koskemaan myös muita rikosnimikkei- tä, joiden tilastoidut määrät ovat melko suuria (pahoinpitely, lievä pahoinpitely, jne.). Kokemuksen karttuessa voidaan myös uusien kuvailevien muuttujien li- sääminen nähdä hyödylliseksi. Poliisin rikostietojärjestelmässä tulee näitä tulevia tarpeita varten olla valmiudet mahdollis- ten täydennysten tekemiseen.

Jos pelätään liikaa työtä ja vaivaa, voi- daan huomauttaa, että sairaus- ja kuolemansyytilastoissa on WHO:n toimin onnistuttu jo kauan sitten saamaan maa- ilmanlaajuisesti omaksutuksi hyvin yksi- tyiskohtainen koodikirja, josta on nykyi- sin käytössä kymmenes versio (ICD-10, lähivuosina on luvassa ICD-11).

Jos tämä on mahdollista terveydenhoi- dossa, miten poliisi ja muut hallinnolliset toimijat olisivat huonompia? Kysymys on perusteltu, etenkin kun ehdotettu uudis- tus on varsin kevyt.

KANSAINVÄLISIÄ UUDISTUSPAINeita

Ehdotetun uudistuksen suuntaisia suosi- tuksia on jo tehty Euroopan Neuvostossa (kotiväkivallan tilastointi), YK:ssa (kan- sainvälinen suositus rikostilastostandar- diksi) ja EU:ssa (EU:n rikostilastosuosi- tus). Näillä suunnilla työ jatkuu ja tulee aikanaan luomaan kasvavia paineita Suo- menkin rikostilastoinnin kehittämiseksi. Uusimpana sitovana säädöksenä on viime vuoden lopulla annettu EU:n uhridirek- tiivi. Sen lähtökohtana on huomio, että ri- kosten uhreja koskeva tilastointi puuttuu toistaiseksi useimmista Euroopan maista.

Direktiivin mukaan rikosten uhreja kos- kevia tilastotietoja on koottava kaikissa uh- reja kohtaavissa viranomaisissa ja muissa organisaatioissa. Vähintäänkin on kerättävä tiedot rikosten lukumääristä ja nimikkeistä – nämähän meillä jo kootaan ainakin poliisin rikostietojärjestelmässä – sekä uh- rien iästä ja sukupuolesta. ■

Kirjoittaja on Manchesterin yliopiston kriminolo- gian professori.

Näyttö sähköisen valvonnan vaikuttavuudesta lisääntyy

Seuraamusta suorittavien valvonnassa käytetään kansainvälisesti yhä laajemmin sähköisiä menetelmiä. Tutkimusnäyttö sähköisten valvontamenetelmien vaikutuksista on lisääntynyt, mutta edelleen sitä on verraten vähän. Toistaiseksi lupaavimpia tuloksia on saavutettu valvotun koevapauden kaltaisissa järjestelyissä sekä ehdollisen vankeuden valvonnassa.

Suomessa on viime vuosina otettu käyttöön uudenlaisia sähköisiä valvontamenetelmiä hyödyntäviä seuraamuksia. Vuodesta 2006 alkaen sähköistä valvontaa on hyödynnetty valvotun koevapauden valvonnassa, ja vuonna 2011 otettiin käyttöön kokonaan vapaudessa suoritettava valvontarangaistus. Sähköistä valvontaa on lisäksi käytetty joissakin avovankiloissa muun valvonnan ohella.

Teknisiin menetelmiin perustuvia valvontajärjestelmiä on kansainvälisesti sovellettu jo muutaman vuosikymmenen ajan. Suuntaa on näyttänyt erityisesti Yhdysvallat, mutta myös Euroopassa on ollut käytössä erilaisia järjestelyjä 1990-luvulta alkaen.

Sähköisen valvonnan käyttöalan laajentuessa myös tarve arvioida menetelmän vaikuttavuutta on kasvanut. Vaikka arviointitutkimuksen määräänsä ei ole lisääntynyt,

uudemmat tutkimukset ovat olleet usein menetelmällisesti korkeatasoisempia kuin aiemmat. Toisaalta sähköisen valvonnan käyttöalan maantieteellinen laajentuminen on johtanut siihen, että arviointitutkimuksia on saatavilla myös muista oikeusjärjestelmistä kuin Yhdysvalloista. Erilaisiin oikeusjärjestelmiin kohdistuvan tutkimuksen tärkeys korostuu, koska paitsi sähköistä valvontaa hyödyntävien ohjelmien sisältö myös esimerkiksi sosiaaliturvan vähimmäistaso ja tukipalvelujen saatavuus voivat vaihdella merkittävästi. Tämä saattaa puolestaan vaikuttaa ohjelmien toimivuuteen esimerkiksi uusintarikollisuuden vähentämisessä.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos julkaisi vuonna 2012 tutkimuksen, jossa kartoitettiin ajantasainen kansainvälinen tutkimustieto sähköisen valvonnan vaikuttavuudesta osana seuraamusjär-

jestelmää. Selvitys toteutettiin systemaattisena kirjallisuuskatsauksena, jossa suoritettiin ennalta määritettyä systematiikkaa noudattaen tiedonhaku sähköisistä artikkelitietokannoista. Tässä artikkelissa esitetään tiivistettynä katsauksen keskeiset tulokset.

KÄYTTÖYHTEYKSIEN MONIMUOTOISUUS

Kansainvälisesti tyypillisiä sähköisen valvonnan sovellutusalueita ovat ehdollisen vankeuden, ehdonalaisen vapauden ja tutkintavankien valvonta sekä ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan määrättävän kotiarestin valvonta. Käyttötavat kuitenkin vaihtelevat merkittävästi eri oikeusjärjestelmissä. Ohjelmat eroavat toisistaan esimerkiksi siinä, sovelletaanko niitä alhaisen vai korkea uusimisriskin henkilöihin, millaista valvontateknologiaa käytetään ja pyritäänkö niillä lisäämään valvontaa vai vähentämään eh-

dottoman vankeusrangaistuksen käyttöä.

Keskeinen ohjelmia erottava tekijä on se, onko niiden ensisijainen tarkoitus vähentää rikollisuutta ja valvonnan ehtojen rikkomista seuraamuksen aikana vai vähentää vankeuden kielteisiä piirteitä ja rikoksen uusimista pitkällä aikavälillä. Tästä syystä vertailussa on syytä kiinnittää huomiota siihen, keihin sähköistä valvontaa hyödyntävä järjestely oli kohdistettu, miten se oli toteutettu ja mitä sillä tavoiteltiin.

Suomessa käyttömahdollisuuksiksi on nähty mm. lyhyen vankeusrangaistuksen sijasta suoritettava sähköinen valvonta, yhdyskuntaseuraamuksen ehtojen rikkomista seuraava sähköinen valvonta, pakkokeinona toteutettava valvonta, valvonta rangaistuksen täytäntöönpanon tehosteena sekä turvaamistoimenpiteen valvonta (OM:n työryhmä 2007). Lisäksi yksi keskeinen

käyttöyhteys on aikaistettu vapautuminen vankilasta sähköisesti valvottuun koevapauteen.

Suomessa käytetyt sähköisen valvonnan sovellusalueet ovat painottuneet vankeusrangaistusten aiheuttamien haittojen vähentämiseen ja kustannussäästöihin. Lainvalmistelussa valvonnan muotoja on perusteltu keinoina vähentää vankilukua, parantaa rikoksentehtäjän sopeutumista yhteiskuntaan sekä vähentää uusintarikollisuutta.

LUPAAVIA SOVELLUSALUEITA

Viimeaikaisissa tutkimuksissa yhtenä lupaavana sähköisen valvonnan sovellusalueena on noussut esille Suomen valvottua koevapautta vastaava järjestely, jossa vanki voi vapautua sähköisesti valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaista vapauttamista, jos edellytykset täyttyvät.

Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa toteutetuissa tutkimuksissa on havaittu, että valvotun koevapauden avulla voidaan mahdollisesti vähentää rikoksen uusimista muutaman vuoden aikavälillä tai ainaakaan uusintarikollisuuden ei ole havaittu lisääntyneen. Järjestelmään näyttäisi siis joka tapauksessa sisältyvän kustannussäästöjen mahdollisuus. Järjestely saattaa kuitenkin edellyttää verraten mittavaa tukipalvelu- tai perusturvajärjestelmää, joiden vaikutusta uusintarikollisuuteen ei toisistaan ole tutkittu riittävästi.

E erityisesti Ruotsin kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat rohkaisevia, koska sekä järjestely että tarjolla olevat tukipalvelut vastaavat Suomen tilannetta verraten hyvin. Ruotsin rikosentorjuntaneuvoston (Brottsförebyggande rådet) mittavissa arvioinneissa järjestelmän on

todettu vastaavan tavoitteitaan: uusintarikollisuuden on katsottu vähentyneen ja valvontaan asetetut vangit ovat olleet pääsääntöisesti tyytyväisiä ohjelmaan. Suomessa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa toteutetussa prosessiarvioinnissa (2010) vastaavan järjestelyn puolestaan katsottiin luovan tarkoituksenmukaiset puitteet vankilatuomiota suorittaneiden sijoittumiselle yhteiskuntaan.

Selkeintä näyttöä sähköisen valvonnan hyödyistä on saatu ehdollisen vankeuden valvonnassa nimenomaan Yhdysvalloissa. Toisin kuin Suomessa, joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa ehdollista vankeutta voidaan valvoa varsin intensiivisesti. 2000-luvulla julkaistuissa tutkimuksissa on havaittu verraten yksiselitteisesti, että valvonnan ehtoja rikotaan harvemmin, jos ehdollista vankeutta valvotaan teknisesti muun valvonnan lisäksi.

Nykyisen tutkimustiedon perusteella muina lupaavina sovellusalueina voidaan pitää muun yhdyskuntaseuraamuksen sijaan määrättävää, sähköisesti valvottua kotiarestia sekä kognitiivis-terapeuttista hoito-ohjelmaa, johon osallistumista valvotaan sähköisesti. Ensimmäisessä tapauksessa on mahdollista, että valvottu kotiaresti edesauttaa esimerkiksi perhesuhteiden ylläpitämistä ja taloudellista tilannetta, mikä puolestaan voi vähentää rikoksen uusimista. Jälkimmäisessä tapauksessa uusintarikollisuutta vähentävä vaikutus toimii mahdollisesti siten, että hoito-ohjelmaan osallistuminen sähköisen valvonnan ehtona nostaa osallistumisastetta ohjelmiin. Näyttö on kuitenkin toistaiseksi viitteellistä ja edellyttää jatkotarkastelua toisenlaisissa

asetelmissa ja suuremmilla tutkimuspopulaatioilla.

HAASTEITA JA TULEVAISUUDENNÄKYMÄ

Sähköisen valvonnan vaikuttavuutta tutkineet **Marc Renzema** ja **Evan Mayo-Wilson** totesivat vuonna 2005 teknisen valvonnan yleistyneen varsin paljon siihen nähden, kuinka vähän sen vaikutuksista tuolloin tiedettiin. He esittivätkin, että tekniset valvontamenetelmät olivat saavuttaneet suosiota ennen kaikkia poliittisista ja ideologisista syistä.

Renzeman ja Mayo-Wilsonin pessimismi ei uudemman tutkimustiedon valossa ole välttämättä enää perusteltua. On kuitenkin selvää, että sähköisen valvonnan merkittävän lisääntymisen ja pari vuosikymmentä jatkuneen tutkimuksen jälkeen järjestelmien vaikutusten tulisi olla paremmin selvillä. On valitettavaa, että tärkeitä kriminaalipoliittisia uudistuksia joudutaan tekemään ilman vankkaa tutkimustietoa niiden vaikutuksista.

Sähköiseen valvontaan perustuvilla ja sitä hyödyntävillä järjestelyillä voi kuitenkin olla myös muita tavoitteita kuin uusintarikollisuuden väheneminen. Tutkimuksissa ei ole yleensä tarkasteltu järjestelyjen muita mahdollisia vaikutuksia, kuten vankeusrangaistukseen liittyvien kielteisten ilmiöiden (työpaikan menettäminen, perhesuhteiden katkeaminen ym.) vähenemistä. On kuitenkin viitteitä siitä, että sähköisesti valvottu kotiaresti saattaisi edistää esimerkiksi taloudellista ja sosiaalista pärjäämistä pitkällä aikavälillä.

Jos sähköisesti valvottu arsti edesauttaa integroitumista yhteiskuntaan seuraamuksen suorittamisen jälkeen, voidaan järjestelmää pitää toimivana, vaikka merkittävää uusinta-

rikollisuuden vähenemistä ei havaittaisikaan. Toisaalta myös mahdollisilla kustannussäästöillä voi olla itsenäistä arvoa, jos sähköinen valvonta ei aiheuta kielteisiä seurauksia vangeille itselleen tai ympäröivälle yhteiskunnalle.

Tuoreessa artikkelissaan Renzema (2013) kuitenkin huomauttaa, että sähköisestä valvonnasta on vaarassa tulla ”vain” (oletettavasti) kustannustehokas vaihtoehto suljetussa laitoksessa suoritettavalle seuraamukselle. Tällöin sähköisen valvonnan kuntouttava potentiaali helposti unohtuu. Toisaalta vaarana on yhtä lailla seuraamusjärjestelmän ankaroituminen, jos aikaisemmin ilman valvontaa toteutettavia seuraamuksia aletaan valvoa teknisesti. Tällöin myös mahdolliset kustannushyödyt menetetään.

Jos sähköisen valvonnan käyttöalan laajennus Suomessa tulee ajankohtaiseksi, on tehtävä perusteellinen selvitys vaikutuksista juuri siinä erityisryhmässä, johon valvonta kohdistuu. Toisaalta on arvioitava sitä, miten sähköinen valvonta toimii juuri kyseisen seuraamuslajin vaihtoehtona tai tehosteena. Kaikkiaan tämä edellyttää, että on puntaroitava tarkasti ja mahdollisimman avoimesti valvonnan tavoitteita sekä sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia niin yhteiskunnalle kuin valvottaville itselleen. Tässä ratkaisuiden tukena tulisi käyttää ajantasaista tutkimustietoa sähköisen valvonnan vaikutuksista. ■

Danielsson, Petri & Mäkipää, Leena (2012) *Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114.* Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Muut lähteet saa toimituksesta.

Lähisuhdeväkivallan sovittelun erityistarpeet tunnetaan

Lähisuhdeväkivaltaa sisältävien sovittelemisaloitteiden määrä lisääntyi vuonna 2011, jolloin lievät pahoinpitely muuttui yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Hallitusohjelmassa on kirjaus lähisuhdeväkivallan sovittelun rajaamisesta, koska siihen voi liittyä uhrin oikeusturvaa vaarantavia piirteitä. Tällä hetkellä rajaamista tehdään sovittelemisaloitteiden ja sen esitöiden kirjausten mukaan. Mielipiteitä tällaisten rikosten soveltuvuudesta sovittelemiseen vaihdetaan toisinaan hyvin kiivaasti. Siksi lähisuhdeväkivallan osapuolten kokemuksista tarvitaan lisää tutkimustietoa. Ongelmallista on, että aiheen arkaluontoisuuden vuoksi osapuolia on vaikea saada osallistumaan tutkimuksiin.

Vain poliisilla ja syyttäjällä on oikeus tehdä sovittelemisaloite lähisuhdeväkivaltarikoksissa. Poliisi tekee ensivaiheen arvion ko. rikosten soveltuvuudesta sovittelemiseen ja rajaa sovittelemisen ulkopuolelle rikokset, jotka väkivallan luonteen, vakavuuden tai toistuvuuden vuoksi eivät sovellu sovittelemiseen. Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö selvittää edelleen sovittelemisen edellytyksiä arvioiden mm. osapuolten vapaaehtoisuutta, osapuolten välistä suhdetta sekä uhrin voimavaroja sovittelemiseen. Vuonna 2011 jo aloitevaiheessa rajattiin sovittelemisen ulkopuolelle noin 40 prosenttia aloitteista.

Lähisuhdeväkivaltaa sovittelevat vapaaehtoiset saavat erityiskoulutuksen, johon sisältyy noin 50 tuntia lähiopetusta ja lisäksi pienryhmätyöskentelyä, oppimistehtäviä, käytännön harjoittelua ja laaja kehittämistehtävä. Koulutuskokonaisuuksien kesto on noin 1,5 vuotta.

TUTKIMUSAINESTO JA TARKOITUS

Tämä artikkeli on osa laajempaa Pohjoismaiden kriminologisen yhteistyöneuvoston rahoittamaa tutkimusta, jossa selvittämme, toteutuuko lähisuhdeväkivallan sovittelemisen menettely uhrin oikeuksia ja oikeusturvaa kunnioittavalla tavalla ja tapahtuuko sovittelemisessa uudelleen uhriksi joutumista. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, vastaako nykyinen sovittelemisaloitteiden erityiskoulutus käytännön sovittelemisen tarpeita. (ks. myös Haaste 3/2012)

Koska emme voineet haastatella lähisuhdeväkivallan sovittelemisen osapuolia, haastatelimme lähisuhdeväkivallan sovittelemisaloitteiden koulutukseen osallistuneita. Ensimmäinen ryhmähaastattelu tehtiin syksyllä 2011 koulutuksen ensimmäisellä lähiopetusjaksolla, jossa olimme tutkijoina mukana. Lokakuussa 2012, 15 kuukautta koulutuksen aloittamisen jälkeen, teimme Webropol-kyselyn. Kysely lähetettiin 35 koulutukseen osallistuneelle. Vastauksia saatiin 24 (vastausprosentti 69).

Kyselyssä selvitimme, millaista lähisuhdeväkivaltaa sovittelemisaloitteet olivat koulutuksensa aikana sovittelemiselle sekä mitä erityispiirteitä ja haasteita niihin liittyi. Kyselyssä oli kuusi teemaa: sovittelemisen määrä, lähisuhdeväkivallan toistuvuus, sovittelemistapaamiset, sovittelemisen menettely ja sovittelemisen vaikutukset. Kysyimme myös ehdotuksia lähisuhdeväkivallan sovittelemisaloitteiden koulutuksen kehittämiseksi.

Viisiportaisella kysymysasteikolla yksi tarkoitti "ei koskaan" ja viisi "aina". Kyselyssä oli myös avoimia kysymyksiä ja mahdollisuus vapaamuotoiseen palautteeseen. Sovittelemisaloitteita pyydettiin myös

arvioimaan, antoiko koulutus riittävästi valmiuksia lähisuhdeväkivallan sovittelemiseen. Tässä artikkelissa raportoimme kyselyn tulokset.

ERILLISTAPAAMISISTA EI LUOVUTA

Koulutukseen osallistuneet olivat 15 kuukauden aikana sovittelemisaloitteiden kahdeksan lähisuhdeväkivaltarikokosta kokeneiden sovittelemisaloitteiden ja ammattihenkilöstön tuella. Lähes puolet vastanneista oli sitä mieltä, että sovittelemisaloitteissa tapauksissa väkivalta oli ollut harvoin toistuvaa. Kuudesosa kertoi väkivallan olleen toistuvaa usein. Neljäsosa vastanneista ilmoitti, että väkivalta ei ole ollut toistuvaa. Vastauksista ei kuitenkaan käynyt ilmi, missä vaiheessa väkivallan toistuvuus oli tullut esiin: erillistapaamisten aikana vai yhteisissä tapaamisissa.

Ryhmähaastatteluissa sovittelemisaloitteet kertoivat, että lähisuhdeväkivaltarikokset sisältävät usein molemminpuolista väkivaltaa. Pyysimme sovittelemisaloitteita arvioimaan, kuinka usein heidän sovittelemisaloitteissaan rikoksissa molemmat osapuolet olivat olleet sekä asianomistajia että syyllisiä epäiltyjä. Kyselyssä ilmeni, että lähes puolessa tapauksissa molemmat osapuolet olivat kertomansa mukaan pahoinpidelleet toisiaan usein tai aina.

Tulokset osoittivat selvästi, että erillistapaamiset järjestettiin aina ennen yhteistä sovittelemistapaamista. Erillistapaamisissa sovittelemisaloitteet varmistivat molempien vapaaehtoisuuden sekä osapuolten voimavarat yhteiseen istuntoon. Erillistapaamisissa he kuuluivat myös osapuolten tarpeet, tavoitteet ja kertomukset sellai-

sina kuin he olivat ne kokeneet. Sovittelijat arvioivat myös väkivallan luonnetta, sovittelun motiiveja ja odotuksia sovittelusta. Näiden tapaamisten perusteella sovittelu voidaan tarvittaessa keskeyttää jo ennen yhteistä tapaamista, jos sovittelun edellytykset eivät täyty. Kyselyn mukaan sovittelijat olivat havainneet asianomistajan painostamista harvoin tai eivät ollenkaan. Lisäksi rikoksesta epäilty oli ollut harvoin tai ei ollenkaan hallitsevampi sovittelun kuluessa.

TAPAHTUMIEN KUVAUS TÄYDENTYÄ SOVITTELUSSA

Osapuolten kertomus sovitteltavana olevaan rikokseen liittyvistä tapahtumista muuttui sovittelun kuluessa harvoin tai ei lainkaan. Vain kolmen vastanneen mielestä osapuolten kertomukset muuttuivat sovittelun aikana usein.

Osapuolten kertomukset erosivat poliisin esitutkintapöytäkirjaan kirjatusta tapahtumien kulusta lähes kolmasosassa tapauksista. Puolet sovittelijoista oli kohdannut eroavaisuuksia esitutkintamateriaalin ja osapuolten kertomuksen välillä harvoin. Lähes puolessa tapauksista osapuolet olivat kertoneet sovittelutapaamisissa, että väkivalta oli ollut molemminpuolista, vaikka esitutkintapöytäkirjassa oli vain toinen osapuoli merkitty rikoksesta epäillyksi.

Sovittelijat olivat yksimielisiä siitä, että rikoksesta epäillyt eivät sovittelussa kiistä esitutkintapöytäkirjassa mainittuja rikoksia. Vain yhden sovittelijan mielestä epäillyt kiistävät rikoksen usein.

Kolmasosa sovittelijoista oli sitä mieltä, että sovitteluun tulon motiivi oli usein molemmilla osapuolilla oikeudenkäynnin välttäminen, kolmasosan mielestä harvoin ja viidesosan mielestä ei ikinä. Muut vastanneet eivät ottaneet kysymykseen kantaa. Tuloksista käy ilmi, ettei ainoastaan tekijä vaan myös uhri oli ilmaissut halunsa välttää oikeudenkäynnin.

LÄHISUHDEVÄKIVALLAN SOVITTELU ON VAATIVAA

Sovittelijat arvioivat, että sovittelu ei ollut aina helppoa asianomistajalle. Viidesosa vastaajista kertoi asianomistajan voineen usein huonosti, kun rikoksesta puhuttiin. Yli puolet vastaajista kertoi, että näin oli tapahtunut harvoin, kuudesosan kerto-

man mukaan ei ikinä.

Sovittelijat ilmoittivat keskeyttämisen syiksi painostuksen, teon kieltämisen, mielenterveysongelmat ja valtaepätasapainon. Nämä tilanteet tunnistetaan melko tehokkaasti. Sovittelijat kertoivat keskeyttämistä vaativista tilanteista:

”Epäily, että asianomistaja oli uhritunut ja uskalsi kertoa vaan ne asiat, mitä hänen oli käsketty puhua. Pitkään jatkunut toistuva väkivalta.”

”Uhri halusi asian käsittelyn etenevän ja selviävän, mutta oli mahdollista, että yhteistapaaminen pahentaisi hänen pelkoaan. Molemmilla osapuolilla oli asiantuntija-avun tarve. Pari oli hyvin epäsuhtainen; fiksu nainen ja avuton mies. Naisen kertomassa oli jotain salailua omasta osuudesta; oli liikaa epävarmuustekijöitä.”

”Tilanne ei ole ollut tasapuolinen molemmille.”

”Asianomistaja haluaa tehdä sopimuksen juridisten seuraamusten välttämiseksi. Muutamassa tapauksessa on ollut havaittavissa mielenterveysongelma, jolloin sovittelu on keskeytetty ja osapuolet ohjattu mielenterveyspalveluihin.”

Siitä huolimatta, että sovittelijat tunnistivat ongelmakohtat, he vain harvoin keskeyttivät sovittelun. Vain kaksi vastaajaa ilmoitti keskeyttäneensä sovittelun aina, jos edellytykset eivät olleet täyttyneet.

Tulosten mukaan koulutuksessa opitaan tunnistamaan sovittelun riskit. Sovittelijoilta tulee kuitenkin edellyttää sovittelun keskeyttämistä silloin kun he huomaavat, että asianomistajalla ei ole riittäviä voimavaroja. Lähisuhdeväkivallan sovittelijoille on tarpeen laatia selkeät ja valtakunnallisesti yhtenevät käytännön ohjeet sovittelun keskeyttämisen kriteereistä.

SOVITTELU YKSI MAHDOLLISUUS VÄKIVALLATTOMAAN MUUTOKSEEN

Tulosten mukaan sovittelijat näkivät sovittelusta olleen usein hyötyä osapuolille. Sovittelijat olivat sitä mieltä, että osapuolet hyötyivät erityisesti siitä, että heitä tuettiin jatkopalveluihin hakeutumisessa. Sovittelijat ilmaisivat hyötynä myös sen, että osapuolten elämäntilanteisiin tuntui tulevan selkeyttä sovittelun aikana.

Yli kahdessa kolmasosassa tapauksista osapuolet olivat hakeutuneet jatkopalveluihin sovittelun jälkeen. Tämä kirjattiin sopimuksiin vain puolessa tapauksista. Sovittelumenettelyssä tulisikin korostaa, että osapuolet voivat halutessaan kirjata sopimuksiin myös jatko- ja tukipalveluihin hakeutumisen. Myös sopimuksen täyttämisen seuranta voidaan liittää osaksi sopimusta, seurannasta vastaavat sovittelu-toimistojen ammattilaiset.

”Osapuolten kommenttien mukaan sovittelusta oli kuitenkin jotain eteenpäin vievää hyötyä, selkeyttävää, tuen piiriin ohjausta.”

Lähes kaikki sovittelijat näkivät sovittelusta olleen apua niin asianomistajan kuin rikoksesta epäillyn elämäntilanteen parantumisessa. Lähes kaikissa vastauksissa nousi esille myös sovittelun positiivinen vaikutus väkivallattomuuteen pyrkimisessä.

KEHITTÄMISTYÖN TAVOITTEENA UHRIN OIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

Sovittelijat arvioivat saamansa koulutuksen tason korkeaksi. Se oli antanut heille tarvittavat tiedot lähisuhdeväkivallasta ja restoratiivisesta lähisuhdeväkivallan sovittelusta. Koulutus oli myös pääosin vastannut käytännössä esiin tulleisiin haasteisiin ja antanut heille riittävästi keinoja havaita valtaepätasapaino ja puuttua vaikeisiin tilanteisiin.

Sovittelijat toivoivat kuitenkin lisää käytännön harjoittelua vaikeisiin tilanteisiin puuttumiseksi ja ohjeita sovittelun keskeyttämiseksi. Haastavia tilanteita voitaisiin harjoitella esimerkiksi case-työtapojen ja demovideoiden avulla. Myös palautekeskustelujen laajempaa käyttöä, yhteistyön lisäämistä muiden toimijoiden kanssa, prosessin nopeuttamista ja jatkuvaa koulutusta toivottiin.

Sovittelun menetelmällistä osaamista tulee vahvistaa, jotta sovittelijat pystyvät tukemaan osapuolia tasavertaiseen dialogiin. Myös sovittelun keskeyttämiskriteeristö vaatii täsmentämistä. Koulutuksen ja kehittämistyön tavoitteena tulee olla restoratiivisen sovittelumenettelyn laadullinen parantaminen siten, että se toteutuu uhrin oikeuksia ja oikeusturvaa kunnioittavalla tavalla. Tähän velvoittaa myös Euroopan parlamentin ja neuvoston uhridirektiivi (2012/29/EU). ■

Sovittelu vientituotteena

Tietoa suomalaisesta sovittelumallista on viety yhteistyöhankkeen avulla Venäjälle. Realistinen ja käytännönläheinen malli näyttäisi soveltuvan myös Venäjän oikeusjärjestelmään.

Itä-Suomen yliopiston koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate toteutti vuosina 2011–2012 Sovitellen – sovittelutoiminta Suomessa ja Venäjällä -hankkeen. Suomen oikeusministeriö myönsi sille lähialueyhteistyörahoituksen. Hankkeen toimintoja suunniteltiin ja toteutettiin tiiviissä yhteistyössä Pohjois-Karjalan sovittelutoimiston kanssa. Venäjän puolella Karjalan tasavallassa tärkeimpiä yhteistyökumppaneita olivat Venäjän federaation oikeusministeriön alaisen Venäjän oikeusakatemian pohjoisen filiaalın täydennyskoulutuskeskus sekä Petroskoin kaupungin lastenjärjestö Doroga-nuorisoliitto, jossa työskentelee sovitteluohjelmien koordinaattori.

Suomessa rikosten sovittelusta on kokemusta jo 30 vuoden ajalta ja toiminta muuttui Suomessa lakisääteiseksi vuonna 2006. Venäjällä sovittelutoiminta on vielä ollut melko tuntematonta. Riitojen sovittelua yksityisoikeudellisissa suhteissa sekä työ- ja perhe-elämän riitojen sovittelua säädetään Venäjällä

1.1.2011 voimaan astuneella federaatiolailla ”vaihtoehtoisesta riidanratkaisumenettelystä sovittelijan välityksellä (sovittelumenettelystä)”, mutta tämän lain käytännön täytäntöönpano on vasta alkuvaiheessa. Rikosasioiden sovittelusta ei Venäjällä ole säädetty erillistä lakia lainkaan, mutta sovittelua on kuitenkin hyödynnetty eri alueilla erityisesti nuoria koskevissa rikoksissa.

VENÄJÄ-YHTEISTYÖTÄ JO PITKÄÄN ITÄ-SUOMESSA

Suomalainen ja erityisesti itäsuomalainen poliisiyhteistyö ja oikeudellinen yhteistyö Venäjälle ulottuvat jo neljännesvuosisadan taakse. Toisen maan järjestelmän ja toimijoiden tuntemus parantaa yhteistyön edellytyksiä ratkaisevasti. Yhteistyön kustannukset hyödyttävät yhtä lailla suomalaisia toimijoita niin Venäjällä kuin Suomessa.

Itä-Suomen (aikaisemmin Joensuun) yliopisto on toteuttanut useita oikeusalan projekteja yhteistyössä Petroskoissa toimivien tuomioistuinten ja oikeusalan oppilaitosten kans-

sa. Tavoitteena on ollut tunnistaa käytäntöjä oikeudellisen yhteistyön syventämiseksi ja sujuvoittamiseksi. Pohjois-Karjalan sovittelutoimisto ja Petroskoin sovittelutoimijat ovat tehneet yhteistyötä jo ennen yhteishanketta järjestämällä koulutus- ja tutustumismatkoja molemmin puolin rajaa sekä vaihtamalla sovittelutoimintaan liittyvää materiaalia. Yhteistyön edellytyksenä on molemminpuolinen luottamus, mikä puolestaan perustuu henkilökohtaisiin kontakteihin.

SOVITTELUA TEHDÄÄN TUNNETUKSI VENÄJÄLLÄ

Sovittelusta on Venäjällä yliopistotasolla teoreettista osaamista, mutta käytännön toteutuksessa on monia ongelmakohtia. Viranomaiset tuntevat huonosti sovittelun mahdollisuudet ja yhteistyöviranomaisien välillä on ollut kehittymätöntä. Hankkeen tavoitteeksi asetettiin sovittelutoiminnan tekeminen tunnetuksi erityisesti niille virkamiestahoille, jotka voivat esittää jutun käsittelemistä

sovittelemalla, kuten tuomareille, syyttäjille ja poliiseille. Verkostoituminen paikallisesti sekä rajan yli koettiin tärkeäksi sujuvan toiminnan mahdollistamiseksi ja takaamiseksi myös jatkossa.

Hankkeen aikana asiantuntijoille ja virkamiehille järjestettiin useita tapaamisia, joissa käsiteltiin sovittelua ja oikeuskäytäntöjä rajan molemmin puolin. Tilaisuuksissa käytiin aktiivista keskustelua nykyhetken ongelmista ja niiden mahdollisista ratkaisuista. Projektiin liittyi myös luentoja Venäjän oikeusakatemian opiskelijoille Petroskoissa. Hankkeen loppuraporttiin on koottu kattava esitys sovittelusta Suomessa ja Venäjällä virkamiesten, sovittelijoiden, tutkijoiden, opiskelijoiden ja muiden rajan yli toimivien asiantuntijoiden tarpeisiin. Se on julkaistu sekä suomeksi että venäjäksi. Teoksessa on kirjoituksia sekä sovittelun rangastusteoreettisesta perustasta että käytännön toiminnasta. Rikossovittelun lisäksi tilaisuuksissa pidettiin esitelmiä ja keskusteltiin riita-asiaın tuo-

mioistuinsovittelusta, ja sitä käsitellään myös em. kirjassa.

SUOMEN MALLI KANNUSTAA TYÖHÖN

Venäjän nykyisessä tilanteessa on paljon samaa kuin Suomessa rikossovittelun alkaessa. Laissa ei ole säädetty rikossovittelusta mitään. Sovittelu on paikallisten kokeilujen varassa ja vaarana on se, että käytännöt vaihtelevat suuresti Venäjän eri osissa. Venäläisen osapuolen kertoman mukaan Karjala on sovittelussa varsin edistyskelin muuhun Venäjään verrattuna. Lähiajan tavoitteena on tasavallan laajuisen sovitteluverkoston luominen.

Viranomaisten, erityisesti poliisien tietämys rikossovittelusta on vähäistä. Viranomais-ten yhteistyö sovitteluorganisaatioiden kanssa on kuitenkin onnistuneen sovittelun välttämätön edellytys. Rikossovittelun rahoitus on jokseenkin epämääräisellä pohjalla. Rangaistusteoreettisesti vallalla on oppi rikosoikeudellisen järjestelmän pelotusvaikutuksesta klassisen rikosoikeuden esikuvan mukaisesti. Rikoksen nähdään edelleen ensisijaisesti suuntautuvan valtion auktoriteettia vastaan, eikä rikoksentehtäjäiden integraation

tarvetta ainakaan virallisesti pidetä esillä. Samanaikaisesti viranomaiset ovat varsin yksimielisiä siitä, että perinteinen rangaistusjärjestelmä ei sovi hyvin nuorten rikosten selvittämiseen ja ehkäisemiseen.

Suomen esimerkin tulisi kannustaa ensiksikin siihen, että rikossovittelusta kannattaa säätää lailla valtakunnallisesti. Lakisääteisyys takaa sovittelu- ja palvelujen tasapuolisen saatavuuden ja asianosaisten tasapuolisen kohteluun maan eri osissa. Lakisääteisyys tuo mukanaan valtion rahoituksen, kouluttamisvelvoitteen ja viranomaisvalvonnan, mistä kaikesta on Suomessa vain myönteisiä kokemuksia. Rikossovittelua ei ole myöskään syytä säätää keinoksi vain nuorten rikosten selvittelyyn, vaan sovittelua tulee suunnata yhtä lailla täysi-ikäisten tekemiin rikoksiin. Lakisääteisyys ja sovittelun sekä alueellinen että asiallinen kattavuus ovat Suomessa olleet omiaan häivyttämään aiheettomia epäilyksiä sovittelun soveltuvuudesta rikostapausten selvittelyyn.

Suomella on tarjota malli viranomaisten ja rikossovittelun toimivasta yhteistyöstä. Kun sovittelukokeilut aloi-

tettiin Suomessa, poliisien suhtautuminen sovitteluun ei ollut kaikissa maan osissa myönteistä. Poliisit on saatu vähitellen ymmärtämään, mikä ero on sovinnollisuuden edistämisen rikostutkinnassa ja varsinaisella rikossovittelulla. Suomalaiset poliisit ovat mielellään kertoneet sovittelun myönteisistä vaikutuksista venäläisille virkaveljilleen. Myös Suomen oikeusministeriön virkamiesten näkyvä mukanaolo hankkeessa on tukenut tavoitteiden saavuttamista ja antanut projektille uskottavuutta Venäjän suunnalla.

Suomessa rikossovittelu on onnistuneesti liitetty rikosprosessin ohkeen, mutta ei sen osaksi. Rikossovittelu ja siihen liittyvä rikoksen uhrin korvausintressien tyydyttäminen ovat keskeinen osa kustannustehokkuuteen pyrkivää kriminaalipolitiikkaa. Suomalainen realistinen ja käytännönläheinen malli näyttäisi soveltuvan hyvin omaksuttavaksi myös Venäjän oikeusjärjestelmään. Suomalaiset toimijat ovat kertoneet avoimesti myös rikossovittelun ongelmakohtista.

Suomessa sovittelijoiden koulutus alkaa peruskoulutuksella, joka on edellytys sovittelijana toimimiseen. Sovittelijoiden jatkokoulutus on järjestelmällistä ja keskittyy erityisesti rikossovittelun ongelmakohtiin (korvauskysymykset, lähisuhdeväkivalta). Venäjän toimijat ovat olleet erityisen kiinnostuneita kuulemaan kokemuksia sovittelijoiden koulutuksesta.

Tavoitteena on ollut myös antaa kuva siitä, mitä sovittelijat tekevät. Eri tapahtumiin on osallistunut vapaaehtoisia sovittelijoita sekä Suomesta että Venäjältä. Hankkeen päätösseminaariin Petroskoissa osallistui bussilastillinen suo-

malaisia sovittelijoita ja sovittelu- ja sovitteluorganisaatioiden työntekijöitä. Hankkeeseen osallistuneiden kirjoitukset loppuraportissa käsittelevät varsin konkreettisesti sovittelun käytäntöjä. Kirjaan on liitetty sopimusmalleja kummastakin maasta.

YHTEISTYÖ JATKUU

Sovittelu- ja yhteistyö jatkuu EU:n, Venäjän ja Suomen yhdessä rahoittamassa ”Mediation in progress” -hankkeessa, joka toteutetaan Karelia ENPI CBC -ohjelman puitteissa. Kaksivuotisen hankkeen tavoitteena on rikos- ja riita-asioiden sovittelun kehittäminen erityisesti nuorten asioissa. Tammi-kuussa Joensuussa aloitettiin suomalaisten sovittelijoiden täydennyskoulutus ja helmikuussa Petroskoissa järjestetty hankkeen avausseminaari käynnisti sovittelu- ja yhteistyötoiminnan laajentamisen uusille alueille Karjalan tasavallassa. Projektin puitteissa avataan uudet sovittelu- ja yhteistyötoimistot Petroskoihin, Sortavalaan ja Prääsään. Hankkeen päätoteuttaja on Itä-Suomen yliopisto. Yhteistyökumppaneita on useita, joista tärkeimpiä ovat Pohjois-Karjalan sovittelu- ja yhteistyötoimisto, Petroskoin lasten ja nuorten keskus, Doroga nuorisoliitto ja Karjalan Tasavallan opetusministeriö. ■

Sopanen on Pohjois-Karjalan sovittelu- ja yhteistyötoimiston johtaja ja Tolvanen rikos- ja prosessioikeuden professori Itä-Suomen yliopistossa.

Lisätietoa: Sovittelu – vaihtoehtoinen valinta -kirja, www.sovittelu.fi ja Mediation in progress -hanke, www.educate.fi/mediation.

Yhteistyöhankkeen osapuolten tapaaminen Suomessa.

Biososiaalista kriminologiaa

Kriminologian piirissä on viime aikoina pohdittu, onko tapahtumassa tieteellisen paradigman muutos. Noin sata vuotta vallassa olleesta ympäristökeskeisestä, pääosin sosiologisesta paradigmasta oltaisiin siirtymässä uuteen biososiaaliseen paradigmaan (ks. Haaste 4/2010). Yksi taustatekijä tässä on biotieteiden lähes vallankumouksellinen kehitys noin 30 viime vuoden aikana.¹

Geenit vai ympäristö? Tämä intäminen voidaan lopettaa. Rikollisen käyttäytymisen pe-riytyvyys on noin 50 % (sisältäen myös geenit-ympäristö -yhteisvaikutuksen). Tämä ei tarkoita tarkastelua yksilötasolla vaan populaatiossa esiintyvää vaihtelua. Oleellinen kysymys onkin sitten se, mitä on se loppu 50 %. Tämänhetkisten arvioiden mukaan jaetun ympäristön (esim. yhteinen koti) osuus olisi noin 20 % ja 30 % jäisi ei-jaetun ympäristön (yksilölliset kokemukset) vastuulle. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi sisarusten kesken ilmenevän rikollisen käyttäytymisen vaihtelussa muut ympäristötekijät kuin koti ja kasvatusta ovat merkittävämpiä. Kehityspsykologi **Judith R. Harris** on korostanut vertaisryhmästatuksen suurta merkitystä (ks. Haaste 3/2008).

Aivojen aineenvaihdunnan välittäjäaineilla on oleellinen rooli elämässämme. Havainnollistaakseen näiden merkitystä

C. Robert Cloninger esitteli jo 1980-luvulla biologisesti määräytyneet temperamenttiakselit, joita kutakin vastaa yksi välittäjäaine. Ensimmäinen akseli on "palkkiorippuvuus", ja se liittyy noradrenaliiniin. Akselin yläpäässä (R) oleva ihminen on riippuvainen muiden läheisyydestä, paineille herkkä, tunteellinen ylisuorittaja ja hylkäysherkkä. Alapäässä olevat (r) eivät välitä hylkäämisestä, ovat sosiaalisesti riippumattomia eivätkä paljasta juurikaan tunteitaan. Toinen akseli on "harmien välttäminen", jossa erityisesti serotoniini on mukana. Yläpäässä oleva (H) on usein pelokas ja estynyt vieraisissa tilanteissa. Hän ennakoii erilaisia ongelmia ja on pessimistinen. Alhaisen harmien välttämistä (h) omaavat ihmiset ovat rentoja, luottavaisia, optimistisia, nopeasti toipuvia ja rauhallisia uhkaavissakin tilanteissa. Kolmas akseli on "uuden etsiminen" ja se taas liittyy dopamiiniin.² Yläpäässä (N) on jännityshakuisia ihmisiä, joita arkipäivän yksitoikkoisuus ärsyttää. Päätökset tehdään nopeasti ja usein impulsiivisesti. Kiinnos-

tuksen kohdetta, mm. kumppania vaihdetaan usein. Itsetuhoista riskinottamista ilmenee. Toisessa päässä akselia olevat (n) ovat rutiinia rakastavia, säästäväisiä ja uskollisia.

Yhdistelemällä isoja ja pieniä kirjaimia saamme erilaisia temperamenttityyppejä, jotka voivat liittyä myös rikollisuuteen: nHr saattaa viitata psykopatiaan tai antisosiaaliseen persoonallisuuteen ja tyyppi tarvitsee kiihokkeita, ei kaihda riskejä eikä ole riippuvainen muiden hyväksynnästä; nHr on pakonomaisesti käyttäytyvä ja nhr on levollinen mutta eristäytyvä skitsoidi. Cloningerin jaottelu on altis perustavanlaatuiselle kritiikille. Muitakin akseleita lienee olemassa, temperamenttipiirteet ovat vain osa persoonallisuudesta ja välittäjäaineiden rooli on huomattavasti monimutkaisempi. Mutta tällainen karkea yksinkertaistuskin havainnollistaa, missä kaikessa nämä aineet ovat joka tapauksessa mukana. Ehkä tärkein seikka tässä onkin spektriteoria. Olemme kaikki samalla viivalla, vaikkakin vähän eri kohdassa. Psykopaatit ja rikol-

liset eivät siten ole eri lajia, vaan he ovat samanlaisia kuin monet meistä, mutta eräiltä osin "he ovat vain jonkin verran enemmän".

Välittäjäaineiden takana ovat sitten geenit. Rikollisuusgeeniä ei ole, mutta on eräitä polymorfisia geenejä, jotka voivat luoda alttiutta ominaisuuksiin, jotka taas voivat korreloida rikollisen käyttäytymisen kanssa. Viime vuosina eniten on esillä ollut MAOA-geeni (monoamiinioksidaasi-A), joka tuottaa välittäjäaineisiin vaikuttavaa entsyymiä. Tämän geenin alleelit, vaihtoehtoiset muodot vaikuttavat eri tavalla. MAOA:n korkea-aktiivinen alleeli näyttää suojelevan lapsia siten, että vaikka heidän kasvuolosuhteensa ovat huonot, he selviävät kohtuullisen hyvin eivätkä välttämättä jatka rikollista elämäntapaa. Mutta niiden lapsien, joilla on geenin matala-aktiivinen alleeli, riskit ongelmakäyttäytymiseen ja rikoksiin ovat prosentuaalisesti erittäin korkeat, jos kaltoinkohtelua tapahtuu. Kansanomaisesti on jopa puhuttu "soturigeenistä".³ Aggressiivisen käyttäytymisen potentiaali on suuri, erityisesti jos samaan aikaan testosteronitaso on poikkeuksellisen korkea. Dopaminergiseen järjestelmään liittyvät geenit DAT1, DRD2 ja DRD4 on myös mainittu. Niillä on olemassa riskialleeleja, jotka voivat lisätä mahdollisuutta ADHD:hen, alkoholismiin, muihin päihderiippuvuuksiin sekä väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

Kuten todettu, geenit eivät useinkaan vaikuta suoraan. Kokonaisuutta, jonka perimme, kutsutaan genotyyppiä ja sitä ilmiänsua (mm. käyttäytyminen), jonka geenit ja ympäristö vuorovaikutuksessa aikaansaavat, sanotaan fenotyyppiä. Kriminologian kannalta tähän on tärkeää tuoda välittävä, sisällä oleva tekijä, joka ei aina ole selvästi havaittavissa: endofenotyyppi. Tässä voidaan pedagogisesti hyödyntää kriminologian perinteisempiä teorioita. Esimerkiksi itsekontrolliteoria (Gottfredsson & Hirschi) esittää, että kaikki rikollisuus voidaan viime kädessä selittää alhaisen itsekontrollin (endofenotyyppi) kautta. Varmaan osassa rikollista käyttäytymistä alhainen itsekontrolli ja rikokset korreloivat. Mutta teorian esit-

täjien syyselitys on korjattava. Alhaisessa itsekontrollissa genotyyppi on merkittävässä roolissa, eikä vain vanhempien kasvatustapa, niin kuin he ovat väittäneet.

Biososiaalinen kriminologia on myös sosiaalista. Genotyyppi voi luoda alttiutta, mutta joskus vain sitä. Geenin vaikutus johonkin käyttäytymispiirteeseen voi jossain ympäristössä olla vahva, toisessa taas heikko. Kaikille vähänkin kriminologiaan tutustuneille on rikollisuuden ikäspesifisyys ja siihen liittyvä käyrä tunnettu asia. Mutta kun tuon käyrän asettaa päällekkäin käyrän kanssa, joka esittää keskimääräisen testosteronierityksen hedelmöityksestä vanhuuteen, voi hämmästyä. Käyrien jyrkkä nousu (n. 12 v.) ja lasku (n. 35 v.) ovat kuin yksi yhteen. Tämä yhdenmukaisuus tuskin voi olla vain sattumaa. Ja arkikokemuskin sen todistaa, että tietyssä iässä useat pojat (osin tytötkin, sillä testosteroni vaikuttaa myös heihin) ovat kauniisti sanottuna "aika sekopäitä". Mutta testosteronitasot eivät ole vakioita, vaan ympäristö voi vaikuttaa niihin merkittäväällä tavalla. Yhdysvalloissa on mm. havaittu, että armeijasta vapautuneilla nuorilla, vähän koulutetuilla mustilla, jotka elävät "kadun kunnialtuurissa", testosteronitasot ovat erittäin korkeat. Vanhemmilla, enemmän koulutusta saaneilla rodullisia eroja ei voida huomata.

Geenit näyttäisivät vaikuttavan myös asioihin, jotka aiemmin on liitetty pelkästään ympäristö- ja tilannetekijöihin. Yksi on rikoksen uhriksi joutuminen. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että geenin DRD2 eräs alleeli merkittävästi lisäsi nuoren mahdollisuutta joutua rikoksen uhriksi. Samat geenit voivat vaikuttaa siis molempiin: rikoksentehtäjä- ja uhriutumiseriskeihin. Tästäkin saattaa arkikokemus kertoa, rikosten uhrit ja tekijät ovat usein samaa joukkoa. Toisessa tutkimuksessa arvioitiin, että nuoren vahvasta kiinnittymisestä ("sticky friends") rikolliseen vertaisryhmään (siihen liittyvästä vaihtelusta) selittyä 58–74 % geneettisesti.

Entä jos saamme "soturigeenin"? Televisiosta tuli jokin aika sitten dokumentti, jossa pohdittiin pahuuden ge-

netiikkaa. Arvostettu aivotutkija oli huomannut eroja murhaajien aivoissa ja geeneissä ja kun isoäiti mainitsi, että myös omassa suvussa on ollut useita henkiriikoksen tekijöitä, päätti tutkija kartoittaa lähiomaiset. Löytyi yksi henkilö, jolla oli "psykopaatin aivot ja soturigeeni". Henkilö oli hän itse. Kun hän raportoi omalleen, nämä sanoivat, että he ovat koko ajan tienneet, että hän "on hankala ihminen".⁴ Miksi hänestä ei sitten tullut sarjamurhaajaa? Ainoa selitys hänen omasta mielestään oli se, että hänellä oli erittäin onnellinen ja hyvä lapsuus. Genotyyppistä huolimatta fenotyyppistä ei tullut pahinta mahdollista. Meillä kaikilla on toivoa. ■

LÄHTEITÄ:

Walsh, Anthony & Beaver, Kevin M. (toim.): *Biosocial Criminology*. New York: Routledge, 2009.

Benson, Michael L.: *Crime and the Life Course*. New York: Routledge, 2013.

DeLisi, Matt ym.: *Teaching Biosocial Criminology I: Understanding Endophenotypes Using Gottfredson ja Hirschi's Self-Control Construct*. *Journal of Criminal Justice Education* 22 (2011):3, 360–376.

Beaver, Kevin M. ym.: *Evidence of Gene X Environment Interaction in the Creation of Victimization*. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 51 (2007):6, 620–645.

Beaver, Kevin M. ym.: *Stability of Delinquent Peer Associations: A Biosocial Test of Warr's Sticky Friends Hypothesis*. *Crime & Delinquency* 57 (2011):6, 907–927.

¹ Janne Kivivuori on aiheellisesti ihmetelty, miten suhteellisen tuoreissakin suomalaisissa kriminologian oppikirjateksteissä esitelty biologiset tutkimukset ovat jopa 30–50 vuoden takaa. Tämänkin tekstin kirjoittaja on koulutukseltaan sosiologi, joka ei ole koulutuksensa aikana opiskellut riviäkään biologiaa; siksi virheet ovat mahdollisia.

² Dopamiini tai sen vaje on mukana monessa: skitsofreniassa, Parkinsonin taudissa, ADHD:ssa, "levottomissa jaloissa" ja päihderiippuvuoksissa. On epäilty, että aggressiivinen käyttäytyminen stimuloi dopamiinin eritystä; tuottaisi siis mielihyvää.

³ Suomalaiset päihdetutkijat ovat puhuneet kahdenlaisesta alkoholismityypistä: "warrior" ja "worrier".

⁴ Mies itse kertoi, että hän saattoi ilman omantunnontuskia lähteä kaljoittelemaan kesken tädin hautajaisten.

Tällä palstalla käsitellään rikosentorjunnan ajankohtaisia ja ikuisia kysymyksiä, mielellään yhteydessä toisiinsa. Kirjoittaja on rikosentorjuntaneuvoston pääsihteeri.

Nuorten uusintarikollisuuden ehkäisy

Tuore meta-analyysi eurooppalaisista tutkimuksista vahvistaa, että tietyt nuorille rikosten-tekijöille tarjotut hoito- ja tukiohjelmat vähentävät uusintarikollisuutta.

Johann Koehler ja Friedrich Lösel työtovereineen (Koehler ym. 2013) löysivät Euroopasta 21 niin hyvin tehtyä ja raportoitua nuorten uusintarikollisuuden ehkäisyohjelman arviointitutkimusta, että hyväksyivät niiden aineiston ohjelmien vaikuttavuuden meta-analyysiinsä. Heidän kriteerinsä olivat tiukat. Tutkimukset, joissa ohjelman käyneitä ei verrattu vertailukelpoiseen kontrolliryhmään, eivät mahtuneet joukkoon.

Tutkittujen ohjelmien joukossa oli muutamia, jotka läpikäyneet tekivät enemmän uusia rikoksia kuin vertailuryhmä. Kuitenkin kaikkien 25 ohjelman tiedot yhdistäen saatiin tilastollisesti merkitsevä tulos, että ohjelmat vähentävät uusintarikollisuutta. Koko aineistossa vetosuhde, *odds ratio*, oli 1,34 ohjelmien eduksi. Jos ilman ohjelmaa sadasta nuoresta 50 uusi rikoksen, ohjelman käyneistä uusijoita oli seitsemän vähemmän, 43.

LÄHESTYMISTAPA VAIKUTTAA

Tutkijat tarkastelivat myös, miten erilaisia toimintaideoita noudattavat ohjelmat menestyivät. Parhaiten uusia rikoksia näyttivät ehkäisevän kognitiivis-käyttämisterapeuttiset tai käyttäytymisterapeuttiset ohjelmat, jollaisia oli melkein puolet tarkastelluista. Ne pyrkivät kehittämään ajattelutaitoja ja ongelmanratkaisua sekä sosiaalisia taitoja ja vahvistamaan käyttäytymismuutoksia. Näiden tulosten vetosuhde oli 1,73. Jos lähtökohtana on vaikka se, että joka toinen tuomittu tekee uusia rikoksia, sadasta tällaisen ohjelman suorittaneesta rikok-

sia tekisi enää vain 37 (eikä 50).

Melkein yhtä hyvät luvut saivat ammattikoulutukseen tai -harjoitteluun perustuvat ohjelmat, mutta kun niitä oli vain neljä, luku ei ole tilastollisesti merkitsevä. Ainoa mukana ollut restoratiivisen oikeuden ohjelma sai sekini melko hyvän vetosuhteen, 1,56 ohjelman hyväksi, mutta tämäkään tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä.

Sen sijaan pelkkään intensiiviseen valvontaan ja pelotteisiin (deterrence) perustuvat ohjelmat, joissa ei ole kasvatuksellisia tai terapeuttisia ohjelmaosia, saivat jopa (tilastollisesti ei-merkitsevän) negatiivisen arvon. Sen sijaan hieman yllättää on se, että myös mentorointi näytti tuottavan (ei-merkitsevästi) negatiivisia tuloksia (vrt. Tolan ym 2008)

Tutkimus on pääosin sopusoinnussa aikaisempien näyttöjen kanssa. Kognitiiviset ja muut käyttäytymisterapeuttiset ohjelmat ovat osoittautuneet toimiviksi useissa päteissä tutkimuksissa. Samoin rangaistuksellisuutta korostavien, pelotteeseen tai pelkkään valvontaan perustuvien ohjelmien ovat tuottaneet aikaisemminkin joko minimaalista hyötyä tai peräti negatiivisia tuloksia. Vastaavasti aikaisemminkin on havaittu, että vapaudessa toteutetut ohjelmat olivat menestyksekkäämpiä kuin vankilassa toimeenpannut, minkä Koehler kumppaneineen myös sai tulokseksi.

RISKI, TARVE JA RÄÄTÄLÖITY VASTE

Koehler kumppaneineen tarkasteli myös missä määrin ohjelmat noudattivat kolmea RNR-periaatetta (risk-need-repon-

sitivity). He luokittelivat toiminta- ja kuntoutusohjelmat kolmeen tasoon sen mukaan, miten hyvin niissä oli arvioitu 1) kunkin henkilön riskitaso ja 2) hänen rikollisuutta edistävät tarpeensa sekä 3) räätälöity ohjelman toteutus kunkin pyrittä vastaamaan niihin ottamalla huomioon henkilön erityinen oppimistyyli ja -kyky. Niillä ohjelmilla, jotka olivat korkeimmalla tasolla kaikilla kolmella mittarilla, vetosuhde oli 1,90. Sen sijaan joka kohdassa alimmalle tasolle sijoittuvien ohjelmien ehkäisyvaikutus oli vain juuri ja juuri positiivinen.

SAMAT PERIAATTEET JA ERITYISOLOIHIN SOVELTAMINEN

Koehlerin ja kumppanien tutkimus lisää varmuutta siitä, että pääosin USA:ssa ja Kanadassa toimiviksi osoitetut menetelmät toimivat samaan suuntaan myös Euroopassa. Samalla se osoittaa, että on myös hämmäntäviä eroavaisuuksia ja että Euroopassa on hämmästyttävän vähän kunnolla tehtyjä vaikutusarviointeja sellaisissa kysymyksissä, joissa niitä on teknisesti mahdollista ja eettisesti perusteltua tehdä. ■

LÄHTEET:

Koehler, Lösel, Akoensi & Humphreys (2013) "A Systematic Review and Meta-Analysis on the Effects of Young Offender Treatment Programs in Europe." *Journal of Experimental Criminology* 9(1):19-43.

Tolan, P., D Henry, M Schoeny & A Bass. 2008. *Mentoring Interventions to Affect Juvenile*

Delinquency and Associated Problems, Campbell Systematic Reviews, 2008:16.

Tanska voitti EU:n rikosentorjuntakilpailun 2012

Euroopan rikosentorjuntaverkoston vuoden 2012 rikosentorjuntakilpailun (ECPA) tulokset julkistettiin joulukuussa Kyproksella. Kilpailun teema oli lähipoliisitoiminta rikosentorjunnan työkaluna murtovarkauksien, perheväkivallan ja nuorisorikollisuuden ehkäisyssä. Kilpailun osallistui hankkeita 22 maasta

KÖÖPENHAMINASSA LÄHIPOLIISI ON NYT PAREMMIN LÄSNÄ

Kilpailun voitti Tanskan hanke: Kööpenhaminan "Your police officer". Hankkeen tarkoituksena on tuoda poliisitoiminta ja kaupunkilaiset lähemmäksi toisiaan. Idea lähti käytännön tarpeesta uudistaa kaupungin poliisitoimintaa. Pilottiprojekti toteutettiin yhdessä Kööpenhaminan poliisipiirissä 2009–2011, jonka jälkeen toiminnan edut ja haitat arvioitiin. Dokumentoidun ja arvioidun kokeilun hyödylliset ja toimivat keinot levitettiin koko kaupungin poliisitoimintaan vuoden 2012 alusta.

Uudistuksen jälkeen Kööpenhaminassa on nyt kolme poliisipiiriä ja jokaisessa piirissä lukuisia alueita, joilla jokaisella toimii yksi tai useampi lähipoliisi. Alueellinen ja jopa katukohtainen lähipoliisito-

iminta määritellään, ja se vaihtelee riski- ja tarvearvion mukaan. Alueellista arviointia tehdään useamman kerran vuodessa.

Lähipoliisit liikkuvat alueella pareittain poliisin virkapuvussa pääsääntöisesti jalan tai polkupyörällä. Yhteistyö muun poliisitoiminnan kanssa on tiivistä, ja se on käytännössä toiminut hyvin.

MYÖS RUOTSIN NAAPURIAPU JA VIRON NETTIPOLIISI PALKITTIIN

Kilpailun toiselle sijalle tuli Ruotsin naapuriapuhanke vuokrataloissa (Neighbourhood Watch in Multi-Family Dwellings). Hankkeen ovat saattaneet alulle poliisi, vakuutusyhtiöt ja kiinteistöjen omistajat ja tavoite on vähentää murtovarkauksia ja ilkivaltaa sekä parantaa asukasviihtyvyyttä ja turvallisuuden tunnetta Sörsen ja Andersbergin lähiöissä.

Hankkeessa 20 Andersbergin ja 17 Sörsen alueen asukkaalle opetettiin turvallisuustoiminnan perusteet. Sen jälkeen he ryhtyivät toimimaan asuinalueidensa partioijina, jotka tarkastavat yleisiä varasto- ja ullakkotiloja sekä parkkipaikkoja. Naapuriapuhankkeet ovat olleet alueilla toiminnassa yli viisi vuotta, ja niiden avulla alueiden turvallisuus on

parantunut huomattavasti. Halmstadin yliopiston arviointitutkimuksen mukaan turvallisuus on parantunut Andersbergissä 23 ja Sörsessä 37 prosenttia. Arvioinnin perusmateriaalia on ollut poliisin alueellisten vuositilastojen varkauksien, vahingontekojen ja henkilöihin kohdistuneiden väkivallantekojen määrä.

Nykyään asukkaat ottavat yhteyttä poliisiin kiittääkseen ja kertoakseen asuinalueen parantuneesta turvallisuudesta, kun aikaisemmin asukkaat ottivat yhteyttä vain moittiakseen poliisien vähyttä ja toimia alueella.

Kolmannelle sijalle kilpailussa tuli Viron nettipoliisi (Veebikonstaabel). Hankkeen tarkoituksena on lasten ja nuorten turvallisen nettikäytön edistäminen ja heidän turvallisuuteen, rikoksiin ja rikosentorjuntaan liittyviin kysymyksiinsä vastaaminen internetin välityksellä. Ensimmäinen nettipoliisi aloitti työnsä maaliskuussa 2011. Hanke on suomalaisen nettipoliisitoiminnan innoittama: poliisi esiintyy ja vastaa nuorten kysymyksiin omilla kasvoillaan Facebook- ja keskustelupalstasivulla.

Lisätietoa ja hankekuvaukset www.eucpn.org.

Suomalaiset edelleen pääosin tyytyväisiä poliisiin

Poliisibarometrin mukaan valtaosa kansalaisista on tyytyväisiä poliisin toimintaan viimeisimmän asiointikerran perusteella. Poliisin vahvuuksia ovat asiakkaiden ymmärtäminen ja ammattimainen toimintatapa. Sen sijaan tiedonsaantia ei koeta aina riittäväksi asiointitilanteessa. Kriittisimmin poliisiin suhtautuvat alle 25-vuotiaat nuoret. Poliisibarometrissä selvitetään kansalaisten arvioita poliisin toiminnasta sekä mielipiteitä poliisista.

Pääosin kansalaiset luottavat poliisin

kykyyn huolehtia yleisestä järjestyksestä ja turvallisuudesta. Luottamus poliisin kykyyn kantaa kokonaisvastuu tässä on hieman laskenut. Tehtävistä selvästi tärkeimpänä pidetään kiireellisiin hälytyksiin vastaamista. Poliisi on myös onnistunut tässä tehtävässä hyvin. Asiakkaiden mielestä poliisi on myös hoitanut lupapalvelut hyvin. Kokonaisuutena poliisin katsotaan onnistuneen tehtävissään melko hyvin. Tulos on sama kuin aiemmissa mittauksissa.

Runsas viidennes pitää rikollisuutta lä-

hiympäristössään vähintäänkin melko vakavana. Osuus on lähes sama kuin 2010 mittauksessa. Eri rikostyypeistä kansalaisia huolestuttavat eniten rattijuoppous ja ampuma-aseella tehdyt rikokset. Myös huumeiden käyttö ja myynti huolestuttavat monia. Suomalaisten mielestä turvallisuuteen voidaan vaikuttaa parhaiten vaikuttamalla nuorten huumeiden käyttöä koskeviin asenteisiin. Myös koulussa tehtävä valistustyö koetaan tärkeänä vaikuttamiskeinona. /RK

Suosituksset ikääntyneiden turvallisuuden edistämiseksi

Rikossentorjuntaneuvosto (RTN) käsittelee helmikuussa ikääntyneisiin kohdistuvien rikosriskien vähentämisen toimia ja päätti suositaa ikääntyneiden turvallisuuden edistämiseksi seuraavaa:

1. Ikääntyneet aktivoidaan mukaan kumppaneina turvallisuutta edistävään toimintaan. RTN:n julkaisemien senioreiden turvaohjeiden saattamista ikääntyneille edistetään paikallisella turvallisuusyhteistyöllä. Viranomaiset, esimerkiksi poliisi, huomioivat myös ikääntyneiden rikosturvallisuuden edistämisen.

2. Ammattihenkilöstön osaamista iäkkäiden turvallisuuskysymyksistä lisätään kokonaisvaltaisesti. On tärkeää lisätä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tietoja ja valmiuksia kohdata rikoksen kohteeksi joutunut ikääntynyt. Yhtä tärkeää on vahvistaa poliisin, oikeusviranomaisten ja muiden turvallisuusalan ja väkivaltatyön ammattilaisten valmiuksia kohdata ikääntyneet ja ottaa heidän erityistarpeensa huomioon. Tämä tulee huomioida sekä täydennuskoulutuksessa

että peruskoulutuksessa.

3. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön valvontaa ja tukemista tehostetaan lainsäädännön keinoin sekä hyviä käytänteitä ja laatutyötä kehittämällä. Mallia voidaan hakea esim. ikäihmisille suunnattujen palvelujen eurooppalaisesta laadunkehittämisohjelmasta (ns. WeDO-hanke) tai Irlannin ohjeistuksesta koskien parhaita käytänteitä vapaaehtoisten, järjestöjen ja yksityisten palveluntuottajien toimintaan liittyen (esim. turvallinen rekrytointi). Kotiin tuotavien palveluiden turvallisuuden ja valvontaan tulee kiinnittää erityistä huomiota.

4. Rikosten uhrien tukipalveluiden kehittämisessä ja resursoinnissa otetaan huomioon ikääntyneiden erityistarpeet.

5. Iäkkäiden rikosturvallisuuden tietopohjaa parannetaan. Ikääntyneiden uhrikokemusten tilastointia kehitetään ja tiedon vertailtavuutta parannetaan. Tiedon tarpeet saatetaan tiedoksi tilastoja ja tutkimuksia tekeville tahoille sekä oikeus- ja rikosasiain tilastoinnin yhteistyöryhmälle.

Uhritutkimuksia kehitetään tiedonkeruumenetelmiltään iäkkäät uhrin nykyistä paremmin huomioon ottaviksi.

Suosituksen taustalla on tiivistelmä lausunnoista, joita saatiin RTN:n työryhmän selvityksestä ”Ikääntyneisiin kohdistuvat rikokset ja niiden ehkäisy”. Työryhmän ehdotuksiin suhtauduttiin lausunnoissa pääasiassa myönteisesti. Useat lausunnonantajat pitivät tärkeänä sitä, että ikääntyneiden turvallisuuskysymyksiin kiinnitetään huomiota. Osaamisen ja yhteistyön kehittämisen lisäksi lausunnoissa painotettiin mm. tiedonvälityksen tärkeyttä, palveluiden ikäsensitiivisyyttä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstön valvontaa. Osa lausunnonantajista kritisoi sitä, että selvityksessä ei käsitelty maahanmuuttajien tai eri kulttuureja ja kieliryhmiä edustavien ikäihmisten tilannetta. Lisäksi aihealueen todettiin olevan niin laaja, että kattavien, maanlaajuisten ikääntyneen väestön turvallisuutta edistävien vaikutusten aikaansaaminen voi olla suuri haaste.

Tietoa nuorille rikoksen uhreille

Rikosuhripäivystys ja Väestöliitto ovat yhteistyössä toimittaneet Ray:n ja oikeusministeriön tuella oppaan rikoksen uhriksi joutuneille nuorille. Tavoitteena on lisätä tietoa ja auttaa ymmärtämään oman asian käsittelyä rikosprosessista. Kuvitetussa oppaassa esitellään nuoren rikoksen uhrin kannalta keskeisiä asioita rikosprosessista käytännön ja oman oikeusturvan kannalta. Se sisältää mm. asiaa rikosilmoituksen tekemisestä, poliisin esitutkinnasta kuulusteluineen, syyttäjän syyteharkinnasta, sovittelusta, oikeudenkäynnistä, oikeusavustajasta ja muista erilaisista tukipalveluista. Opas on saa-

tavilla suomen lisäksi ruotsin, englannin, venäjän ja somalian kielellä.

Lisäksi Rikosuhripäivystys on luonut teemasivuston nettiin. Nuorten nettisivuilta löytyy tietoa rikosasioista niin nuorille kuin nuorten läheisille ja nuorten parissa työskenteleville ammattilaisille. Nettisivuilla voi myös kysyä Rikosuhripäivystyksen nuorten hankkeen työntekijöiltä neuvoa, ohjausta tai keskustella rikosasioista reaaliaikaisesti. Ohjausta voi kysyä niin nuori, nuoren läheinen tai joku muu nuorten parissa toimiva aikuinen.

Tietoa nuorille osoitteessa www.riku.fi/nuoret.

Yhdyskuntaseuraamusten lisäksi tarvitaan tukitoimia

Yhdyskuntaseuraamukset eivät yksin riitä vankien määrän alentamiseen tai uusintarikollisuuden vähentämiseen, todettiin Helsingissä tammikuussa järjestetyssä kansainvälisessä seminaarissa. Englantilaisen professori **Robert Cantonin** mukaan niiden lisäksi tarvitaan aina myös samoja tavoitteita tukevia muita toimenpiteitä. Henkilökohtainen muutos riippuu usein pääsystä sosiaaliseen elämään – normaalien palvelujen oikeudenmukaisesta saannista kansalaisyhteiskunnassa – ja monissa maissa rikoksentekijöille tämä on vaikeaa.

– Tyypillisesti ihmiset lakkaavat tekemästä rikoksia luodessaan itselleen elämää, jossa rikosten tekemisellä ei ole enää sijaa ja pyrkimykset liittyvät muuhun. Rikosseuraamustyötä tekevät voivat tukea, vaikkakaan eivät taata, muutosta auttamalla ihmisiä säilyttämään motivaationsa ja saamaan tarvitsemansa palvelut, esimerkiksi mahdollisuudet asumiseen, työhön ja terveyteen.

Professori Canton käsitteli myös yhdys-

kuntaseuraamustyön arvoja. Yhdyskuntaseuraamustyön käytännöt, joita ohjaavat eettiset periaatteet ja ihmisoikeudet, todennäköisesti vaikuttavat parhaiten myös uusintarikollisuuteen. Euroopan neuvoston hyväksymät yhdyskuntaseuraamustyön säännöt määrittelevät joukon peruseriaatteita. Säännöt tähdentävät myös, että yhdyskuntaseuraamustyötä tekevien on tehtävä voitavansa yleisen luottamuksen saamiseksi työilleen.

Sosiaalisten sidosten ja identiteetin kehittäminen edistävät rikollisuudesta irrottautumista. Tätä mieltä on professori **Fergus McNeill** Skotlannista. Tutkimustieto puoltaa ihmisten tukemista kypsyään rikollisuudesta kehittämällä myönteisiä sosiaalisia sidoksia ja identiteettiä jotka mahdollistavat ja sallivat siirtymisen ”rikollisen” leiman alta. Hän esitteli alustavia tuloksia kansainvälisistä työpajoista, joissa entisiä rikoksentekijöitä, heidän perheenjäseniään, rikosoikeusjärjestelmän työntekijöitä, johtajia ja päättäjiä on ollut kehittämässä muutos-

ehdotuksia. Sekä akateeminen tutkimus että työpajat osoittavat muutostarpeen niin rangaistusajattelun kuin käytäntöjen tasolla.

TUEN JATKUVUUS TÄRKEÄÄ

Oikeusministeri **Anna-Maja Henriksson** totesi, että yhdyskuntaseuraamuksissa kontrollin, tuen ja toiminnan tasapainoinen kokonaisuus voi antaa todellisia elämän suunnan muuttamisen mahdollisuuksia ja kokemuksia. Yhdyskuntaseuraamusten suuri merkitys on siinä, etteivät ne katkaise tuomitun yhteyttä omaan yhteisöönsä, vaan päinvastoin tukevat hänen mahdollisuuksiaan elää yhteisössään. Yhdyskuntaseuraamukset ovat vakiintuneet uskottavaksi ja toimivaksi osaksi seuraamusjärjestelmäämme.

Toimenpiteiden jatkuvuus on tärkeää turvata. Jo aloitettua ja hyväksi todettua toimintaa ei pidä katkaista siksi, että tuomittu alkaa suorittaa rangaistusta tai siksi, että rangaistuksen suorittaminen päättyy.

Rikosseuraamuspalvelujen kustannustenjakoa selkeytettävä

Rikosseuraamusalan neuvottelukunnan mukaan rikosseuraamusasiakkailla suunnattujen palvelujen järjestämisvastuu ja kustannustenjako on epäselvä. Epäselvä tilanne saattaa johtaa palvelujatkumoiden katkeamiseen, mikä on sekä resurssien tuhlausta että vaarantaa seuraamusten täytäntöönpanon tavoitteiden toteuttamisen.

Neuvottelukunta toteaa kannanotosaan, että seuraamuksiin liittyvien toimintojen nykyistä järjestämisvastuuta ja kustannustenjakoa tulisi kartoittaa. Etenkin Rikosseuraamuslaitoksen ja kuntien kustannustenjakoa tulee selkeyttää

erityyppisten palvelujen, muun muassa sosiaali- ja terveyspalvelujen, järjestämisessä. Kustannustenjako kunnan ja Rikosseuraamuslaitoksen välillä vaatii toimiakseen selkeitä vastuunjakosääntönsä. Selkeät ja yhtenäiset toimintatavat loisivat paremman perustan kehittää edelleen kuntien ja Rikosseuraamuslaitoksen välistä yhteistyötä.

Neuvottelukunta haluaa myös kiinnittää huomiota siihen, että seuraavaan hallitusohjelmaan tulisi kirjata rangaistusten täytäntöönpanoa ja vapauttamisvaiheen suunnitelmallisuutta koskevia tavoitteita oikeuspolitiikan lisäksi myös hyvinvointi-

politiikan tavoitteiksi.

Yhteiskunnallisten vaikuttavuustavoitteiden saavuttaminen vaatii useiden hallinnonalojen panosta. Erityisesti uusintarikollisuuden vähentämiseen ja seuraamusten jälkeisten palvelujen turvaamiseen liittyviä tulostavoitteita tulisi asettaa oikeusministeriön hallinnonalan lisäksi myös sosiaali- ja terveysministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön ja työministeriön hallinnonaloille.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankoh-
taisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö
ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä jul-
kaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä
kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työs-
kenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on
hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali-, koulu-
ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus-
alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuositilaus maksaa
25 euroa + alv. 10 %. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, nettilomakkeella (www.haaste.om.fi)
tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa + alv. 10% /4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen
päättymisestä (laskutusväli 12 kk)
- määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki